

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATİ BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

KUR'AN-I KERİM'DE SECÎ SANATI

Zöhre ÇAKIL

2501131461

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Sultan ŞİMŞEK

İSTANBUL-2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : ZÖHRE ÇAKIL Numarası : 2501131461
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Danışmanı : DOÇ. DR. SULTAN ŞİMŞEK
Tez Savunma Tarihi : 10.01.2020 Saati : 10:00
Tez Başlığı : "KUR'AN-I KERİM'DE SECÎ SANATI"

TEZ SAVUNMA SINAVI. İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. HATİCE ARSLAN SÖZÜDOĞRU		KABUL
2- DOÇ. DR. SULTAN ŞİMŞEK		KABUL
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ NURGÜL KARAHAN		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DR. ÖĞR. ÜYESİ MUHAMMET GÜNAYDIN		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ AHMET ALTUN		

ÖZ

KUR'AN-I KERİM'DE SECÎ SANATI

ZÖHRE ÇAKIL

Arap Belagatinin üç ilminden biri olan Bedii İlminin temel konuları arasında zikredilen ve hemen hemen tüm belagat kitaplarında muhassinât-ı lafziyye başlığı altında kendine yer bulan seci üslubunun Arap Belagati yanında Kur'an belagatindeki yeri de dikkat celbeden bir konu olmuştur. Seci hakkında en genel geçer tanım düz yazıda cümle sonlarının aynı vezin veya aynı kafiye veyahut da ikisi bakımından bir uyum ile sonlanıyor olmasıdır. Bu sanat belagat ilimlerinden biri olan bedii ilminin, lafzı ilgilendiren sanatları (muhassinât-ı lafziyye) arasında yer almakta ve kendisiyle ilgili bazı noktalarda ihtilaflar bulunmaktadır. Cahiliye döneminde kahinlerin sıkça kullandığı bir üslup olması ve Resulullah'ın bir olaya binaen "cahiliye secisi mi?" ifadesini kullanması, Kur'an'ı Kerim'de bulunan ayet sonlarındaki uyuma seci adını vermenin uygun olup olmayacağı ile ilgili ihtilafa yol açmıştır ve ilmi araştırmalara konu olmuştur.

Secinin nesre etkisi incelendikten sonra itikâdi kaygılardan sebeple Kur'an'daki ayet sonlarına seci yerine fasıla ibaresini kullanmayı uygun gören alimlerin görüşlerine yer verilmiştir. Düz yazıda kafiye şeklinde tarif edilmesine rağmen büyük belagat alimlerinin şiirlerden de örnekler getirmiş olması seci konusunun bir problemi haline gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Arap Belağatı, Kur'an'ı Kerim, Bedi İlmi,

Söz

Sanatı,

Seci

ABSTRACT

SAJ' ART IN THE QUR'AN al-KAREEM

ZOHRE CAKIL

Seci style, which is mentioned among the main subjects of Bedii Science, which is one of the three sciences of Arabic eloquence and found a place under the title of Muhassinat-I Lafziyye in almost all eloquence books, is also an important issue in the eloquence of the Qur'an besides in Arabic eloquence. The most common definition of seci is that in the prose, the sentence ends conclude with the same meter or rhyme, or a harmony in terms of both .

This art among to the arts of literary interest (muhassinat-I lafziyye) which is part of the bedii science which is one of the eloquence science, and there are some controversies about it. In the period of ignorance often used by the soothsayers and the Messenger of Allah in an event using the phrase of “that the style of ignorance?”, causing rise to a dispute about whether it is appropriate to call the name of the harmonized seci in the end of the verse in the Qur'an and has been the subject of scientific research. After the examining the effect of seci on prose, the opinions of the scholars who considered it appropriates to use the phrase ‘fasila’ instead of seci in the end of the verse of Qur'an, due to rational(itikadi) concerns were also included. Although seci is described as rhyme in prose, the fact that great eloquence scholars have brought examples from poems becomes a problem of seci. In order to overcome this complexity, the concepts of seci, rhyme and chapter (fasila) were compared in the subheading.

Keywords: Arabic language, Arab Rhetoric, the Holy Qur'an, Bedi science, Art of Speech, Seci

ÖNSÖZ

Fetihlerle birlikte Arap olmayan halkların İslam'a girmeleri, alimleri bu dilin kaidelerini tespit ve tertibini yapmaya sevk etmiştir. Şüphesiz Kur'an'ın i'câzını idrak etmek için vâkıf olunması gereken ilimlerin başında Arap dilinin kaidelerini ve inceliklerini inceleyen, sarf-nahiv-belagat ilimleri gelir. Kur'an'ı Kerim'i gerçek manada anlamayı dileyen kimselerin önce yeterli bir ilmi düzeye sahip olmaları ve her şeyden önce bu dile dair ilimleri bir bütün olarak öğrenmeleri gerekmektedir. Ne var ki ilim bilmek ve sözü anlamak onun mucizevî yönünü görebilmek için yeterli olmadığından özel bir düşünme çabasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Belagat ilminin üç bölümünden biri olan bedii ilmi, muhassinât-ı lafziyye (lafzı güzelleştirenler) ve muhassinât-ı maneviyye (manayı güzelleştirenler) olmak üzere ikiye taksim edilmektedir. Lafzi sanatlar kısmında yer alan *seci* sanatını ele aldığımız bu çalışmada, temel kaynaklarda ve modern kaynaklarda mevcut olan bilgilerden yola çıkılarak secinin tanımı, şartları, özellikleri, türleri ve Kur'an-ı Kerim ile ilişkisi incelenmektedir. Secinin kapsamlı bir tanımı yapıldıktan ve ıstılah tanımıyla ilişkili bazı konular (önemi, şartları, kusurları, metne tesiri vs.) zikredildikten sonra, *hâlî*, *âtıl* (*müzdevic*, *mütevâzin*), *mütemâsil* (*mümâsil*), *musarra'*, *mütevazi* (*müvazi*), *mutarraf*, *müşattar*, *murassa'* vesâir *seci* türleri birer birer incelenmiştir ve örnekler verilmiştir. Gayesi sadece nesre ahenk kazandırmak olmayan *seci* tüm yönleriyle ele alındıktan sonra Kur'an'la ilişkisi hakkında bazı kelimacılar ve dilciler arasında meydana gelen ihtilaflar değerlendirilmektedir.

Çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında konunun tanımı, kapsamı, önemi, problemi ve yöntemi kısaca belirtildikten sonra literatürün önemli bir kısmı zikredilmiş ve kısaca sonuçlara değinilmiştir.

Birinci bölümde lügat ve terim tanımları çerçevesinden belagat kavramına ve belagat ilminin tarihçesine kısaca yer verilmiştir. Daha sonra ise *seci*yi de içine almakta olan bedi ilmine ve *seci* sanatının bedii ilmi içerisindeki yerine değinilmiş, secinin ele alınacağı ikinci bölüme geçiş yapılmıştır.

Belagat ile ilgili çalışmaların hemen hemen hepsinde yer alan bu bilgiler verildikten sonra ikinci bölüme geçiş yapılmıştır. Bu bölümde öncelikle seci sanatı kavram ve terim olarak ele alınmıştır. Sonra ise bu sanatın türlerinden, öneminden, şartlarından, özelliklerinden, kusurlarından, şiirde bulunup bulunmayacağından ve seciyi uydurmak için metinde neler yapıldığından bahsedilmiştir. İkinci bölüm böylece tamamlandıktan sonra Kur'an'da seci tartışmalarını ele alacağımız üçüncü bölüm ele alınmıştır.

Üçüncü bölüm bazı kelimcilerin Kur'an-ı Kerim'deki ayet sonlarına isim olarak vermeyi daha münasip gördüğü fasıla kavramıyla başlamaktadır. Bu bölümde fasıla tanımından sonra seci yerine fasıla kavramını tercih eden kimselerin görüşlerine ve seci denmesinde sakınca görmeyen kimselerin görüşlerine yer verilmektedir. Bu görüşler değerlendirildikten sonra sonuç kısmına geçilmiştir.

"Kur'an-ı Kerim ve Seci" üzerine literatür taraması yaptığımız zaman konuyu müstakil olarak ele alan Türkçe bir esere ve makaleye erişemedik; ancak biri Arapça diğeri İngilizce olmak üzere konuyu doğrudan ele alan iki müstakil çalışmaya ulaştık ve yer yer istifade ettik. Ulaştığımız bu çalışmalardan Arapça olanı Ayn-ı Şems Üniversitesinde Hüda Atiyye tarafından hazırlanmış olan "السجع القرآني دراسة" "اسلوبية" isimli bir yüksek lisans tezidir. İngilizce olan ise bir müsteşrik olan Devin J. Stewart'ın Journal of Arabic Literatur dergisinde yayınlanan "Saj in the Qur'an: Prosody and Structure" isimli makalesidir. Bu çalışma Dr. İbrahim İvaz tarafından Arapçaya tercüme edilmiş ve yorumlanmıştır.

Son olarak bu çalışmanın hazırlanmasında ve bu son halini almasında yardımlarını esirgemeyen ve bana destek olup yolumu aydınlatan danışmanım Dr. Öğr. Ü. Sultan Şimşek Hanım'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca maddi manevî desteklerini esirgemeyen hocalarıma, aileme ve arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Gayret bizden tevfik Allah'tandır.

İstanbul, 2019

Zöhre ÇAKIL

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BELAGAT İLMİ

1.1. BELAGATİN TANIMI.....	3
1.1.1. Sözlükte Belagat.....	3
1.1.2. Terim olarak Belagat:.....	3
1.2. BELAGAT İLMİNİN TARİHÇESİ	8
1.3. BEDÎ' İLMİ VE SECİ	23

İKİNCİ BÖLÜM

SECİ ÜSLÛBU

2.1. SECİNİN TANIMI.....	29
2.1.1. Sözlükte Seci	29
2.1.2. Terim Olarak Seci.....	32
2.1.2.1. SECİNİN ÖNEMİ.....	35
2.1.2.2. UZUNLUK KISALIK YÖNÜNDEN TAKSİMİ.....	36
2.1.2.3. SECİNİN ŞARTLARI.....	40

2.1.2.4. SECİNİN VAKIF ÜZERE KURULMASI VE SECİ HARFLERİ.....	43
2.1.2.5. SECİ KUSURLARI.....	44
2.1.2.6. ŞİİRDE SECİ.....	46
2.2. SECİ TÜRLERİ	48
2.2.1. HÂLÎ SECİ(السجع الحالي)	50
2.2.2. ‘ÂTİL SECİ (السجع العاطل).....	50
2.2.3. MUTARRAF SECİ(السجع المطرف)	51
2.2.4. MUTEVÂZİN SECİ(السجع المتوازن)	51
2.2.5. MUTEVÂZÎ SECİ(السجع المتوازي)	53
2.2.6. MUMÂSELE SECİ(السجع المماثلة).....	53
2.2.7. MURASSA‘(السجع المرصع)	55
2.2.8. MUŞATTAR SECİ(السجع المشطر)	56
2.2.9. MUSARRA‘ SECİ(السجع المصرع)	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR’AN-I KERİM’DE SECİ

3.1. FASILA.....	60
3.1.1. FASILA UYUMUNUN METNE ETKİSİ.....	62
3.2. SECİ-FASILA TARTIŞMALARI.....	74
3.2.1. SECİYİ REDDEDENLERİN DELİLLERİ	78
3.2.2. SECİYİ KABUL EDENLERİN DELİLLERİ.....	80
3.3. SECİNİN HÜKMÜ.....	81

3.4. SECİNİN KUSUR OLMADIĞI GÖRÜŞÜ	85
SONUÇ	87
KAYNAKÇA	89

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı Eser
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.s.	: Aleyhisselam
b.	: Bin
bs.	: Baskı
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Hşy.	: Haşiye
Hz.	: Hazreti
Hz.	: Hazreti
md.	: Madde
no.	: Numara
nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
şrh.	: Şerh Eden
t.y.	: Tarih Yok
thk.	: Tahkîk
tlk.	: Talîk
trc.	: Tercüme Eden
v.	: Vefat
v.d.	: Ve Diğerleri

vb.	: Ve Benzeri
vs.	: Ve Sâire
y.h.	: Yayına Hazırlayan
y.y.	: Basım Yeri Yok
y.y.y.	: Yayınevi Yok

GİRİŞ

İnsanlığın son peygamberi olan Hz. Muhammed (s.a.v)'in mucizesi kendisine verilmiş olan kitaptır. Bu kitabı muciz kılansa en azılı düşmanında dahi söylediği sözlere karşı bir hayranlık uyandıran kelimelerinin seçkinliği, birbiriyle terkibi ve sahip olduğu lafzî-manevî söz sanatlarıdır. Zira Allah müşriklerden hakikate uygun ya da aykırı olmasına dikkat etmeksizin vahye benzeyen sözler söylemelerini istediği zaman onlar bundan aciz kalmışlardır. Bu talebin karşılıksız kalması sebebiyle pek çok alim Kur'an'ı muciz kılan yönünün içerikten daha ziyade dil özelliklerinden kaynaklandığını düşünmektedir. Pek tabii Kur'an'ın ne söylediğini anlamak için dilbilgisi ve belagat bilmek tek başına yeterli olmadığından, doğru bir akletme melekesine ve tefekkür meziyetine sahip olmak da gerekmektedir.

Resulullah'a düşman kesilen söz ustalarını dahi Kur'an'ın bir benzerini söylemekten aciz bırakan neydi? Kur'an kime söyledi? Ne söyledi? Nasıl söyledi? Ne zaman söyledi? Bunlar onun i'câz yönünü anlamak için üzerinde durulması gereken noktalardır. Bu hususlara dair bilgileri ise dil kitaplarında bulmaktayız.

Kimin muhatap alındığı son derece önemlidir. Muhatap varsa ifade vardır. Sonra söylenen sözün zaman ve mekânı da önemlidir. Söyleyen zaman ve mekândan münezzehtir ancak muhatap zaman ve mekâna bağımlıdır. O halde muhatabı, muhatabı kuşatan çevreyi de bilmek gerekir ki söylenen söz muktezây-ı hâle uygun mudur değil midir tayin edilebilsin.

Çeşitli söz sanatlarıyla manaları çeşitli yollarla ifade etme imkânı oluşmuştur. Her dilde ve her tarihte bu söz sanatları kullanılmıştır. Diğer dillerde olduğu gibi Arap dilinde de var olan ve Kur'an'ı Kerim'de kullanılmasıyla birlikte arabî ya da acemî birçok ulemanın doğrudan araştırma konusu olan birbirinden farklı ifade türlerinin incelenmesi her ne kadar belagat ilminin bir ilim olarak ortaya çıkışına kadar gecikse de bu sanatların Kur'an'ın nüzulünden önce de kullanılmakta oldukları rivayetlerle tespit olunmuştur.

İşte söz konusu bu söz sanatlarından biri de Kur'an-ı Kerim inmeden önce de çokça kullanılmış olup Kur'an'ın kendisinde çokça bulunan, belagat kitaplarının

bedii kısmında zikredilen ve çalışmamızın temelini oluşturan seci sanatıdır. Kur'ân dışında hadis-i şerifler, Arap dilinin seçkin nesir ve şiirlerinde çokça rastlanılan seci, muhassinât-ı lafziyyeden yani lafzı güzelleştirmeye yönelik sanatlardan biridir.

Seci sanatının bu denli yaygın olması ve bazı dil bilginleri ile kelimacılar arasında tanımlama ve adlandırma tartışmalarına sebep olması onu araştırmamıza konu kılmıştır.

Çalışmamızda faydalanan klasik belagat kitaplarının başında İbnu'l Mu'tez'in (v. 296/908) *Kitâbu'l-bedî*'i; Kudâme b. Cafer'in (v.337/948) *Nakdu's-şîr*'i; Ebû Hilâl el-Askerî'nin (v. 395/1004) *Kitâbu's-sinâateyn*'i; İbn Reşîk el-Kayrevânî'nin (v.456/1063) *el-Umde*'si; İbn Sinân el-Hafâcî'nin (v.466/1073) *Sırru'l-fesâha*'sı; Abdulkâhir el-Curcânî'nin (v.471/1078) *Esrâru'l-belâga* ve *Delâilu'l-icâz*'i; Sekkâkî'nin (v.626/1229) *Miftâhu'l-ulûm*'u ve ona yazılan şerh ve haşiyelerden Kazvî'nin (v.626/1229) *et-Telhîs* ve *el-İzâh*'ı hakeza Teftazânî'nin (v. 792/1290) *el-Mutavvel*'i; İbnu'l-Esîr'in (v. 637/1239) *el-Meselu's-sâir*'i ve İbn Ebi'l-İsba'in (v.654/1256) *Tahrîru't-tahbîr*'i gelmektedir.

Yine terimleri incelemek üzere Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî'nin (v. 816/1413) *Kitâbu't-ta'rîfât*'ı; Tehânevî'nin (v. 1158/1745) *Keşşâfu ıstılâhâtı'l-funûn*'u; Halîl b. Ahmed'in (v. 175/791) *Kitabu'l-ayn*'i; Ezherî'nin (v. 370/980) *Tehzîbu'l-luğa*'sı; İbn Dureyd'in (v. 321/933) *Cemhere*'si; İbn Manzûr'un (v. 711/1311) *Lisânu'l-Arab*'ı; İbn Fâris'in (v. 395/1004) *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*'sı; Ahmed Matlub'un (v.1439/2018) *Mu'cemu mustalahâtı'l-belâgiyye*'si gibi pek çok önemli kaynağa başvurulmuştur.

Konuyla ilgili müstakil bir Türkçe araştırmaya erişemedik ancak Arapça hazırlanmış olan bir yüksek lisans tezi ve İngilizceden çeviri olan Kur'ân'da Seci temalı iki çalışmaya erişmiş bulunmaktayız. Bunlardan ilki Hudâ Atiyye Abulgaffar'ın *es-Sec' el-Kur'ânî - Dirase Uslûbiyye* isimli yüksek lisans tezi ikincisi ise Davin J. Stewart'ın *Saj in the Qur'an:Prosody and Structure* isimli çalışmasının İbrahim 'İvaz tarafından yapılmış bir tercümesidir. Bu çalışma *es-Sec' el-Kur'ânî* adıyla Kahire'de yayınlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BELAGAT İLMİ

1.1. Belagatin Tanımı

1.1.1. Sözlükte Belagat

Belâgat kelimesi “*beleşa*” (بلغ) fiilinden türemiştir. Bu fiil ise ulaştı, vardı manalarındadır. (بلغ) kelimesi “*kendisiyle murat edilen şeye ulaşılan şey, kişiye ulaşan şey, yeterlilik, ulaştırmak*” gibi manalar taşımaktadır.¹

1.1.2. Terim olarak Belagat:

Sözlükteki anlamı birkaç kavramdan ibaret olan belagat kavramı bir disipline ait bir terim olarak ele alındığında birbirinden farklı yüzlerce tanımla karşılaşılmaktadır. En yaygın tanımı ise doğru bir manayı uygun ifadelerle anlatmaktır.

Hem sözün hem de mütekellimin vasfı olarak kullanılan belagat kavramı söz için kullanıldığı zaman sözün fasih ve gereğine uygun olmak; mütekellim için kullanıldığında ise onun sözü belîğ kılma kabiliyeti anlamlarına gelmektedir.²

İbn Fâris (v. 395/1004) *Mu’cemu mekâyisi’l-luga* isimli eserinde (ب - ل - غ) maddesinin asıl manasının “varmak, ulaşmak” olduğunu belirttikten sonra, bu kökten türeyen kelimelerin aldığı manaların bu temel anlam ile olan ilişkisini de belirtmektedir. Mesela Arapların kullanmakta oldukları (هو أحمق بُلغ/بُلغ) ibaresinin “O ahmaktır ancak istediğine ulaşır.” manasına geldiğini kaydetmektedir. Ebû Ubeyde ’ye (v. 209/824 [?]) göre *belğ* (البُلغ) söylemek istediğini yerine göre söyleyen veya yapmak istediğini yerine göre yapan kimse için kullanılıyorken; *bilğ* (البِلغ) ise ne kendinin ne söylediğine ne de kendisi hakkında ne söylenildiğine dikkat etmeyen

¹ Ebu’l-Fazl Muhammed b. Mukerrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, **Lisânu’l-Arab**, nşr. Emin Muhammed Abdulvehhab, Muhammed es-Sâdık el-Ubeydî, 2. bs., Beyrut: Daru’l-ihyâi’t-turâsi’l-Arabî, 1997, c.I, “بلغ” maddesi.

² Nusrettin Bolelli, **Belâgat (Beyân-Me’ânî-Bedî’ İlimleri) Arap Edebiyâtı**, 9.bs. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015, s.28-29; Ebu’l-Me’âli Celaleddîn el-Hatîb Muhammed Kazvînî, **el-Îzâh fî ulûmi’l-belâğa: el-meani ve’l-beyân ve’l-bedi’**, haz. İbrahim Şemseddin, Beyrut: Daru’l-kutubi’l-ilmiyye, 2003, s.13.

kimse için kullanılmaktadır.³ İbn Fâris *bulğa* (بلغة) kelimesinin, “yetecek miktarda erzak” manasına geldiğini zikrettikten sonra, yetecek miktarda rızka sahip olan kişinin rıza ve kanaat göstermesi durumunda zengin mertebesine ulaşmış olacağı manasına geldiğini söylemektedir. Yine fasih konuşan kişi hakkında kullanılan *belâgat* (بلاغة) vasfının da “kişinin konuşmasıyla istediğine ulaşması” manasından kaynaklandığını kaydetmektedir.⁴

Kur'an-ı Kerim'de farklı vezinlerde geçmekte olan bu kavramı Nisa Suresindeki ⁵ "أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا" *"Onlar, Allah'ın kalplerindeki bildiği kimselerdir. Öyleyse onlara aldırma. Onlara öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle."* ayeti üzerinden ele alan Râgıp el-İsfahânî (v. 502/1108) şöyle söylemektedir:

"Bir söz hakkında belagat kavramı şu iki sebepten biriyle kullanılır:

1. *Sözün zâtıyla belîğ olması sebebiyle ki zâtıyla belîğ olan sözün üç özelliği vardır ve bu sıfatlardan biri eksilirse belagati da eksilir:*

- *Dilinin kuralına uygun konmuş olması,*
- *Murad edilen mana ile mutabık olması,*
- *Zatının hakikat olması.*

2. *Söyleyeni ve söyleneni hasebiyle belîğ olması sebebiyle: Bu sözü söyleyen kimsenin söylediği şeyi hem ona yaraşır bir şekilde söylemesi hem de dinleyiciyi ikna etmesi anlamına gelir.*⁶ ”

Zemahşerî (v. 538/1144) de tefsirinde bu ayet için *"onlara belîğ; kalplerine tesir edecek, onları müthiş derecede tasalandırıp dertlendirecek bir söz söyle"* demiştir.⁷

³ Ebû Ali Hasan b. Reşîk Ezdî İbn Reşîk Kayrevânî, **el-Umde fî mehâsini's-şî'r ve âdâbih**, thk. Muhammed Karkazan, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1988, c. I, s. 430.

⁴ Hasan Taşdelen, “Belâgat ilmi ve tarihi”, **İslam Medeniyetinde Dil İlimleri**: Tarih ve Problemler, Ed. İsmail Güler, İstanbul, İSAM yayınları, 2015, s. 215.

⁵ Nisa Suresi, 4/63.

⁶ Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıp el-İsfahânî, **el-Mufredât fî garîbi'l-Kur'ân**, Kahire: Mektebetü'l-enclû el-Mısıriyye, 1970, s. 60.

⁷ Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, (thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Mu'avviz), Mektebetü'l-'Ubeykân, Riyâd, 1998, c. I, s. 407.

Belagat kelimesinin, “güzel ve etkili konuşma melekesi” manasında kullanıldığına dair Cahiliye ve Emeviye döneminden az sayıda da olsa rivayet vardır. Anlaşıldığı kadarıyla kavramın bu manaya kavuşması çok erken dönemde olmamıştır.⁸

İbn Reşîk’in (v. 456/1064) *el-Umde* isimli eserinde bulunan belagat tarifleri incelendiğinde büyük çoğunluğunda belagatin icaza eş tutulduğu görülmektedir. İbn Reşîk kitabına aldığı bu tariflerden pek çoğunda kîle demek suretiyle anonim kimselerden tanımlar rivayet etmektedir. Bu tariflerden bazıları şu şekildedir:

“Lafzın aç, mananın tok kılınmasıdır.”⁹

“Az lafızda çok manadır.”¹⁰

“İcazın güzelliğiyle birlikte mananın isabetli olmasıdır.”¹¹

“Belagat mütekellimin anlatmak istediği şeyi dinleyiciye güzelce anlatmasıdır.”¹²

“Belagat ibarenin güzel olması, kişinin -kendini yormadan- muhatabına anlayacağı şekilde anlatmasıdır.”¹³

“Belagat fasıl-vasıl’ı bilmektir.”¹⁴

Halef’ul-Ahmar (v. 180/796 [?]): “Belagat maksada delalet eden bir bakıştır (göz kırpıştır). (لمحة دالة)”¹⁵ demiştir.

Haccâc’ın “Sözün en veciz olanı nedir?” sorusu üzerine İbn Kaba’sara: “Hatasız ve akıcı olanıdır.” demiştir.¹⁶

⁸ Taşdelen, Belagat İlmi ve Tarihi, s. 215.

⁹ Kayrevanî, *el-Umde*, s. 418.

¹⁰ A.e., s. 419.

¹¹ A.e., s. 419.

¹² A.e., s.421.

¹³ A.e., s.421.

¹⁴ A.e., s.421.

¹⁵ A.e., s. 419.

¹⁶ A.e., s. 419.

Muaviye (v. 60/680) Amr b. el-As'a (v. 43/664) “İnsanların en beliği kimdir?” diye sormuş. Amr: “İcâzla yetinip kelâmı fazlalıktan süzendir.” cevabını vermiştir.¹⁷

İbnu'l-Mukaffâ'ya (v. 142/759) “Belagat nedir?” diye sorulduğunda şu şekilde cevap vermiştir:

“Belagat, fikir ve düşünceleri değişik biçimlerde ifade edebilmektir. Birçok ifade türünün yanısıra -sükutun ve dikkatli dinlemenin de yadsınamaz yardımıyla- bazen sözsüz de olabilir. Veya diğer yandan sözlü ifade biçimi şiir, kafiye, nesir (seci), söze giriş niteliğindeki önermeler (ibtidâ'), kendinden önceki sözün tamamlayıcısı mahiyetindeki önermeler (cevap) gibi dilsel söylemin farklı şekilleri olarak karşımıza çıkabilir. Bütün bu fikir ve düşünceler, konuşma (hadîs), ikna edici deliller getirme (e'l-ihticâc), baştan sona nutuk çekme (hutab) veya bilimsel makale (risâle) biçimlerinin herhangi biriyle ortaya konabilir. İşte bütün bu üslup biçimlerinin hepsini kapsayan ve gerçekte belagati tek başına oluşturan şey, onların içinde mündemiç olan ilham (el-vahy), özlü anlatım (el-îcâz) ve maksadı ima ile ifade etme (el-işâre ile'l-ma'nâ) dir.”¹⁸

Câhız (v. 255/869) el-Beyân ve't-tebyîn isimli eserinde pek çok belagat tanımına yer vermiştir. Bunlar içerisinde Attâbî'den yaptığı şu nakli kayda değer tanımlardan bir diğeridir: “Belîğ kimse meramını tekrar yapmadan, konuşması esnasında tutukluk yaşamadan ve yardım almadan anlatabilen kişidir.”¹⁹ Câhız'a göre belagat kusurun zıddıdır. Kusur ise açık ve anlaşılır olmamaktır. Bir söz ancak; lafzı ve manası birbiriyle yarışır, lafzı kulağa varmadan manası kalbe ulaşırsa belagat dairesine girebilir.²⁰

¹⁷ A.e., 420; Dustin Cowell, “Onbirinci Yüzyıl Kuzey Afrika Şiir Eleştirmeni İbn Reşîk el-Kayravânî'nin Perspektifinden Arap Edebiyat Teorisinde Belâğat Kavramı” Çev: Abdurrahman Özdemir, **Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2004/2, c.III, sayı: 6, s. 202.

¹⁸ A.e., 420; Dustin Cowell, **a.g.m.**, s. 202.

¹⁹ Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhız el-Kinânî, **el-Beyân ve't-tebyîn**, Beyrut: Dâru ve mektebetu'l-hilâl, 2003, c.I, s. 112; Ahmed Matlûb, **Mu'cemu mustalahâtî'l 'Arabiyye**, Beyrut: ed-Dâru'l-'Arabiyye li'l-mevsû'ât, 2006, c.I, s. 403.

²⁰ A.e., s. 423; Câhız, **el-Beyân ve't-tebyîn**, 1/115.

Amir b. Zarib el-Advânî Humame b. Rafî' ed-Dûsi'ye “İnsanların en beliği kimdir?” diye sorduğunda o, “Zor manayı az lafızla süsleyip; mübalağa yapmadan sözlerini birbirine bağlayandır.” demiştir. (Tahrizden evvel mafsalı uygulayandır.)²¹

Halil b. Ahmed'e (v. 175/791) göre belagat: “Başıyla sonu birbirine yakın olup özü/hakikati oldukça uzak olan kelamdır.”²²

İbnu'l-'Arabî (v. 231/846): “Belagat; matluba yakınlaşmak, az ile çoğu kastetmektir.”²³ demiştir.

İbnu'l-Mutez (v. 296/908): “Belagat uzun sürecek bir kelime yolculuğuna çıkmadan anlama ulaşmaktır.”²⁴

Seâlibî (v. 429/1038) belagat için şunları söylemiştir:

“1. Belagat uygulaması zor kavraması kolay olandır.

2. Sözü'n en güzeli hem az hem yeterli olmakla birlikte oturaklı olup biktırmayandır.

3. Sözü'n en belîğ olanı icazı hoş, mecazı az, etkisi çok, başı ile sonu uyum içerisinde olandır.”²⁵

Mufaddal ed-Dabbî (v. 178/794 [?]) “Aciz bırakmadan îcâz, zevzeklik etmeden itnâb yapmaktır.”²⁶ demiştir.

Cafer b. Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî (v. 187/803) “Şayet çok söz söyleme daha belîğse îcâz yapmak kusur, îcâz daha belîğ ise çok söz söylemek kusurdur.” demiştir.²⁷

Rummanî (v. 384/994)'ye göre belagatin temeli doğallıktır; ancak bununla birlikte bir sözü güçlü kılması, ölçülü kılması ve mâgayrinden ayırıcı olması için

²¹ A.e., s. 423.

²² A.e., s. 423.

²³ A.e., s. 425.

²⁴ A.e., s. 425; Dustin Cowell, a.g.m., s.199.

²⁵ A.e., s. 425.

²⁶ A.e., s. 419.

²⁷ A.e., s. 419.

dikkate aldığı bazı araçlar da vardır. Bunlar 8 tanedir: *İcâz, isti'âre, teşbih, beyan, nazm, tasarruf, müşâkele, mesel*.²⁸

Belagat ibarenin güzel olması ve söylemek istediklerini muhatabın anlama kabiliyeti ölçüsünde kendini yormadan anlatmandır.

İbn 'Amîd²⁹ (v.360/970): “*Belâgat cezâle ve itâledir.*” demiştir. Yine bir başka grup “*Uzunu kısaltma, kısayı uzatma kudretidir.*” demişlerdir.

Ebu'l 'Aynâ Muhammed b. Kâsım (v. 283/896): “*Belîğ kimse çoğa ihtiyaç duymayıp az ile yetinendir; istediği zaman uzağı yakınlaştırır, yakını uzaklaştırır; zahir olanı gizler, gizli olanı açığa çıkarır.*”³⁰ demiştir.

Kayrevânî'nin *el-Umde*'sinde bu tarifler dışında belagatte güzelliği, ahengi, doğallığı vs. ön plana çıkaran başka tanımlarda bulunmaktadır.³¹

“Mâzin el-Mübarek belagatin -istilah manasının son haline kavuşmadan önce- alimler tarafından ‘*kişinin içinden geçirdiklerini, düşündüklerini yanlış anlamalara meydan vermeden güzel bir üslupla muhatabına nakletmesi*’ olarak değerlendirildiğini belirtmektedir.”³²

1.2. BELAGAT İLMİNİN TARİHÇESİ³³

Cahiliye döneminde şiir, şair ve hatibin toplumdaki yeri büyük olduğundan şiirlerin ve sözlerin en güzelini söyleme çabası belagat ilminin ilk çekirdeklerini oluşturmuştur. Bu ilgi İslami dönemde de devam etmiştir. Şairler bir yandan kitaplar yazarak bir yandan da şiir ve şiir eleştirileriyle belagat ilminin gelişmesine katkıda bulunuyorlardı.

²⁸ A.e., s. 439.

²⁹ Tam adı: Ebu'l-Fadl Muhammed b. Hüseyin el-'Amîd b. Muhammed'dir.

³⁰ Kayrevânî, **el-Umde**, s. 424.

³¹ Detaylı bilgi için bkz: Kayrevânî, **el-Umde**, s.417-431; Dustin Cowell, **a.g.m.**, s. 199.

³² A.e., s.218; Mâzin Mubarek, **el-Mucez**, y.y.y.: Dâru'l-fıkr, t.y. s.21.

³³ Bu bölümün muhtevası Hasan Taşdelen'in Belâgat İlmi ve Tarihi isimli makalesinin Belagatin Bir Bilim Olarak Ortaya Çıkışında Etkin Olan Âmiller ve Belâgat İlminin Dönemsel Gelişimi bölümleri dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Şairliği üst seviyede olan İbnu'l-Mu'tez'i³⁴ belagatin ilk temellerini atan şahsiyetler arasında zikredebiliriz. *el-Bedî* isimli kitabıyla şairlerin belagatle ilişkisini güzel bir şekilde, şöyle özetlemiştir:

*“Bedî (belagat) şairlerin ve eleştirmen edebiyatçıların şiirlerinde zikrettikleri bazı sanatların adıdır ki dil bilginleri ve kadim şiir bilginleri ne bu ismi ne bu ismin ifade ettiği manayı belirler ne de bu konuda telifleri vardır. İşin doğrusu benden önce bu konuyu kimse kayda geçirmemiştir.”*³⁵

İlk dönem belagat eserleri *meânî'l-Kur'ân*, *mecâzu'l-Kur'ân*, *müşkilü'l-Kur'ân* gibi isimler taşıyorken III. yüzyıla gelindikten sonra *i'câzu'l-Kur'ân* başlığıyla kaleme alınmış olması bir tesadüf değildir. Zira belagat konusundaki araştırma ve teliflerin en önemli etkeni Kur'an-ı Kerim'dir. Müslümanlar onun i'cazını delillendirmek, ayetlerini doğru anlamak, üslubundaki incelikleri görebilmek ve ondan doğru dinî hükümler çıkarabilmek için muazzam bir çaba içine girmişlerdir.

Müfessirler ve fıkıh usulcülerinin belagat ilimlerinin ortaya çıkıp gelişmesinde etkisi büyüktür. Müfessirlerin eserlerinin girişinde yaptıkları değerlendirmeler belagat çalışması niteliğinde oluyordu. Belagatte ün yapmış şahsiyetlerin -ki başlarında Zemahşerî gelir- yaptıkları bu tür Kur'an'ı daha iyi nasıl anlarız değerlendirmeleri belagat ilminin doktrinleşmesine katkı sağlıyordu. Söz gelimi Zemahşerî eserinin birçok yerinde beyan ve meânî konularına değinmiş ve ayetler üzerinde uygulamasını yapmıştır.

Subkî³⁶ (v. 773/1372) usulü'l-fıkıh ve meânî ilimlerinin iç içe olduğunu ifade eder. O'na göre meânî ilminin konusu olan haber ve inşâ, usul konularının büyük kısmını teşkil etmektedir. *Subkî*: “Usul bilginlerinin bahsettiği, ‘emir vücûb ifade

³⁴ Tam adı: Ebu'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed el-Mu'tezz-Billâh b. Ca'fer el-Mutevekkil-Alellah el-Abbâsî'dir.

³⁵ Taşdelen, **a.g.m.**, s. 219; Ebu'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed el-Mu'tezz-Billâh b. Ca'fer el-Mutevekkil-Alellah el-Abbâsî, **el-Bedî**, nşr. M. Abdulmun'im el-Hafâcî, Beyrut: Daru'l-cîl, 1990, s. 151.

³⁶ Tam adı: Ebû Hâmid Bahâuddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâfi es-Subkî el-Mısrî'dir.

eder; nehiy haram kılma ifade eder' vb. konuların tamamı meânî ilminin konularıdır.”³⁷demektedir.

Felsefe ve kelamın belagat ilimlerindeki etkisi mütekellimlerin i'câzu'l-Kur'ân üzerine yazdıkları eserlerle ortaya çıkmış olup, yazdıkları eserlerde kullandıkları felsefî, kelâmî, mantıkî üslup ile de kendini göstermiştir. Hocası Nazzâm³⁸'a (v. 231/845) cevap niteliğinde kaleme aldığı *nazmu'l-Kur'ân* adlı eseriyle Câhız i'câzu'l-Kur'ân'a dair kaleme alınacak eserlere öncü olmuştur.

Sekkâkî³⁹ ile edebî kavramlar mantıkî ölçütlere ve mütekellimlerin iddialarını ve nazariyelerini anlatırken muhataplarını ikna etmek için kullandıkları prensiplere evirildi. Aynı şekilde mantık ıstılahları belagat kitaplarının üslubuna nüfuz etti.

Belagat ilminin gelişmesine katkı sağlayan yabancı kaynakların başında Aristo'nun *Poetika* ve *Retorika* isimli eserleri gelir. Şiir sanatıyla ilgili olan *Poetika* isimli eser Kindî (v. 252/866 [?]) tarafından Arapça'ya tercüme edilmiş, Bazı İslam filozofları (Mettâ b. Yûnus, İbn Sînâ, İbn Rüşd vs.) tarafından çeşitli yollarla İslam kültürüne dahil edilmiştir. Retorika ise İshak b. Huneyn (v. 260/873), Fârâbî (v. 339/950), İbn Sînâ (v. 428/1037) tarafından tercüme edilmiş belagat teliflerinde etkisini göstermeye başlamıştır.

Dil bilimlerinin başlangıç safhasında yazılan kitaplarda dil bir bütün olarak değerlendirildiğinden bir eserde dilin en doğru ve etkili bir biçimde nasıl kullanılabileceğine dair unsurların hepsine yer verilmiştir. Nitekim Sîbeveyhî'nin (v. 180/796) *el-Kitâb* isimli eserinde sarf-nahiv dışında belagatin kapsamına giren *müsned*, *müsned ileyh*, *takdim*, *tehir* gibi konulara temas etmesi bu durumu açıkça göstermektedir.

Araplar geçmişten kendilerine intikal etmiş olan kültür mirasını şiirleri yoluyla koruyorlardı. Bu yüzden şiir Arapların arşivi olmuştur.

³⁷ Ebû Hâmid Bahâuddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâfî es-Sübkî el-Mısırî, *Arûsu'l-efrâh fî şerhi telhîsi'l-miftâh*, nşr. Halîl İbrahim Halîl, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2001, s. 173.

³⁸ Tam adı: Ebû İshâk İbrâhîm b. Seyyâr b. Hânî' en-Nazzâm'dır.

³⁹ Tam adı: Ebû Ya'kûb Sirâcuddîn Yûsuf b. Ebî Bekr (b.) Muhammed b. Alî el-Hârizmî es-Sekkâkî'dir.

Cahiliye döneminde Arapların belirli sezonlarda kurdukları, kültürel faaliyetlerin de icra edildiği panayırılar vardı. Çeşitli bölgelerden gelen ve farklı lehçelere sahip olan şair ve hatipler Kureyş lehçesini kullanarak dil birliğini gerçekleştiriyorlardı. Kureyş lehçesinin ortak lehçe seçilmesinin sebebi, Kureyş kabilesinin nüfuzlu olması, kutsal bir mekân olan Kâbe'ye yakın olması, Mekke'nin önemli bir ticari merkez olması idi. Ticari anlamda önemli bir konumda bulunması bu lehçenin yayılmasına ve kabul görmesine katkı sağlamıştır.

Cahiliye Arapları teoriye dökülmemiş de olsa şiirlerinde ve hutbelerinde uyguladıkları birtakım prensiplerin bilgisine sahip bulunmaktaydılar. Bu yüzden o dönemin belagat bilgisi hakkında değerlendirme yapılırken mecburen şiirlerde ve hutbelerde dağınık olarak bulunan bu kurallar tespit edilmeye çalışılmalıdır. Zira belagatin nazariyesi oluşturulmadan önce de belîğ sözlerin bulunduğu konusunda kimsenin şüphesi yoktur. Bu dönemde yapılan eleştiriler ve değerlendirmeler belagat teorisi olarak nitelenebilirler.

Kur'an-ı Kerim nâzil olmaya başladığında onu işitenler üslubu hakkında hayrete düşüyor, onu ne şiir formuna ne de kahinlerin kullandığı başka türlü bir nesir şekline sokabiliyorlardı. Kullandıkları kelimelerin müşterek olmasına rağmen Kur'ân terkiplerindeki farklılık ve bu farklılığın bıraktığı etkinin nereden kaynaklandığını anlamakta zorlanıyorlardı. Bu dönemde Araplar sözün güzel ve etkilisini ayırt edebiliyorlardı. Bunu belli kriterler çerçevesinde inceleme yaparak değil, o güne kadar kazanmış oldukları edebî zevklerini hakem kılarak yapıyorlardı.

Kur'an-ı Kerim'in Araplara en iyi bildikleri ve bilmekle övündükleri belagat konusunda meydan okuması ve bu meydan okumanın cevapsız kalması hemen ardından gelen dönemde bu i'câzın sırrının ne olduğu ve bu derece yüksek bir belagatin nereden kaynaklandığı konusunda insanları düşünmeye sevk etmiştir. Bu yüzden Kur'an-ı Kerim'in bu yönünü ele alan, i'câzu'l-Kur'ân başlıklı birçok eser kaleme alınmıştır.

Kur'an-ı Kerim'in tehdî bildiren ayetlerinde “uydurma dahi olsa” ibaresinin geçmiş olması, sözlerdeki hakikate temas etme zorunluluğunu ortadan kaldırmış ve muhataplardan sadece Kur'an-ı Kerim gibi kendine has ve etkili bir

üsluba sahip sözler söylemeleri istenmiş olduğundan Kur'an'ın i'câzının belagatinden ibaret olduğu düşünülmüş ve bu eserler telif edilmiştir.

Alimler yazdıkları kitaplarda özellikle mecazî kullanımlar, kelimelerin manaları, yeni terkipler, irap hususiyetleri ve benzeri özelliklerle bütün bunların karışımından oluşan mucizeliği açıklama çalışmalarına başlamışlardır. İşte ilk belagat çalışmaları sayılan i'câzu'l-Kur'ân'a dair bu eserler tüm bu konuları iç içe geçmiş olarak ele almaktaydı.

Ferrâ'nın (v. 207/822) *Meâni'l-Kur'ân*'ı i'câzu'l-Kur'ân üzerine yazılan eserlerin ilk örneklerindendir. Ferrâ bu kitabında ayetleri özellikle nahiv açısından ele alarak incelemiş ve yorumlarını genel sarf ve nahiv kurallarına dayanarak yapmıştır. Bunu yaparken eski Arap şiirlerini ve yaygın kullanımı delil göstermiştir. Teşbih, mesel, kinaye, mecaz, istiare, hazif, istifham, taaccüp, tevbih, takdim ve tehir eserine aldığı belagatle ilgili konulara örnek olarak zikredilebilir.

Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'nın (v.209/824) *Mec'azu'l-Kur'ân* isimli eseri de ayetlerin dil açısından yorumlandığı ilk eserlerdendir. Ebû Ubeyde eserine verdiği mecaz kelimesini “geçiş yeri, yol” manasında kullanmıştır. Ona göre mecaz Arap dilinin her türlü kullanım özellikleri ile üslup ve ifade türleridir.⁴⁰

Bu eserde Arap dilinin kullanımı, üslup çeşitleri ve gramer inceliklerine ağırlık veren Ebû Ubeyde Asma'i (v. 216/831) ve Ferrâ (ö. 207/822) gibi çağdaşları tarafından Kur'an'ı kişisel görüşüne göre tefsir ettiği iddiasıyla eleştirilmektedir.⁴¹

Ferrâ ve Ebû Ubeyde'nin bu iki kitabında örnekler üzerinden mecaz, i'câzu'l-hazif, kinaye, teşbih, takdim, tehir, iltifat, istiare konularına dair ilk nüvelerin verildiğini görmekteyiz.

Kur'an'ın muciz oluşunun sırrını onun belagat ve fesahatinde arayanlar analizler yapmaya başladılar. Bazıları belagatin kaynağı olarak lafızları görürken

⁴⁰ Adem Yerinde, “Mecâzu'l Kur'ân-ı Çerçevesinde Ebû Ubeyde'nin Tefsirciliği”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, s.151-189, Sayı:19, Sakarya, 2009, s.166.

⁴¹ Detaylı bilgi için bkz.: Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sabit el-Bağdâdî, **Tarihu'l-Bağdat**, thk. Beşşar Avvad, Maruf, 2001, c. XV, s.342.

bazıları harfler arasındaki uyumu yani ses insicamını belagatin kaynağı görmüşlerdir. Bir başka grupsa onun muciz olmasının nazmından kaynaklandığını düşünmüştür.

Nazmu'l-Kur'ân konusunu ilk olarak İbnu'l-Mukaffâ'nın (v. 142/759) ele aldığı nakledilir. Mutezile ekolünün ileri gelen kelimcilerinden olan Nazzam (v. 231/845) ve takipçilerinin savunduğu sarfe⁴² teorisi nazmu'l-Kur'ân meselesinin erken dönemde tartışılmaya başladığını göstermektedir. Bu teoriye karşı olanlar Kur'an'ın icazının nazmından kaynaklandığını söylemişlerdir. Bu kimselerin başında Câhız gelir. Telif ettiği *Nazmu'l-Kur'ân* isimli eserinde konuyu özel olarak ele almış ve Kur'an'ın i'câzının onun nazmından kaynaklandığına dair deliller getirmiştir. Ne var ki bu eser günümüze ulaşmamıştır.⁴³

İcâzu'l-Kur'an konulu çalışma yapan kimselerden bir diğeri olan Bâkılânî (v. 403/1013) kendisinin *İ'câzu'l-Kur'ân* adlı eserinin mukaddimesinde bu eserin kendinden önce söylenenlerin tekrarı olup, sorunlara cevap getirme noktasında yeni bir bilgi içermediğini ifade etmiştir.⁴⁴

Belagat ilimleri Abdulkâhir Cürcânî'nin (v. 471/1078-79) *Delâilu'l-İ'câz* ve *Esrâru'l-belâga* kitapları ile zirveye taşınmıştır. Cürcânî ile belâgat müstakil ilim olma yolunda en büyük adımını atmış olur. O *Delâilu'l-İ'câz* isimli eserinde Kur'an'ın mucizevi bir kitap oluşunu onun nazmına yani söz dizimine dayandırmakta ve nazmu'l-Kur'ân meselesini tüm yönleriyle ele almaktadır.

Sonraki dönemlerde tek başına bir te'lif konusu olmaya başlayan belagat, i'câzu'l Kur'an ile bağını koparmamıştır. *Miftâhu'l-ulûm* adlı eseriyle Sekkâkî Cürcânî'nin yolunu takip etmiş ve bu konuya bir bölüm tahsis etmiştir. Kezâ İbn Ebu'l-İsba' *Bedîu'l-Kur'ân* isimli eserinde bu konuya yer vermiştir. Bunların

⁴² Sarfe teorisinin mahiyeti konusunda iki farklı görüş ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre sarfe, inkârcı Arap ediplerinin aslında Kur'an'ın benzeri bir eser ortaya koymaya güçleri bulunduğu halde amaçlarını gerçekleştirecek iradeyi Cenâb-ı Hakk'ın yok etmesidir. Nazzâm ve Rummânî bu görüştedir. İkincisine göre sarfe, Arap ediplerinin Kur'an'a benzer bir metin üretmeyi düşündükleri ve bunu gerçekleştirmeye çalıştıkları halde amaçlarına ulaşmalarını sağlayacak bilgi ve birikimi kendilerinde bulamadıklarını hayretle görmeleridir. Şîî âlimlerinden İbn Sinân el-Hafâcî bu görüştedir. Detaylı bilgi için bkz.: Yusuf Şevki Yavuz, "Sarfe", *DİA*, s.140-141, İstanbul, XXXVI.

⁴³ Sedat Şensoy, "Nazmü'l Kur'ân", *DİA*, s.464-466, İstanbul, 2006, XXXII, s.464.

⁴⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed Basrî Bâkılânî, *İ'câzu'l-Kur'ân*, thk.: İmaduddin Ahmed Haydar, Beyrut, Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1991, s. 28.

yanında Miftâh'ın bir nevi özeti olan Telhîs'in müellifi Kazvînî, kitabı kaleme alma sebebinin belagatin Kur'ân'ın nazmındaki i'câz türlerini ortaya çıkarıyor olması olduğunu söylemiş ve eserini yine i'câzu'l Kur'an ile ilişkilendirmiştir.⁴⁵

Sîbeveyhî meşhur eseri *el-Kitâb* sadece nahiv kurallarını ele alan bir eser olmayıp Arap diliyle alakalı her alandan bilgi ihtiva etmektedir. Sîbeveyhî bu eserinde hocası Halil b. Ahmed'den 340 civarında nakil yapmakta onun nahiv ilmindeki görüşlerine geniş yer vermektedir. Halil b. Ahmed dışında diğer hocalarının görüşlerine de yer veren Sîbeveyhî eserinde *mecaz*, *takdim-tehir*, *ta'rîf-tenkîr*, *hazîf-izmâr*, *hasr (kasr)*, *zikir-ziyâde*, *fasıl-vasıl*, *ihbâr-inşâ*, *mecâz-ı aklî*, *tecrîd*, *mübalağa*, *fevâsıl*, *te'kîdül-medh bimâ yüşbihü'z-zem*, *tenvî'*, *teşbih* ve *istiare* gibi belagatin birçok önemli türüne ilişkin açıklamalara yer vermiştir.⁴⁶

Sîbeveyhî'den sonra Câhîz belagat konularına çokça yer vermiş, kitaplarını belîğ sözlerle doldurmuştur. Beyan, fesahat ve belâgat kavramlarını da ele almış ancak kesin tanımlarla ayrımını yapmış değildir. Bazı araştırmacılar Câhîz ve muasırlarının Kur'an edebiyatı da dahil olmak üzere edebi ürünleri eleştiri ve belâgat kriterlerine göre hürriyet ve kesinlik içinde incelediğini söyler.⁴⁷ Ancak Şevkî Dayf (v. 1910/2005) Câhîz'ın eserlerini değerlendirirken onun belagatin pek çok konusuna temas ettiğini ama bunu belli kriterlere göre yapmadığını, sadece örnekleri zikrettiğini ve nadiren de olsa kurala aykırı örnek verebildiğini söyler. Buna rağmen Şevki Dayf el-Belâğa isimli eserinde Câhîz'ın belagat ilminin kurucusu kabul edilmesi gerektiğini söyler.⁴⁸

Câhîz'dan sonra Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberrid (v. 286/900) *el-Kâmil fî'l-luga ve'l-edeb* isimli eseriyle belagat tarihindeki yerini alır.

⁴⁵ bkz. Ebu'l-Me'âli Celaleddîn el-Hatîb Muhammed Kazvînî, **et-Telhîs fî ulûmi'l-belâğa**, şrh. Abdurrahman el-Berkûkî, Mısır, Dâru'l-fikri'l-Arabî, 1904, s.31.

⁴⁶ Detaylı bilgi için bkz.: Mehmet Reşit Özbalkıç, "Sîbeveyhî", **DİA**, s.130-134, XXXVII, İstanbul, 2009; Ali Benli, Sîbeveyhî'nin el-Kitâb'ı Çerçevesinde Arap Dilbiliminin Başlangıç Safhası, **Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları**, Editör: Sami Erdem, s.259-275, İFAV, İstanbul, 2009; Zafer Kızıklı, Sîbeveyhî'nin el-Kitâb'ında Belagat Biliminin Temelleri, **Nüşa: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, s. 49-60, 2006, C.VI, sayı:23.

⁴⁷ Seyyid Nevfel, **el-Belâgatu'l-Arabiyye fî devri neş'etihâ**, Kâhire: y.y., 1948, s.139; M. Zağlûl Sellâm, **Eseru'l-Kur'ân fî tatavvuri'n-nakdi'l-Arabî ilâ âhir'l-karni'r-rabîi'l-hicrî**, Kâhire: Dâru'l-maârif, t.y., s. 80-98.

⁴⁸ Şevki Dayf, **el-Belâğa: Tatavvur ve târîh**, 14.bs., Kahire, Dâru'l-maârif, t.y., s.57-58; Nevfel, **a.g.e.**, s.170.

Eserinde pek çok belagat konusuna değinen Muberrid *uyûbu'l-kelâm, vuzûhu'l-kelâm, istiâne, îy, sıhhatu'l-mâ' nâ, î câz, müsâvat, itnâb, el-ihtisâtu'l-mufhim, el-itnâbu'l-mufahham* gibi konulara da temas etmiştir. Teşbihe özel bir yer veren Muberrid hem eski hem kendisi için yeni olan teşbihleri zikretmiş ve zaman zaman değerlendirmeler yapmıştır. Teşbih için çok sayıda sıfat kullanmıştır.

Muberrid'in bu eseri Câhiz'in *el-Beyân ve't-tebyîn*'i, İbn Kuteybe'nin (v. 276/889) *Edebu'l-kâtib*'i ve Ebû Ali el-Kâlî'nin (v. 356/967) *el-Emâlî*'siyle birlikte klasik Arap edebiyatının dört temel eserini teşkil etmektedir.⁴⁹

Muberrid izahları ve örnekleri ile döneminin ilim adamlarının belagate bakış açısına dair ipuçları vermektedir. Bu eseri öğrencisi Ahfeş el-Asğar'in (v. 316/928 [?]) şerh ve ilaveleriyle günümüze ulaşmıştır. Kendisinden sonrakilere zengin bir edebiyat kaynağı olan el-Kâmil, Abdullah b. Mu'tez'in kaleme aldığı, belagat konularının nazarî açıdan ele alındığı ilk kitap olan el-Bedii'ye de yol göstermiştir.

Belagat konusunda müstakil olan ve belagat konularını işleyen ilk eser az önce de zikrettiğimiz gibi İbnu'l-Mu'tez'in el-Bedii isimli eseridir. İbnu'l-Mu'tez Arapça'yı Muberrid ve Sa'leb'den öğrenmiştir. İbnu'l-Mu'tez şiirle ilgili polemiklerin olduğu dönemde kavgalara katılarak kendi görüşlerini beyan etmiş, edebiyatın her alanında yeteneğini göstermiş usta bir belagatcidir. el-Bedî' isimli eseriyle belagat ilminin kurucusu unvanına kavuşmuştur. İbnu'l-Mu'tez bedii kavramına yeni bir mana kazandırmış ve onu kriter haline getirmiştir. Onun orijinalliği bedii konularını müstakil bir kitapta toplamasındandır. Aynı şekilde bu sanatları ilk kullananların Beşşâr b. Bürd, Muslim b. Velîd ve Ebû Nuvvâs olduğu iddialarına karşı çıkarak bu sanatın kadim şiirlerde, Kur'ân'da, hadislerde ve sahabeden nakledilen sözlerde bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. İbnu'l Mu'tez bedîi ilmini *istiâre, cinâs, mutabakat, reddü a' câzi'l-kelâm alâ mâ tekaddemehâ* ve *el-mezhebu'l-kelâmî* olmak üzere beş başlıkta incelemiştir. el-Mezhebu'l-kelâmî tekkellûf koktuğundan Kur'an'da bulunmadığını söylemiştir.⁵⁰

⁴⁹ İsmail Durmuş, "Müberra", *DİA*, s. 432-434, XXXI, İstanbul, 2006, s.433.

⁵⁰ İbnu'l-Mu'tez, *a.g.e.*, s. 147.

Bu beş başlıktan sonra mehâsinu'l kelâm ve's şî'r adını verdiği on üç başlık daha açmıştır. Bunlar *iltifât, î tirâdu kelâm fî kelâm lâ yutimmu eş-şâir ma' nâhu summe yeûdu ileyhi feyutimmuhû fî beytin vâhidin, rücu'*, *husnu'l-hurûc min ma' nen ilâ ma' nâ, te'kîdu'l-medh bimâ yuşbihu'z-zem, tecâhulu'l-ârif, hezlun yurâdu bihi'l-cid, husnu't-tadmîn, ta'rid, kinâye, ifrât fî's-sıfa, husnu't-teşbih, î nâtu's-şâir nefsehû fî'l-kavâfî ve tekellufuhu min zâlike mâ leyse leh ve husnu'l-ibdidaât*'tır.

İbnu'l Mu'tez'in bu eseri ediplerin eserlerini bu kriterlere uyumlu hale getirmek için söz konusu sanatları daha yoğun kullanmalarına sebep olmuştur.

İbnu'l Mu'tez'in bu eserinin ardından bu alanda peş peşe telifler yapılmıştır. Nakd ile belâgatı bir araya getiren bu eserlerin en meşhurlarından biri de Ebu'l Ferec Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme el-Kâtib el-Bağdâdî'nin (v. 337/948 [?]) *Nakdu's-Şî'r*'i'dir.

Kudâme Abbâsî Halifesi Muktefî Billâh ile çağdaştır.⁵¹ Arapçayı İbnu'l-Mu'tez gibi o da Muberrid ve Sa'leb'den öğrenmiş, mantık, belagat ve şiir eleştirisi gibi alanlarda başarılı olmuştur. İbn Ebu'l-İsba' *Tahrîru't-tahbîr* isimli eserinin mukaddimesinde (v. 654/1256) İbnu'l-Mu'tez ile Kudâme'yi bedî' ilminin usulünü ortaya koyan ilk edebiyatçılar olarak niteler.⁵²

Kudâme'nin belagattaki en önemli eseri *Nakdu's-Şî'r*'idir. Tasnif ve taksimlerini mantığa göre yapmış, kavramları mantık ilminin esaslarına göre tarif etmiştir. Mesela ona göre şiirin tarifi şöyledir: “Şiir vezin ve kafiyesi olmakla birlikte bir manası olan sözdür.”⁵³

Nakdu's-Şî'r üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde şiirin tarifi ve lafız, mana, vezin, kafiye gibi unsurları; ikinci bölümde güzel bir şiirin özellikleri, üçüncü bölümde şiir çirkin yapan özellikleri incelemiştir.

⁵¹ Cengiz Kallek, “Kudâme b. Ca'fer”, *DİA*, s. 311-312, Ankara, 2002, XXVI, s. 311.

⁵² İbn Ebi'l-İsba' el-Misrî, *Tahrîru't-tahbîr fî sinaati's-şî'r ve'n-nesr ve beyânî i'câzi'l-Kur'an*, Kahire: el-Meclisu'l-'alâ li's-şuuni'l-İslâmiyye, 1383, c.1., s. 83.

⁵³ Ebu'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme el-Kâtib el-Bağdâdî, *Nakdu's-Şî'r*, Kostantiniyye: Matbaatu'l-cevâib, 1.bs., 1302, s. 3.

Kudâme bu eseriyle henüz müstakil bir ilim haline gelmemiş olan belâgat ilminin bazı konularını da incelemiştir. Hedefi belâgat ilminin konularını işlemek olmamıştır. Değindiği konular daha sonra beyan, meâni, bedî' olarak üç ana bölümde incelenecek olan konuları ihtiva etmiştir. Bu konulardan bazıları *tasrî*, *teşbih*, *tetmîm*, *musâvat*, *irdâf*, *îğâl*, ve *temsîl*'dir. Bu şekilde belâgat ilmine ait yirmi tane kavram zikretmiştir. Bu eseriyle şiir tenkidine bir sistem getiren Kudâme, beyan ve bedî' ilmini esas alarak meselelerini inceler, ürünler verir ve ıstılahlar üretip tanımlarını verir.

Kudâme Abdulkâhir Cürcânî, Sekkâkî, İbn Ebu'l-İsba' gibi şahsiyetleri etkilemiş kitabının bazı yerleri birçok eserde alıntılanmıştır. Bu eser üzerine Abdullatîf el-Bağdâdî bir şerh hazırlamış, Hasan b. Bişr el-Âmidî *Tebyînu galati Kudâme b. Ca' fer fi kitâbi Nakdi's-şî' r* adında bir tenkit yazmıştır. Aynı şekilde İbn Reşîk el-Kayrevânî de *Tezyîfu nakdi Kudâme* adıyla bir tenkit yazmıştır. İbn Ebu'l-İsba' *el-Mizân fi't-tercîh beyne kelâmi Kudâme ve husumih* adlı bir kitap kaleme alarak kendisine yöneltlen eleştirilere cevap vermiştir.⁵⁴

Bu dönemde kaleme alınan belagat kitaplarından bazıları İbn Tabâtabâ'nın⁵⁵ (v. 322/934) *İyâru's-şî' r*i, Ebu'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr b. Yahyâ el-Âmidî'nin (v. 371/981) *el-Muvâzene beyne't-tâiyyeyn*'i ve Ebu'l-Hasen Alî b. Abdilazîz b. el-Hasen el-Kâdî el-Cürcânî'nin (v. 392/1001-1002) *el-Vesâta beyne'l-Mutenebbî ve husumih* adlı eserleridir.

Bu eserler edebi eleştiri tarihi açısından önemlidir. Teşbih, istiare, cinas, tıbak gibi belagat kavramlarını sık sık işlemleri ve edebi eserlerin güzelliğini belagat kavramlarıyla değerlendirmeleri sebebiyle önemli çalışmalardır. Edebi eleştiri ve belâgatın bir araya geldiği eserler arasında zikredilebilirler.

Tabâtabâ eserinde şiir sanatından, şiirin belagatinden ve şairin bu seviyeye nasıl ulaşacağından bahseder. Şiiri ele alırken teşbih konusu üzerinde durur, ona ayrı bir önem atfeder.

⁵⁴ Kallek, **a.g.m.**, s.312.

⁵⁵ Tam adı: Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm Tabâtabâ el-Hasenî el-Alevî'dir.

Âmidî ise Ebû Temmâm (v. 231/846) ve Buhtûrî'nin (v. 284/897) şiirlerini belagat kavramları, lafız ve mana uyumu, şiirlerin lafız ve manalarının çalıntı olup olmadığı yönüyle kıyaslamaktadır. Her iki şairin kullandığı kavramları ele alır ve objektif olmaya çalışır. Her iki eserdeki teşbih, istiare ve diğer belagat konularını tahlil ederek hangisinin iyi olduğu hakkında bir sonuca varır. Bazılarına göre Âmidî Buhtûrî'nin tarafını tutmuş, Ebû Temmâm'a haksızlık etmiştir. Bu eseri Veled Çelebi tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.⁵⁶

Kâdî el-Curcânî *el-Vesâta* adlı eserine bazı belagat kavramlarını anlattığı bir mukaddime ile başlar. Eserde Mutenebbî ve hasımları arasında arabuluculuk yapmaya çalışmıştır. Kitabı üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde edebi tenkitteki tutumu ve kriterlerini; ikinci bölümde Mutenebbî'ye isnat edilen kusurların diğer şairlerde de bulunduğunu zikretmek suretiyle onu savunması; üçüncü bölümde ise bu kusurların kendilerini ele alır.⁵⁷

Bu kitaplardan sonra Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî'nin *Kitâbu's-sinâ ateyn*'i; İbn Reşîk el-Kayrevânî'nin *el-Umde fi sinâati's-şî'r ve nakdih*'i; İbn Sinân el-Hafâcî'nin *Sırru'l-fesâha*'sı telif edilmiştir. Şimdi sırasıyla bunları değerlendirelim:

Ebû Hilâl el-Askerî *Kitâbu's-sinâ ateyn* isimli eserine onu bu eseri telif etmeye sevkeden sebebi izah ile başlamıştır. Belagat bilmeyen insanın Kur'an'ın i'câzını anlamayacağını, en öğrenilmesi gereken ilmin belagat olduğunu söylemiştir.⁵⁸ Eser on bölümden oluşmaktadır. On bölümü elli üç fasla ayırmış bu fasıllarda belagatin lügat ve terim olarak konusunu belirlemiş, sözün iyisini kötüsünden ayırmayı, alıntının iyisinin nasıl olacağını, icâzı, itnâbı, teşbihi ve sâir konuları ele almıştır. Bedî' ilmine ait otuz beş sanat ele almıştır. Eser X. yüzyılda edebi kitapların üslubunu etkileyen mantık ve kelam üslubundan kendini korumuştur.

⁵⁶ İsmail Durmuş, Âmidî, "Hasan b. Bişr", *DİA*, s.55-56, İstanbul, 1991, III, s. 55.

⁵⁷ Fuat Günel, "Cürcânî, Ebu'l-Hasan", *DİA*, s. 132-133, İstanbul, 1993, VIII, s. 132.

⁵⁸ Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdillâh el-Askerî, *Kitâbu's-sinâ ateyn el-kitâbe ve's-şî'r*, nşr. Ali M. El-Bicâvî-M. Ebu'l-Fazl İbrahim, 2.bs., Kahire: Dâru'l-fikri'l-Arabî, 1971, s. 7.

Bu etkiyi fark eden Ebû Hilâl derdinin mütekellim üslûbu ile bir eser kaleme almak olmadığını şair ve söz ustalarının üslubunda bir telif yapmak olduğunu söylemiştir.⁵⁹

el-Umde şiir sanatı ve eleştirisi hakkında telif edilmiştir ancak belagat sanatlarıyla dolu bir kitaptır. Yüzden fazla bâbı vardır. Ebû Ali el-Hasan b. Reşîk el-Kayrevânî eserinde birçok edebi konu ve eleştiri problemini ele almıştır. Bu konular arasında *şiirin üstünlüğü, şiirden hoşlanmayanlara cevap, İslam'ın şiire karşı tutumu, şiirin faydaları ve zararları* zikredilebilir. Her bir belâgat kavramına bir bâb tahsis eder. Hemen hemen bütün belagat kavramlarını ele alması nedeniyle belagat tarihinde bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir.

Kayrevânî'nin en çok başvurduğu eserler içerisinde her biri belagatin temel kaynaklarından biri olan *el-Beyân ve't-tebyîn, Kitâbu'l-hayevân, el-Bedî', el-Kâmil, Nakdü's-şî'r, en-Nuket fî'l-câzi'l-Ḳur'ân, el-Vesâta, el-Kitâb* ve *eş-Şî'r ve's-şu'arâ* isimli eserle zikredilebilir.⁶⁰

Sırru'l-fesâha adlı esere gelince, eserin müellifi İbn Sinân el-Hafâcî bu eserinde ilk kez asvât konusunu incelemiş, fesâhatı doğrudan asvât ilmiyle ilişkilendirilmiş ve fesahat ve belagat kavramlarını birbirinden ayırtmıştır. Fesahat ve belagat için şartları tek tek izah ettikten sonra şiirle ilgili konulara genişçe yer ayırmış ve eleştirmenlerin şiirler ve şairler hakkındaki düşüncelerini toplamıştır. Manzum söz ile mensur söz arasındaki fark ve onların birbirine üstünlüğünü ele alan Hafâcî *bir müellifin bilmesi gereken şeyler* şeklinde attığı son başlığı ile kitabını sonlandırmaktadır. Eserinin bazı noktalarında Cürcânî, Âmidî ve Kudâme gibi bilginlerin görüşlerini toplamış birbiriyle kıyaslamış ve zaman zaman tercihler yapmıştır.⁶¹

XI. yüzyıla gelindiğinde belagat ilimleri olgunluk dönemine girer. Buna en büyük katkıyı sağlayan Abdulkâhir el-Curcânî'dir. Bu alanda telif ettiği *Delâilu'l-î câz* ve *Esrâru'l-belâga* isimli eserleri ile belagat ilimlerinin en yetkin otoritesi

⁵⁹ 'Askerî, **a.g.e.**, s. 11.

⁶⁰ Detaylı bilgi için bkz. M. Akif Özdoğan, "el-Umde", **DİA**, s.146-147, İstanbul, 2012, XLII, s.146-147.

⁶¹ Ebî Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Saîd b. Sinân el-Hafâcî el-Halebî, **Sırru'l-fesâha**, 1. bs., Beyrut, Dâr'ul-kutub'il-ilmiyye, 1982

olmuştur. Abdulkâhir söz diziminde çok derin incelikler bulunduğunu bunların uzun tefekkürler sonucu anlaşılabilirliğini ve bu zorluğu sebebiyle diğer sözlerden üstün olabildiğini ve keza Kur'an'ın i'câzının bu inceliklerden kaynaklandığını söyler.⁶²

Mukaddimesinin bir kısmında maddeler halinde içerisinde ciddiyetsizlik, boş söz, hiciv, yalan ve batıl olan; şiirin vezinli ve kafiyeli olması ve bu durumun sözün ayıplı olmasına sebep olduğu; şairlerin çoğunun iyi ahlaklı olmaması gerekçe gösterilerek şiire yapılan eleştirilere cevap verir. Resulullah'ın şiire değer verdiğini ve şiirle ilgili ayetlerin çarpıtıldığını gözler önüne serer.⁶³

Belagat, fesahat, beyan, beraat gibi kavramların nazım ve tertip, telif ve terkip, kalıba dökme ve şekillendirme, dokuma ve süsleme olduğunu anlatarak fesahatin sırrının nazım olduğunu söyler.⁶⁴ Nazmı o şu şekilde açıklar: “*Nazım hakikatte sözünü nahiv ilminin gerektirdiği şekilde söylemen, nahvin kurallarına göre hareket etmen, daha önce çizilen yollardan sapmaman, yoldan çıkmamandır.*”⁶⁵

Curcânî'ye göre nazım, lafızların taşıdıkları manaların birbiriyle uyumlu olması; lafızların delaletlerinin aklın gereğine göre bir düzen içerisinde olması ve manaların aynı noktaya bakması anlamına gelir.⁶⁶

Abdulkâhir Kur'an-ı Kerim'den ve şiirlerden şahitlerle süslediği akla ve edebî zevke dayanan bir üslup kullanır. Açıklamalar yaparken daha önce kullanılmamış kavramlara değinir. Kitabında *takdîm-te'hîr*, *istifhâm*, *nefiy*, *hazf*, *ta' rîf*, *tenkîr*, *kasr*, *fasl-vasl* gibi birçok kavramı incelemiştir.

İkinci kitabı *Esrâru'l-belâga*'da *Delâilu'l-î câz*'daki yöntemi takip eder. Giriş kısmında sözün öneminden ve beyanın meziyetinden bahseder ve kelâmın taşıdığı belagat özelliğinin tek tek kelimelerle alakalı olmadığını yineler.⁶⁷

⁶² Ebû Bekir Abdulkâhir b. Abdirrahman b. Muhammed el-Curcânî, *Delâilu'l-î câz*, nşr. Mahmûd M. Şâkir, Kahire: Matbaatu'l-medenî, 1992, s. 7.

⁶³ Curcânî, *Delâilu'l-î câz*, s. 11.

⁶⁴ A.e., s. 34.

⁶⁵ A.e., s. 81.

⁶⁶ A.e., s. 49-50.

⁶⁷ Ebû Bekir Abdulkâhir b. Abdirrahman b. Muhammed el-Curcânî, *Esrâru'l-belâga*, nşr. Mahmûd M. Şâkir, Kahire: Matbaatu'l-medenî, t.y., s. 4.

Güzellik ve çirkinliğin lafızla alakalı bir özellik olduğu düşüncesinin bir vehim olduğunu dile getirir ve bedî' ilmine geçerek el-muhassinâtu'l-lafziyye'den seci ve cinas konularını ele alır ve bu sanatların lafızla değil mana ile alakalı olduğunu örnekler vererek dile getirir. O bu değerlendirmeyi yaparken daha sonraki çağlarda gelişen ve Harîrî'nin *el-Makâmât*'ı ile zirveye ulaşan mânadan çok söz sanatlarına önem vermeye çare bulmaya çalışmıştır ancak buna mâni olamamıştır.⁶⁸

Delâilu'l-î câz'ında meânî ilmini temellendiren Curcânî *Esrâru'l-belâga*'sında beyan ilmine ait hususlardan bahsetmiştir. Belagati belli prensiplere bağlamaya çalışmış, edebî zevke sürekli vurgu yapmıştır. Üslubu ile ilim ve sanatı birleştirmiştir.

Abdulkâhir'in *Delâilu'l-i ' câz* ile başlatıp *Esrâru'l-belâga* ile devam ettirdiği Kur'an'ın belâgî inceliklerini ve i'câzını edebî bir zevk ile anlatma işini Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî *el-Keşşâf*'ı ile taçlandırmıştır. Bu kitap aslında bir tefsirdir. Ona göre bir insan birçok ilim dalında mahir olsa da beyân ve me'ânîde ustalaşmadan Kur'an tefsirine kalkışmamalıdır. Bu yüzden Kur'an'ı "الْكَلَامُ الْمَوْسَّسُ عَلَى" "عِلْمِي الْمَعَانِي وَ الْبَيَانِ" yani "Me'ânî ve beyân ilimleri üzerine kurulmuş söz." olarak tarif etmiş⁶⁹ ve eserini bu ilimleri öne çıkararak kaleme almıştır.

XI. yüzyılda yaşamış olan Bâkılânî ve Abdulkâhir bedî' ilmini belagat ilimleri arasında saymamıştır. Bununla birlikte Abdulkâhir teorilerini oluştururken bu ilmin bazı kavramlarına değinmiştir. Bunun sebebi muhtemelen bedî' ilmini Kur'an'ın i'câzı ile doğrudan alakalı görmemeleridir. Bu ise Kur'an'ın i'câz'ını daha çok mana ile ilişkilendirmelerinden kaynaklanmaktadır. Bedî' ilminin kavramlarının mustahdes (zoraki uydurulmuş) olmasının da etkisi vardır bunda. Zemahşerî'ye göre de bedî' ilmi meânî ve beyân ilimlerinin tamamlayıcısı hükmündedir.⁷⁰

Sekkâkî'den sonra telhis ve şerhler dönemine giren belagat hem şekil hem muhteva olarak son şeklini almış oluyordu. Bu yüzden takip eden yüzyıllarda belagat ilmine belirgin bir katkı sağlanmadığı, daha öncekilerin tekrarı ve tasnifi ile

⁶⁸ A.e., s. 9.

⁶⁹ Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Beyrut: Daru'l-kitâbi'l-Arabî, 1987, s. 2-3.

⁷⁰ Şevki Dayf, a.g.e., s. 265.

yetinildiği gözlemlenir. Telhis ve şerhler belagat ilminin gelişiminin sona erdiğinin habercisi olmuştur. Bu telhisler içerisinde yer edinenlerden bir tanesi Ebû Abdillâh (Ebu'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî'nin *Nihâyetu'l-icâz fî dirâyeti'l-î câz*'dır. Bu eseriyle Râzî Abdulkâhir Curcânî'nin *Delâilu'l-î câz* ve *Esrâru'l-belâğa*'sını düzenlemiş, bablara ayırmış böylece belagat kurallarını belirli bir çerçeve ile sınırlamıştır.

Sekkâkî belâgat tarihi için çok değerli bir kaynak olan *Miftâhu'l-ulûm* isimli eserini üç bölüme ayırmış; birinci bölümü sarfa, ikinci bölümü nahive, üçüncü bölümü ise belagat ilmine tahsis etmiştir. Belâgat bölümünde meâni, beyân, bedî', kafiye ve aruz ilmine dair değerli bilgiler vermiştir. Sekkâkî'nin üslubu nahiv, mantık ve kelâm bilgisinin etkisinde kaldığından eserinde bu ilimlere ait ıstılah ve kalıpları sık sık kullanmakta, detaylı tarifler ve taksimler yapmaktadır. Yine bu üslubundan dolayı eseri anlamak biraz zordur. Muhtevası ve zorluğundan sebeple eserine birçok şerh yazılmıştır.

Miftâhu'l-ulûm'u telhis edenlerin en meşhuru hiç şüphesiz Kazvîni'dir⁷¹. *Telhisu'l-miftâh* adını verdiği eseri yüzyıllar boyunca telif edilecek belâgat kitaplarının esasını oluşturmıştır. Kitap bir mukaddimeden sonra üç bölüm ve bir hatimeden oluşmaktadır. Birinci bölümü meâni ilmine, ikinci bölümü beyân ilmine, üçüncü bölümü ise bedî' ilmine tahsis etmiştir. Meâni ilminde *haber ve inşâ, haberî isnad ve halleri, müsned ileyh, müsned, ahvâlu müteallikâti'l-fî li, kasr, inşâ, fasıl-vasıl, teznibû asli'l-hâl, icâz, itnâb ve musâvât* konularını ele almıştır. Beyân bölümünde de *teşbîh, hakikat-mecaz, isti' âre, kinâye* konularını ele aldıktan sonra Bedî' ilminin *mutabakat, murâatu'n-nazîr, irsâd, muşâkele, muzâvece, aks, rucî', tevriye, istihdâm, el-leff ve'n-neşr, cem', tefrik, taksim, cem' maa't-tefrik, cem' maa't-taksim, cem' beyne't-tefrik ve't-taksim, tecrîd, mübalağa, el-mezhebu'l- kelâmî, husnu't-ta' lîl, terfî, te'kîdu'l-medh bimâ yuşbihu'z-zem, te'kîdu'z-zem bimâ yuşbihu'l-medh, istitbâ', idmâc, tevcîh, el-hezl ellezi yurâdu bihi'l-cid, tecâhulu'l- ârif, el-kavl bi'l-mûceb, ittîrad, cinâs, reddu'l-acûz, ale's-sadr, secî', muvazene, kalb, teşrî', lüzumu mâ lâ yelzem* konularını işlemiştir.

⁷¹ Tam adı: Ebû'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdîrrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvîni eş-Şâfiî'dir.

Kazvîni bu eserinden sonra *el-Îzâh fî ulûmi'l-belâga* adında bir başka eser kaleme almıştır. Belagatcilere göre bu eser son dönem belagat eserlerinin en güzellerinden biridir. Bu eseriyle *Telhîs* isimli eserini şerh etmiştir. Eserine *Telhîs*'te olmayıp *Miftâhu'l-ulûm*'da yer alan konuları ve Delâilu'l-i'câz ve Esrâru'l-belâga'nın bazı konularını da eklemiştir.

1.3. BEDÎ' İLMİ VE SECİ

Belagat ilimlerinin üçüncüsü ve tamamlayıcısı olan bedî' ilmi muhassinât-ı lafziyye ve ma'neviyyeyi inceleyen ilimdir. Seci sanatı ise muhassinât-ı lafziyyeden bir tanesidir. Bu bağlamda bedî' ilmine ve secinin ondaki yerine değinmekte fayda gördüğümüzden bu başlığı ve içeriğini oluşturduk.

Bedî' kelimesi (بدع) fiilinden (فعليل) vezninde mübalağa sigasında olup sözlükte örneksiz, benzersiz yaratan ve icat eden manasına gelir. Allah'ın isimlerinden biridir. "بديع السموات والأرض" "O, gökleri ve yeri örneksiz yaratandır." ayetinde bu mana ile mevcuttur.

Belagatteki tanımını ise şöyledir;

عَلَّمَ يُعْرِفُ بِهِ وَجُوهَ تَحْسِينِ الْكَلَامِ بَعْدَ رِعَايَةِ تَطْبِيقِهِ عَلَى مُقْتَضَى الْحَالِ وَ وُضُوحِ الدَّلَالَةِ

"Muktezâyı hâle uygun sözlerin lafız bakımından kusursuz, mana yönünden makul ve ahenkli olması için ilgili usûl ve kaideleri inceleyen ilim dalına verilen addır."⁷²

Muhassinât-ı lafziyye ve maneviyye olmak üzere iki kısımdan oluşur. Manâ ile ilgili güzelliştirici sanatlar muhassinât-ı maneviyye başlığı altında toplanırken, lafzı süsleme esasında olanlar muhassinât-ı lafziyye başlığı altında yer almaktadır.⁷³

⁷² Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Muhammed b. Alî es-Sekkâkî, **Miftâhu'l-ulûm**, thk. Abdulhamid Hindâvî, 3.bs., Lübnan: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2014, s.532 Kazvîni, **el-Îzâh fî ulumi'l-belaga: el-me'âni ve'l-beyân ve'l-bedî'**, haz. İbrahim Şemseddin, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2002, s.255; Sa'duddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî, **el-Mutavvel şerhu telhîsi miftâhu'l-ulûm**, thk. Abdulhamid Hindâvî, 3.bs. Lubnan: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2013, s. 640.

⁷³ Nusrettin Bolelli, **a.g.e.**, s.405; Ali Bulut, **Belâgât Meâni-Beyân, Bedî'**, 2.bs., İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014, s.223; Ali Bulut, **Belâgât Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015, s.41, Nasrullah Müftüoğlu, "Bedî'", **DİA**, s.320, İstanbul, 1992, c. V., 320.

Câhız *el-Beyan ve't-tebyin* isimli eserinde bedî' kelimesinin şiire renk ve güzellik katan her türlü maharet için kullanıldığını örneklerle anlatır.⁷⁴ Temellerini Câhız'ın attığı kabul edilen bu ilmi ilk kez inceleyen ve prensiplerini koyan İbnu'l-Mu'tez'dir.⁷⁵ *Kitâbu'l-bedî'* isimli eserinde bedî''in Kur'ân, hadis, eski Arap şiirinde ve dahi bedevilerin konuşmalarında esasen var olduğunu muhdes olmadığını söyler. İbnu'l-Mu'tez eserinde bedî' ilminin *istiare, cinas, mutabaka, reddu'l-acûz ale's-sadr, el-mezhebu'l kelâmî* konularından ibaret olduğunu söylese de mehâsinu'l-kelâm ve's-şi'r başlığıyla on iki sanat da kendi ekler.

Kudâme b. Ca'fer *Nakdu's-şî'r* isimli eserinde bedî' terimini kullanmamakla birlikte söz güzelliklerindendir diyerek *taksîm, tersî, muhabelât, tefsir, musâvât* ve *işaret* gibi yeni sanatlar ortaya koymaktadır.⁷⁶ Ebu'l-Hasan el-Curcânî *el-Vesâta* isimli eserinde bu ilme yer vererek *cinas, istiare, teşbih-i belîğ* konularına özellikle değinmiştir.

İbnu'l-Mu'tez ve Kudâme'den sonra gelen Ebû Hilâl el-Askerî *Kitâbu's-sinâ' ateyn* isimli eserinin dokuzuncu babını otuz beş fasıl halinde bedî' ilmine ayırır.⁷⁷ *İstiare, mecaz, mutabakat, tecnîs* gibi üslupların beyân üsluplarından farklı olduğunu söyler. Bedî'in muhdesûnun ortaya koyduğu bir ilim olduğunu ve daha öncekilerin bu ilmi bilmediğini yalnızca muhdesûnu abartan kimseler söyler. Askerî bedî'î ilimlere *taştîr, mucâvera, tadrîz, mudâ afe, istişhâd, telattuf* ve *müştak* sanatlarını ilave etmiştir.⁷⁸

Bâkılânî'ye göre bedî' Kur'ân'ın i'câzını açıklamaya yetmez ancak onu anlamaya yardım eder. Çünkü bu ilimde harikulade bir olay yoktur ve insan dilerse öğrenme ve alıştırma yoluyla bu sanatlarla söz söyleyemeye kâdir olabilir.⁷⁹

XI. yüzyılda İbn Reşîk el-Kayrevânî *el-Umde* isimli eserinde altmış kadar sanatı izah etmiştir. Sanatlara ilavede bulunmakla birlikte terimlerde bazı

⁷⁴ Ahmed Matlûb, **Mu'cemu mustalahâtî'l-'Arabiyye**, c.I, s. 379-380.

⁷⁵ Şevki Dayf, **a.g.e.**, s. 358.

⁷⁶ Ahmed Matlûb, **Mu'cemu mustalahâtî'l-'Arabiyye**, c.I, s. 381.

⁷⁷ Şevki Dayf, **a.g.e.**, s. 358.

⁷⁸ Ebû Hilâl el-Askerî, **a.g.e.**, s. 273; Ahmed Matlûb, **Mu'cemu mustalahâtî'l-'Arabiyye**, c.I, s. 381.

⁷⁹ Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî el-Bâkılânî, **İ'câzu'l-Kur'ân**, thk. Seyyid Ahmed Sakar, Mısır, Daru'l-ma'ârif, 2009, s. 168.

değişiklikler de yapmıştır. Mesela *reddu'l-acûz ale's-sadr* isimli sanata *tasdîr* adını vermiştir.⁸⁰

XII. yüzyıl müelliflerinden Reşîduddîn Vatvât⁸¹ (v. 573/1177) sadece bedî' sanatları ihtiva eden *Hadâiku's-sihr fî dakâiki's-şî r* isimli eserinde seksen kadar sanatı Arapça ve Farsça örneklerle anlatmaktadır.⁸² Yine aynı yüzyılda İbn Munkız⁸³ (v. 584/1188) *el-Bedî fî nakdi's-şî r* isimli eserinde çoğunu bedî' sanatların oluşturduğu doksan beş belagat terimini bir araya getirmiştir.

XIII. yüzyıla gelince bedî' ilminin müstakil bir ilim olarak ele alındığı eserlerin kaleme alındığını görmekteyiz. Fahreddin er-Râzî Abdulkâhir el-Curcânî'nin belagat sahasındaki iki meşhur eserini *Nihâyetu'l-îcâz fî dirâyeti'l-î câz* isimli eseriyle özetlemektedir. Râzî bu eserine Curcânî'nin zikretmeyip Vatvât'ın zikrettiği bedî' sanatları da almıştır. Konuları detaylı bir şekilde ele alması ile bedî' ilminin müstakil bir ilim haline gelmesine öncülük ettiği söylenebilir.

Aynı yüzyılda yaşayan Sekkâkî *Miftâhu'l-ulûm* isimli eseriyle edebî sanatları gruplandırarak belagatin bir bölümü sayılan bedî' ilmine müstakil bir hüviyet kazandırmıştır.

Bu yüzyılın en meşhurlarından biri de İbn Ebu'l-İsba' (v. 654/1256) 'dır.⁸⁴ Kendisinin en önemli teliflerinden biri olan, mukaddimesinde kendisini kaleme almadan bu alanda kırk eser okuduğunu söylediği *Tahrîru't-tahbîr fî sinâ'ati's-şî r ve'n-neşr ve beyâni i' câzi'l-Ḳur'ân* adlı eserinde ele aldığı bedî' sanatların tariflerini yaparak şiir, nesir, ayet ve hadislerle örneklendirmiştir. Üç bölümden meydana gelen eserin ilk bölümünde aslî sanatlar olarak nitelenen otuz edebî sanatı incelemiştir. Bunların on yedisini İbnu'l-Mu'tez, on üçünü Kudâme b. Ca'fer tanımlamıştır. İkinci bölümde, bu iki âlimin zamanından müellifin zamanına kadar oluşan, fer'î sanatlar adını verdiği altmış beş edebî sanat ele alınmıştır. Bu bölümde müellifin bazı

⁸⁰ Nasrullah Müftüoğlu, "Bedî'", *DİA*, s.320, İstanbul, 1992, c. V., 320.

⁸¹ Tam adı: Reşîduddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdilcelîl el-Ömerî el-Fârûkî'dir.

⁸² Derya Örs, "Vatvât, Reşîduddîn", *DİA*, s.573, İstanbul, 2012, XLII, 573.

⁸³ Tam adı: Ebu'l-Hâris (Ebu'l-Muzaffer) Mueyyiduddevle Necmuddîn Usâme b. Mürşid b. Alî b. Mukalled b. Nasr b. Munkız eş-Şeyzerî el-Kinânî el-Kelbî'dir.

⁸⁴ Tam adı: Ebû Muhammed Zekiyyuddîn Abdulazîm (Abdusselâm) b. Abdilvâhid b. Zâfir el-Mısri'dir.

sanatlara verilen adları değiştirdiği görülür. Mesel  “tesb ğ”e “teş b h ’l-etr f”, “teş r ”e “tev’em” adını vermiştir. Ebu’l-İsba’ eserinin        bölümünde kendi buluşu olan otuz sanattan söz etmektedir.⁸⁵ Böylece eserine aldığı sanatların sayısı yüz yirmi beşe ulaşmıştır. *Bedî u’l-Kur’ân* isimli eserinde ise Kur’an’ın i’câzının bedî sanatlarla ortaya konulabileceğini söylemiştir ve *Tahrîru’t-tahbîr*’de incelediği sanatların yüz sekiz tanesini bu eserinde tekrar incelemiş ve Kur’an’dan örnekler vermiştir. Aynı zamanda *Tahrîru’t-tahbîr* de zikretmediği altı sanattan; *tafs l*, *ilc ’*, *tanz r*, *remz ve  m ’*, *tefrîk ve cem’* ve lafza güzellik veren ziyâde’den bahsetmiştir. Bu eserinin bir diğer özelliği ise *itnâb*, *tekr r*, *tafs l*, *tezy l*, *istiks ’*, * z h*, *bast*, * c z* gibi meâni bablarını bedî ilmine dahil etmesidir. Bu  bn Ebu’l-İsba’ ve belki de kendisinden öncekilerde dahi bedî’in yalnızca beyan formları değil meânî ilminin formlarını da kapsadığını göstermektedir.⁸⁶

 bn Ebu’l İsba’’dan sonra Ali b. Osman el- rbil  (v. 692/1293) gelir ki kendisi ilk defa her bir beyti bed ’-i muhassin ttan bir sanat içeren bir kaside nazmeder.⁸⁷ Kendisinden sonra bedî sanatları içeren kasideler yazılmaya devam eder. Safiyyuddin el-Hill  (v. 750/1349) yüz elli bedî sanatını içeren *el-K fiye’l-bedî iyye fî’l-med ihi’n-nebeviyye* adını verdiği bir kaside yazdı ve bu üslupta çığır açtı. Müellif Ebu’l İsba’’ın *Tahrîru’t-tahbîr*’ini ve otuz başka kaynağı okuduktan sonra yeni bedî sanatları tespit ettiğini söylemiştir. Bununla birlikte alimler Safiyyuddin’i örnek olarak Resulullah’a medih yoluyla bedî sanatlar içeren kasideler yazmaya başladı. Bunlardan biri de  bn C bir el-Endel s  (v. 780/1378)’dir. *el-Hulletu’s-siyer  f  medhi hayri’l-ver * adını verdiği kasidesini şerh eden Eb  Ca’fer er-Ru’ayn  (v. 779/1378),  bn C bir’in Hatip Kazvînî’nin üslubunu takip ettiğini, Safiyyuddin kadar bedî sanatlara yer vermeyip altmış sanatla yetindiğini ve lafz  muhassin t  manevî muhassin ttan daha çok öncelediğini söylemiştir.

 zzeddin el-M sul  (v. 789/1388) yüz kırk beş beyitlik bir kaside kaleme alarak Safiyyuddin ile yarışmıştır. Her beytinde bedî bir sanata işaret eden bir ibare kullanmıştır. Safiyyuddin beyitlerinin başında ya da hizasında bedî sanatı

⁸⁵ İsmail Durmuş, “ bn Ebu’l-İsba’”, *D A*, s.467-468, İstanbul, 1999, XIX, 467.

⁸⁶ şevki Day , *a.g.e.*, s.359; Ahmed Matlûb, *Mu’cemu mustalahâtî’l-’Arabiyye*, c.I, s. 382.

⁸⁷ şevki Day , *a.g.e.*, s. 360.

zikretmekle yetinirken İzzeddin sanatları beytin metnine derç etmeyi başarmıştır. İbnu'l-Hicce el-Hamevî (v. 837/1433) *Hizânetu'l-edeb* isimli eserinde Safiyyuddin ile İzzeddin'i kıyaslamıştır. Bedî' ilmini özetleyen ve rumuzlaştıran bu bedî'îyyât türleri şerhlere ihtiyaç duyan, neredeyse edebî formların isimlerini zikretmekten ibaret olan kasidelerdi.⁸⁸

Hicretin ilk altı senesi bedî' kelimesinden muhtelif sanatlar anlaşılmışken, Sekkâkî'nin belâgat ilimlerini taksim etmesi ve bedî' ilmini manevî ve lafzî bedî' olmak üzere iki başlık altında ayrıca zikretmesiyle birlikte bedî' müstakil bir ilim olmaya başlamıştır.⁸⁹

Sekkâkî manevî bedî' bölümünde *mutabakat, müşâkele, murâ âtu'n nazîr, muzâvece, leff ve neşr, cem', tefrik, taksîm, cem ma' a't tefrik, cem ma' a't taksim, cem ma' a'tefrik ve't taksîm, îhâm, tevcih, itiraz, istitbâ', iltifât, taklîlu'l lafz ve lâ taklîluhu* konularını ele almıştır.⁹⁰ Bedî' lafziyye bölümünde ise *tecnîs, raddu'l acez ilâ's sadr, kalb ve escâ'* konularını incelemiştir.⁹¹

Matlûbun aktardığı bilgilere göre İbn Mâlik et-Tâî⁹² (v. 672/1274) bedî' kavramını istilahî manasıyla kullanan ilk kişidir. Bedî'i مَعْرِفَةُ تَوَابِعِ الْفَصَاحَةِ “Fesahatı izleyen şeylerin ilmidir.” şeklinde tanımlar ve üçe ayırır;

Birinci kısım lafzî fesâhat hakkındadır ve on dört sanatı kapsar. *Terdîd, te' tîf, raddu'l-acûz ale's-sadr, teşîr, tersî'* bunlardan bazılarıdır.

İkinci kısım fesahat ve mananın anlaşılır ve apaçık kılınması hakkındadır. On dokuz sanatı kapsar. *Husnu'l-beyân, îzâh, el-mezhebu'l-kelâmî, tebyîn, tetmîn, taksîm* bunlardan bazılarıdır.

Üçüncü kısım ise sözü güzelleştirme ve süslemeye yönelik fesâhat hakkındadır. *el-Leff ve'n-neşr, tefrîk, cem', tevriye, husnu'l-ibtidâ, husnu'l-hâtime* bunlardan bazılarıdır.⁹³

⁸⁸ Şevki Dayf, **a.g.e.**, 360-367.

⁸⁹ Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Bedî'”, **DİA**, s.320-322, İstanbul, 1992, V, 320.

⁹⁰ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 533-539.

⁹¹ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 539-542.

⁹² el-Elfiyye adlı eseriyle tanınan gramer, sözlük ve kıraat âlimi.

Kazvînî de Sekkâkî gibi bedî' ilmini müstakil bir bölüm olarak işlemiş ve lafzî ve manevî bedî' taksimini o da yapmıştır. *Telhîs* şârihleri de onun çizdiği çerçeveden çıkmamışlar. Ancak Subkî gibi bazıları ona bazı sanatlar eklemiştir.⁹⁴

Tezimizin konusunu teşkil eden ve belagatin bedi ilmi içerisinde incelenmekte olan seci sanatı muhassinât-ı lafziyyede yani lafzî güzellikler bölümünde yer alan bir sanattır. Aynı kategoride yaygın olarak kullanılan bedî' sanatlar içerisinde ise *cinas*, *reddu'l-acûz ale's-sadr*, *iktibâs*, *tazmin*, ' *akd* zikredilebilir.

⁹³ Ahmed Matlûb, **Mu'cemu mustalahâtî'l-'Arabiyye**, c.I, s. 382-383.

⁹⁴ Ahmed Matlûb, **Mu'cemu mustalahâtî'l-'Arabiyye**, c.I, s. 383.

İKİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde seci kavramının sözlük ve terim anlamları verilip, seci türleri incelenecektir. Daha sonra ise secinin önemi, şartları, kusurları, şiirde bulunması gibi konulara yer verilecektir.

SECI ÜSLÛBU

2.1. Secinin Tanımı

2.1.1. Sözlükte Seci

Seci sözlükte “*kafiyeli söz*” anlamına gelmektedir.⁹⁵ Bir kimse sözünü şiir kafiyelerine benzer şekilde ancak vezinsiz olarak fasılalarla söylerse (سَجَّعَ الرَّجُلُ) denilir. Muzârîsi (يَسْجَعُ), mastarı (سَجَّعًا) dır. İsm-i fâilleri (سَجَّعَ), (سَجَّاعَ) ve (سَجَّاعَةً) dır. Sesini aynı nağmede çıkaran güvercin için kullandıkları (سَجَّعَتِ الْحَمَامَةُ) sözünden türemiştir.⁹⁶

Araplar güvercin coşkulu ve nağmeli bir şekilde öterse (سَجَّعَتِ الْحَمَامَةُ تَسْجَعُ) (حمام ساجعة, سجوع demektirler. Bu bağlamda coşkuyla ötmekte olan güvercine (سُجَّعَ) ve (سُجَّاعَ) adları verilmektedir. Yine bir kimse fasılaları olan bir söz söylerse “*seci yaptı*” denilmekte sözün sahibi de (سَجَّاعَةً) adını almaktadır.⁹⁷

Ezherî *Tehzîbu'l-luğa* isimli eserinde “*Yürüyüşünü mutedil kılmak da secidir. Ebû Amr (نَاقَةٌ سَاجِعَ) demiş ve uzunluğunu kastetmiştir ancak ben ondan başka böyle söyleyen duymadım. Hâkezâ deve ahenkli bir ses çıkarırsa (نَاقَةٌ سَاجِعَ) denilir.*” demektedir.⁹⁸

⁹⁵ İbn Manzûr, **a.g.e.**, c.6., s. 179-180; Cevherî, **Sihâh**, c.III, s.1228;

⁹⁶ Ebû İdris İmam Mueyyed-Billah Yahyâ b. Hamza b. Ali b. İbrahim el-Alevî el-Yemenî, **et-Tırâzu'l-mutezammîn li-esrarî'l-belâga ve ulumi hakaiki'l-i'caz**, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1982, c.III, s.18.

⁹⁷ Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed b. Amr Ferahidî Halil b. Ahmed, **Kitâbu'l-ayn**, thk.: Mehdi Mahzumî, İbrâhim Samerrâî, Beyrut: Muessesetu'l-a'lemî li'l-matbuât, 1988, c. I, s. 214; Ebu'l-Huseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ İbn Fâris, **Mucmelu'l-luga**, thk. Abdulmuhsin Sultan, Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 1984, c.II, s.486; Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevi Feyyûmî, **el-Misbahu'l-munîr**, Beyrut: Mektebetu Lubnân, 1987, s.101-102; Ayrıca bkz. İbn Manzûr, **a.g.e.**, c.VI, s.179-180.

⁹⁸ Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevi Ezherî, **Tehzîbu'l-luga**, thk.: Abdusselam Muhammed Hasan, Kahire: ed-Daru'l-Misriyye, 1964, c.I, s.339.

Seci, kişinin cenîn hadisinde de olduğu gibi sözün kısımlarının aynı reviyeye sahip olarak birbiriyle eşleşmesidir. Hadisin metni şöyledir:

"أَرَأَيْتَ مَنْ لَا شَرِبَ وَلَا أَكَلَ وَلَا صَاخَ فَاسْتَهَلَ أَلَيْسَ مِنْهُ ذَلِكَ يُطَلَّ"⁹⁹

"Yememiş, içmemiş ve sesi henüz duyulmamış bir cenin için diyet mi vermeliyiz. Böylesi heder olsa daha iyi değil mi?"

Buhârîdeki rivayete göre bu sözü söyleyen kimseye Hz. Muhammed "Bu adam kahinlerin kardeşidir." diyerek tepki göstermiştir.

İbn Dureyd'e göre de seci sesini tekrarlı bir şekilde çıkaran güvercin için (سجعت الحمامة) şeklinde kullanılmaktadır. Seci kasıttır, deve sesini nameli bir şekilde uzatırsa (سجعت الناقة) denilir.¹⁰⁰ Şair şöyle demiştir:

طربت و ابتكتك الحمام السواجع تميل بها ضحوا غصون نوائع¹⁰¹

Cemhere'deki bir diğer ifade ile seci, sözün tek bir revî ile uyumlu olmasıdır. Bir grup seci kelimesinin ilk harfinin kesralı okunması gerektiğini söylemiştir.

Tâcu'l-arûs'taki bilgilere göre (سَجَعَ) kelimesi (مَنَعَ) kelimesi gibidir. Yani harf sayısı ve hareke benzerliği bakımından ona benzer. Muzârî ve mastarı (يَسْجَعُ) (سَجَعَ) şeklinde gelir. Sözün fasıllarını vezin yapmaksızın şiir fasılları gibi yapmaktır. Sicistan'ı vasfeden kişinin şu sözünde olduğu gibi:¹⁰²

مَاؤَهَا وَشَلَّ وَ لِصْهَا بَطَلٌ وَ تَمَرُهَا دَقْلٌ إِنْ كَثُرَ الْجَيْشُ بِهَا جَاعُوا وَ إِنْ قَلُّوا أَصَاعُوا

Görülmektedir ki pek çok temel sözlükte seci kafiyeli sözdür ve çoğulu (أَسْجَاع) ve (أَسَاجِيع) dir. (كَلَامٌ مُسَجَّعٌ) haliyle (سَجَعَ يَسْجَعُ سَجْعًا) fiilinden türemiş olup bir

⁹⁹ Hadis ufak kelime farklarıyla Kutub-i Sitte'de bulunmaktadır. Tirmizî, **Diyât**, 15; Buhârî, **Tıbb**, 45; Benzer bilgiler için bkz.: Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mukerrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, **a.g.e.**, c.VI, s.179-180.

¹⁰⁰ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan el-Ezdî el-Basrî İbn Dureyd, **Cemheretu'l-luga**, Beyrut: Dâru Sadır, t.y., c.II, s.93; İsnâî'l-Kâdî Abdurrahim b. Ali b. Şîs el-Kureşî, **Kitabu meâlimu'l-kitâbe ve megânimu'l-isâbe**, thk. Muhammed Huseyin Şemseddin, Beyrut, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1988, s. 96.

¹⁰¹ Başka bir rivayette son kelime يَوَاع dir.

¹⁰² Ebu'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Zebidî, **Tâcu'l-arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, Kahire: el-Matbaatu'l-hayriyye, 1306. c. V., s.375-376; Ayrıca bkz. İbn Manzûr; **a.g.e.**, c. VI, s.179-180.

sözün vasfı olarak kullanılabilir. Tef'îl babında (سَجَّعَ تَسْجِيعًا) formu da bulunmaktadır. Tescî' şiiirin fasılları gibi fasıllı ama vezinsiz konuşmak anlamına gelir. Bu şekilde konuşan kimseye (سَجَّاعَة) denilir. Bünyesindeki denklik, tek düzelik ve benzerlik manalarından dolayı bu kavram bu şekilde kullanılmıştır. Tüm kelimeler birbirinin benzeri olduğu için bu şekilde adlandırılmaktadır. İbn Cinnî "Sonları birbirine benzediği, fasılları uyumlu olduğu için seci adını almıştır." demiştir.¹⁰³

İbn Fâris'e göre seci kelimesi sin, cim ve ayn harflerinden oluşmakta ve birbirine denk seslere anlamına gelmektedir. Konuşma esnasında fasılların şiiir kafiyeleleri gibi uyumlu kılınması durumunda seci yapılmış olur. "من قلّ ذلّ و من أمر فلّ" ve "لا ماءك أبقيت و لا درتك أنقيت" sözlerinde olduğu gibi.¹⁰⁴ Yine güzel yüz için (وجهه) denilir.¹⁰⁵

Sâci kelimesinin bir manası da konuşmada ya da yürümede bir şeyi kastedendir. Falanca sâcidir denildiği zaman mustakîm olduğu kastedilir. Zıttı câir kelimesidir. Uzun olan ya da nağmeli ses çıkaran deveye ve güzel yaratılmış yüze de kullanılır. Kafiyeleli söze ve tek revî ile bir benzerlik oluşturan söze de seci denilir. Musacca' söze seci denilir. Güvercin secisi ibaresinden alındığını ve o sesin tek düze olduğunu söylerler. Secili sözün bir parçasına da seci denebilir. Uscû'a, sec'a ve esâcî' yine bu kelimeden müştak kelimeler arasındadır. Mescâ' maksat manasındadır.¹⁰⁶

Şiiir fasıllarına benzer fasıllara sahip sözler söylediği zaman (سجع الرجل) denir. Sec' kelimesi de bu fiilin mastarıdır. Aynı şekilde güvercin de seci yapar.

¹⁰³ Ebû Nasr İsmail b. Hammad Cevherî, **es-Sıhah Tacu'l-luga ve Sıhahi'l-Arabiyye**, thk. Ahmed Abdulgafur Attar, 4. bs., Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1990, c.III., s.1228; Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mukerrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, **a.g.e.**, c.VI, s.939; Ebu'l-Huseyin Ahmed b. Faris b. Zekeriyâ İbn Fâris, **Mu'cemu mekayisi'l-luga**, thk.: Abdusselam Muhammed Harun, Beyrut: Dâru'l-Cil, t.y., c.III, s.135; Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, **Esasu'l-belâga**, thk.: Mezid Naim, Şevki Maarri, Beyrut: Mektebetu Lubnan, 1998, s.362; Saîd b. Abdillâh b. Mihâil b. İlyâs b. el-Hûrî, **Akrebu'l-mevârid fî fusahi'l-Arabiyyeti ve's-şevârid**, Beyrut: Matbaatu Murseli el-Yesuiyye, 1889, c.I, s.496; Ayrıca bkz. İbn Manzûr, **a.g.e.**, c.VI, s.179-180.

¹⁰⁴ İbn Faris, **a.g.e.**, c.III, s.135.

¹⁰⁵ İbn Faris, **a.g.e.** c.II, s.486.

¹⁰⁶ Hûrî, **a.g.e.**, I, s. 496; Butrus el-Bustânî, **Muhitu'l-muhit: kâmusu mutevvel li'l-lugati'l-Arabiyye**, Beyrut: Mektebetu Lubnân, 1983, s.297.

Daha önce de zikrettiğimiz gibi (سواج) ve (سَجَّع) kelimeleri de bu köktendir ve seci yapan güvercinler için kullanılırlar.¹⁰⁷

İbn Manzûr seci kavramını açıklarken onun bazen de kastetmek manasına geldiğini söylemiş ve şu rivayeti nakletmiştir: Ebû Bekir (as.) bir gün cariyesiyle birlikte olmak ister ancak cariyesi ona “*hamileyim*” der ve olay Resulullah’a intikal eder. Olanları dinleyen Resulullah şöyle diyerek cariyenin geri gönderilmesini emreder:¹⁰⁸

"إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا سَجَّعَ ذَلِكَ الْمُسَجَّعَ فَلَيْسَ بِالْخِيَارِ عَلَى اللَّهِ"

“Her kimin niyeti bu olursa bilsin ki bu iş Allah’a hoş değildir.”

2.1.2. Terim Olarak Seci

Kafiyeli söz, güzel yüz gibi sözlük anlamları bulunan secinin bir de bedi ilminde bir söz sanatı olarak ele alınması sonucunu doğuran terim anlamları bulunmaktadır. Bu başlık altında secinin terim anlamları derlenecektir.

İbnu'l-Esîr'in tanımıyla seci “*nesrin fâsılalarının*¹⁰⁹ *tek harf üzere muvafakat sağlamasıdır.*”¹¹⁰

Sekkâkî “*Nesirdeki seci şiirdeki kafiyeeye denktir.*” demiştir. Buna göre seci nesre hastır. Ancak nesre has olmadığına, nazımda da olabileceğine dair bir görüş bulunmaktadır ki bu görüşe göre *tasri*’ ve *taşîr* seci türleri kabul edilmelidir.¹¹¹ Ancak Halhâlî bu sözü Sekkâkî’nin bu sözünü izah ederken “*Nazımda kafiye gözetildiği zaman şiir olur, gözetilmezse olmaz. Aynı şekilde eğer nesirde az önce*

¹⁰⁷ Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Abdulgafur İşbilî, **İhkamu san'ati'l-kelam fi fununi'n-nesr fi'l-meşrik**, thk.: Muhammed Rıdvan Râye, 2. bs., Beyrut, Âlemu'l-kutub, 1985, s. 229.

¹⁰⁸ İbn Manzûr, **a.g.e.**, s. 179-180.

¹⁰⁹ Fasıla kavramı üçüncü bölümde detaylı olarak ele alınacaktır.

¹¹⁰ Ebu'l-Feth Ziyaeddin Nasrullah b. Muhammed b. Muhammed İbnu'l-Esîr, **el-Meselu's-sâir fi edebi'l-kâtib ve's-şâir**, thk.: Ahmed Muhammed el-Havfî, Bedevî Tabâne, Kahire: Dâru nehdati Mısır, t.y., s.271; Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî el-Hanefî, **Kitabu't-ta'rîfât**, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1983, s.117-118.

¹¹¹ Muhammed b. A'la b. Ali el-Farukî el-Hanefî Tehanevî, **Keşşâfu istilâhati'l-funûn**, Beyrut: Dâru Sadır, t.y., c.I, s.480.

manasını verirken zikrettiğimiz nokta dikkate alınırsa seci olur yoksa olmaz.”¹¹²
demek suretiyle seciyi tamamen nesir türüne tahsis etmiştir.

Beyan ilmi uleması seci için “nesirde söz fasılalarının ya tek harf ya tek vezin ya da ikisinde de tek şekil üzere ittifak etmesidir” der.¹¹³

İbn Cinnî “Bu türde sözlerin sonları benzeştiği için ve fasılları uyumlu olduğu için seci denmiştir.” der. Bir şeyi secilemek onu bu minvalde söylemektir. Söyleyen kişiye sâci’ seciyi sağlayan şeye uscû’a denilir.¹¹⁴

Bedi ulemasına göre seci lafzî muhassinâtandır. Fıkranın son kelimesine bir önceki fıkranın son kelimesiyle uyumlu olması hasebiyle seci adı verilir ve Kur’an’ı Kerim’de olduğu gibi kafiyele üzerine bina edilmiş ancak vezni olmayan söz anlamına gelir. Aynı durum ve Harîrî’nin *el-Makâmât*’ında da söz konusudur. Sekkâkî de bu bağlamda “Nesirdeki seci şiirdeki kafiyeeye denktir.” demiştir. Bedi uleması çoğunlukla tescî’ adını vermiştir. Secinin fasılları sükûn üzere bina edilir. Bundan dolayı şu ayetlerde de olduğu gibi merfu ismin mukabilinde mecrur ya da mansup isim bulunabilir:¹¹⁵

الرَّحْمَنُ (١) عَلَّمَ الْقُرْآنَ (٢) خَلَقَ الْإِنْسَانَ (٣)

“Rahmân Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı.”¹¹⁶

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْقَلْقِ (١) مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ (٢)

“De ki: “Yarattığı şeylerin kötülüğünden sabah aydınlığının Rabbine sığınırım.””¹¹⁷

Habenneke’ye göre “Tescî’ mütekellimin sözlerini secili kılmak istemesidir. İki çeşittir; Birinci türünde secili sözler, kısa tutularak mücmel ve sarmaşık bir

¹¹² Şemseddin Muhammed b. Muzaffer Hatibi Halhâlî, **Miftâhu Telhîsî’l-Miftah**, thk. Muhammed Haşim Mahmud, Kâhire: el-Mektebetu’l-Ezheriyye li’t-Turâs, 2007, s. 718-719.

¹¹³ Alevî, **a.g.e.**, c.III, s.18.

¹¹⁴ Zebidî, **a.g.e.**, c.VI, s.179-180.

¹¹⁵ Bustânî, **a.g.e.**, s. 297.

¹¹⁶ Rahmân Sûresi, 55/1-3. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, **Kur’an-ı Kerim Meâli**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2011.

¹¹⁷ Felak Sûresi, 113/1-2.

şekilde söylenir. Dîku'l-Cin diye bilinen Abdusselâm b. Gıyâs'ın şu beyti buna örnektir:

حَرَّ الإِهَابِ وَسِيمُهُ بَرَّ الإِيَا ب كَرِيمُهُ مُحَضَّ النَّصَابِ حَمِيمُهُ¹¹⁸

İkinci türünde ise secili sözler münferit cümleler olabilecek bir şekilde söylenir. Bunun örneği ise Ebî Temmâm'ın şu beytidir.:

تَجَلَّى بِهِ رَشْدِي وَ اثَّرَتْ بِهِ يَدِي وَ فَاضَ بِهِ ثَمْدِي وَ أَوْرَى بِهِ زَنْدِي¹¹⁹

“Olgunluğa onunla eriştim, cömertliğim onunla geldi, gözlerim ondan sebep doldu taşıtı, gücüm arttı.”

Habenneke yaptığı bu ikili taksim için Kur'an-ı Kerim'den de örnekler zikretmektedir. İlkine Kâf Sûresi ve Ahzab Sûresinde şu ayetleri:

"ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ (١) بَلْ عَجَبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ (٢)"

*“Kâf. Şerefli Kur'ân'a andolsun ki kâfirler, aralarından bir uyarıcının gelmesine şaşıtlar ve şöyle dediler: "Bu tuhaf bir şeydir!"”*¹²⁰

"إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّانِعِينَ وَالصَّانِعَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا (٣٥)"

“Şüphesiz müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar, itaatkar erkeklerle itaatkar kadınlar, doğru erkeklerle doğru kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, Allah'a derinden saygı duyan erkekler, Allah'a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, namuslarını koruyan erkeklerle namuslarını koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan

¹¹⁸ Umde'deki rivayete göre son kelime (صمى) dir. bkz. Kayrevânî, **el-Umde**, c. I, s. 612

¹¹⁹ Zekiyuddin Abdulazim b. Abdulvahid b. Zafir İbn Ebu'l-İsba', **Bedî'u'l-Kur'ân**, thk.: Hıfî Muhammed Şerif, Kahire: Mektebetu'n-nahdati'l-Misriyye, 1957, s.108; Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, **el-Belâgatu'l-Arabiyye: Usûsuhâ ve ulûmuhâ ve funûnuhâ**, 3. bs., Beyrut, Daru's-Şamiyye, 2010, c.I, s.504.

¹²⁰ Kâf Sûresi, 50/1-2.

kadınlar var ya, işte onlar için Allah bağışlanma ve büyük bir mükafat hazırlamıştır.”¹²¹

İkincisine ise Rahmân Suresi’nden şu ayetleri örnek vermektedir:

"الرَّحْمَنُ (۱) عَلَّمَ الْقُرْآنَ (۲) خَلَقَ الْإِنْسَانَ (۳) عَلَّمَهُ الْبَيَانَ (۴) الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ (۵) وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ (۶) وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ (۷) أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ (۸) وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ (۹)"

*“Rahmân Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti. Güneş ve ay bir hesaba göre hareket etmektedir. Otlar ve ağaçlar (Allah'a) boyun eğler. Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu. Ölçüde haddi aşmayın. Tartıyı adaletle yapın, teraziye eksik tutmayın.”*¹²²

Kazvî'nin seci tanımına geçecek olursak o: *“Seci lafzi güzelliklerdendir ve nesirde iki fasılının bir harfte mutabakat sağlamasıdır. Sekkaki'nin “Nesirdeki seci şiirdeki kafiyeye denktir.” sözünün anlamı da budur.”* demiştir.¹²³

1. Secinin Önemi

Seci sanatı Kur'an'ı Kerim'de, hadislerde, sahabenin sözlerinde ve birçok belagat aliminin eserlerinde yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Hiç şüphe yoktur ki secili bir sözün sıkıcı olma ihtimali düşer, hatırdan kalma ihtimali artar. Bu nedenle tarihin her döneminde yaygın olarak kullanıldığı kabul edilmektedir. Hafâcî *“Çirkin olsa Kur'an'da olmazdı.”* der.¹²⁴ Zira Kur'an'ı Kerim'de çok fazla bulunduğu bir gerçektir. Kevser, Rahman, Kamer sûreleri gibi bazı sureler vardır ki tamamı secili gelmiştir.

Seci terimi Câhiliye döneminden günümüze kadar bir anlam değişikliğine uğramadan aynı manada kullanılmıştır. Lafızları güzelleştirmeye yönelik edebî

¹²¹ Ahzâb Sûresi, 33/35.

¹²² Rahmân Sûresi, 55/1-9.

¹²³ Kazvî'nin, **el-Îzâh fi ulumi'l-belaga: el-me'âni ve'l-beyân ve'l-bedî'**, haz.: Bahic Ğazawî, Beyrut, Dâru ihyai'l-ulum, 1992, s.363; Ayrıca bkz.: Ebu'l-Fazl Celaledin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî, **el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'an**, thk. Merkezu'd-dirasati'l-Kur'âniyye, Medine: Mucemmu'l-Melik Fehd li-tıbaati'l-mushafi's-şerif, t.y., c.V, s.1823.

¹²⁴ Hafâcî, **a.g.e.**, s.171.

sanatlardan olan bu üslûp, Câhiliye ve erken İslâm devirlerinde özellikle hitabe, vasiyet, hikmetli sözler ve zarif sözler vb. edebî türlerin vazgeçilmezi olmuştur. Câhiliye döneminde seci genellikle zorlama ve yapmacıktan uzak, tabii bir şekilde gerçekleştiriliyordu; ancak kahinlerin secileri suni ve zorlama secilerdi.¹²⁵

Abdussamed b. el-Fadl b. İsa er-Rakkâşî'ye “Neden nesirde seciyi tercih edip kendini kafiye ve vezni tutturmaya zorluyorsun?” dendiğinde, “Ben sözlerimi sadece mecliste hazır bulunan kimsenin duymasını istiyor olsaydım dediğin gibi kendimi hiç zahmete sokmazdım. Oysa ben huzurda olan olmayan herkesin duymasını istiyorum. Bundan dolayı secili söylüyorum. Zira secili sözü hem dinlemesi daha keyiflidir hem de ezberlemesi daha kolay olduğundan kaydedilmesi ve zahmetsiz olması daha muhtemeldir. Araplar iyi denebilecek mevzun sözlerden daha çok mensûr sözler söylemişlerdir ancak buna rağmen mensûr olanın onda biri korunup nakledilir, mevzun olanın onda biri kaybolur gider.”¹²⁶

2. Uzunluk Kısalık Yönünden Taksimi

Teftazânî'ye göre seci ya kısa ya uzun olur; ancak en güzeli kısa olandır. Çünkü kısa olanda fasılalar birbirine yakın olur ve kısa olan munşînin mahir olduğunu gösterir. Kısa olanın en güzeli ise şu ayetlerde olduğu gibi iki lafızdan oluşandır:¹²⁷ “(۱) يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (۲) قُمْ فَأَنْذِرْ (۳) وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ (۴) وَتَبَارَكَ فَطَهِّرْ” “Ey örtünüp bürünen (Peygamber!). Kalk da uyar. Rabbini yücelt. Nefsini arındır.” Yine kısa olanın lafız sayısı üçten ona kadar değişiklik gösterebilir. Onu aşarsa uzun seci türüne girer. 11-12 lafızlı olursa kısa olana yakın olur. Büyük çoğunluğu 15 lafızlıdır. Bunun örneği ise şu ayetlerdir:¹²⁸

“وَلَيْنِ أَدْقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَيَؤُسُ كُفُورٌ (۹) وَلَيْنِ أَدْقْنَاهُ نَعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَاءٍ مَسْنَهُ لَيَقُولَنَّ دَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي إِنَّهُ لَفَرِحَ فَخُورٌ (۱۰)”

¹²⁵ İsmail Durmuş, “Seci”, **DİA**, s.373-375, İstanbul, 2009, XXXVI, s.373.

¹²⁶ Câhız, **a.g.e.**, I, s. 287.

¹²⁷ Müddessir Sûresi, 74/1-4.

¹²⁸ Teftâzânî, **Mutavvel**, s.697.

“Ama kendisine dokunan bir sıkıntıdan sonra, ona bir nimet tattırırsak mutlaka, "Kötülükler benden gitti" diyecektir. Çünkü o şımarık ve böbürlenene biridir.”¹²⁹

إِذْ يُرِيكُهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَفَسيَلْتُمُ وَلَتَنَارَ عُنْمَ فِي الْأَمْرِ وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (٤٣) وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ التَّيَقُّنُ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيَقَالُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَاللَّهُ تَرْجِعُ الْأُمُورُ (٤٤)

“Hani Allah sana onları uykunda az gösteriyordu. Eğer sana onları çok gösterseydi elbette gevşerdiniz ve o iş hakkında birbirinizle çekişirdiniz. Fakat Allah (sizi bunlardan) kurtardı. Çünkü o, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilendir. Hani karşılaştığınız zaman onları gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu ki Allah, olacak bir işi gerçekleştirsin. Bütün işler Allah'a döndürülür.”¹³⁰

Fıkraları kısa olanın bir başka örneği ise Kamer Sûresinin şu ayetleridir:

"إِقْرَبْتَ السَّاعَةَ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ (١) وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ (٢) وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ وَكُلُّ أَمْرٍ مُسْتَقَرٌّ (٣) وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنَ الْأَنْبَاءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ (٤) حُكْمَةٌ بِالْعِثَّةِ فَمَا تَغْنِ النَّذْرُ (٥) فَتَوَلَّ عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلَى شَيْءٍ نَكْرٌ (٦) خُشْعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ (٧) "

“Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı. Onlar bir mucize görseler yüz çevirirler ve "Süregelen bir sihirdir" derler. Peygamberi yalanladılar, nefislerinin arzularına uydular. Halbuki her iş, (Allah nasıl takdir ettiyse öylece) gerçekleşecek (değişmeyecek)tir. Andolsun, onlara içinde caydırıcı tehditlerin bulunduğu haberler geldi. Bu haberler, zirveye ulaşmış birer hikmettir! Fakat uyarılar fayda vermiyor! O halde sen de onlardan yüz çevir. Onlar, o davetçinin (İsrafil'in benzeri görülmemiş) bilinmedik (korkunç) bir şeye çağırdığı gün, gözleri düşmüş bir halde dağılmış çekirgeler gibi kabirlerden çıkarlar.”¹³¹

¹²⁹ Hûd Sûresi, 11/9-10.

¹³⁰ Enfâl Sûresi, 8/43-44.

¹³¹ Kamer Sûresi, 54/1-6.

Kazvînî Kamer Sûresinin bu ayetlerindeki seciyi orta uzunlukta kabul etmiştir.¹³²

İbarelerden anlaşıldığı üzere fıkraların kısalığı münşinin güçlü bir ifadeye sahip olduğunu gösterir. İki kelimededen oluşanları vardır ve Kur'an'ı Kerim'de örneği çoktur. Ancak iki lafzı aşanlar Kur'an'da daha çok bulunmaktadır.

İbnu'l-Hicce'nin aktardığına göre birçok belagatçi *“Dinleyiciyi celbetmek ve heyecanlandırmak için iki lafızdan daha fazla lafzı olanlar Kur'an'da daha çok bulunmaktadır.”* demişlerdir. Seciyi fıkraların, yani seciyi meydana getiren parçalardan her birinin, birbirinden farklı uzunluklarda olması noktasından ele alınması durumunda ise; hemen hemen herkes fıkraların uzunluğunun ilk fıkradan diğer fıkralara doğru giderek artmasını güzel bulmuştur. İkinci fıkranın birinci fıkraya göre çok büyük bir fark olmamak koşulu ile biraz daha uzun olması en güzeldir. Aranın çok açılmaması dinleyicinin son kafiyei işitmesi üzerinden çok vakit geçmemesi için önemlidir. Zira fasılların birbirinden ziyadesiyle uzak olması durumunda secinin bir önemi kalmayacaktır. Fıkralar ikiden fazla olursa, ilk iki fıkranın birbirine denk olması ya da ikincinin birinciden, üçüncünün de ikinciden biraz daha uzun olması makbul olan seci özelliklerindendir.¹³³

İki fıkralı olanın örneği şu ayetlerdir:

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا (٨٨) لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا (٨٩)

*“Onlar, "Rahmân bir çocuk edindi" dediler. Andolsun, siz çok çirkin bir şey ortaya attınız.”*¹³⁴

Üç fıkralı olanın örneği ise şu ayetler:

وَإِذَا أُلْقُوا مِنْهَا مَكَنَاً ضَيِّقاً مُّقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا (١٣) لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا (١٤) قُلْ أَدْلِكْ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَمَصِيرًا (١٥)

¹³² Kazvînî, *el-İzah*, s. 364.

¹³³ Ebu'l-Mehâsin Takıyyuddîn Ebû Bekr b. Ali İbnu'l Hicce, *Hizânetu'l-edeb ve gâyetu'l-ereb*, yay. haz.: Selahaddin el-Hevvarî, Beyrut, el-Mektebetu'l-asriyye, 2006, c.II, s. 401-402.

¹³⁴ Meryem Sûresi, 19/88-92.

“Elleri boyunlarına bağlanmış, çatılmış olarak cehennemın daracık bir yerine atıldıkları zaman orada, yok olup gitmeyi isterler. (Kendilerine) "Bugün bir kere yok olmayı istemeyin, birçok kere yok olmayı isteyin!" (denir.) De ki: "Bu mu daha hayırlıdır, yoksa Allah'a karşı gelmekten sakınanlara vadedilen ebedilik cenneti mi?" Orası onlar için bir mükafaat ve varılacak bir yerdir.”¹³⁵

Secinin en güzel hali “فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ (٩) وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ (١٠)”¹³⁶ ayetlerinde olduğu gibi fıkraları uzunluk bakımından birbirine denk olmalıdır.¹³⁷

Kazvî'nî'ye göre de secinin en güzel hali fıkraların uzunlukları birbirine denk olanıdır. Sonra ikinci fıkrası birinciden daha uzun olmalıdır. Sonra da üçüncü fıkrası ilk iki fıkrasından daha uzun olmalıdır. Birinci fıkradan sonra daha kısa bir fıkra getirilmesi güzel değildir. Çünkü birincinin mümkün mertebe uzun kılınıp sonra ondan çok daha kısa bir ikinci fıkra getirilirse manada bir kopukluk meydana gelir ve dinleyici sözün henüz tamamlanmadığını düşünüp tamamlanmasını beklemeye devam eder.¹³⁸ Güzel kabul edilen bu üç halinin örnekleri sırasıyla şöyledir:

فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ (٢٨) وَطَلْحٍ مَّنْضُودٍ (٢٩) وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ (٣٠)

“(Onlar), dikensiz sidir ağaçları ve meyveleri küme küme dizili muz ağaçları altında, yayılmış sürekli bir gölgededirler.”¹³⁹

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ (١) مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ (٢)

“Battığı zaman yıldıza andolsun ki, arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı.”¹⁴⁰

خُدُوهُ فَعُلُوهُ (٣٠) ثُمَّ الْجَحِيمِ صَلَوَةٌ (٣١) ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ (٣٢)

¹³⁵ Furkan Sûresi, 25/13-15.

¹³⁶ Duhâ Sûresi, 93/9-10.

¹³⁷ Ali Cemil Sellum, Hasan Muhammed Nureddin, **ed-Delîl ile'l-belâga ve arûzu'l-halil**, Beyrut: Dâru'l-ulumî'l-Arabiyye, 1990, s.188-190; Suyûtî, **el-İtkân**, c.V, s.1823.

¹³⁸ Kazvî'nî, **el-İzâh**, s. 363; Halhâlî, **a.g.e.**, s. 720.

¹³⁹ Vâkıa Sûresi, 56/28-30.

¹⁴⁰ Necm Suresi, 53/1-2.

*“Onu yakalayıp bağlayın. Sonra onu cehenneme atın. Sonra uzunluğu yetmiş arşın olan zincire vurun onu.”*¹⁴¹

3. Secinin Şartları

Secinin güzelliği de belagatin her sanatında olduğu gibi lafızlara ihtimam göstermekle başlar. İbn Cinnî'nin de deyimiyle lafızlar manaların başı, meramı ortaya koymanın yolu olunca, sözün kulağa hoş gelmesi ve maksada en doğru biçimde delalet etmesi için de onların düzgün, düzenli ve son derece süslü olmasına önem vermek gerekir. İbn Cinnî şöyle söylemektedir: *“Meseller secili olunca dinlemesi daha keyifli, tekrar kullanılmak üzere hafız daha kolay değil midir? Secili olmasa dinleyicinin içine sinmez, ona tane tane gelmez. Bu durumda ise kişinin o sözü ezberlemesi ve ilk konuştuğu şekilde kullanması mümkün olmaz. Ebû Ali el-Fârîsî (v. 377/987) bir gün bize “Ebûbekir: “Sözlediklerimi anlamazsanız ezberleyin. Zira ezberlerseniz anlarsınız.” demiştir.” dedi.”*¹⁴²

Lafızlarının özenli olması bir yana secînin makbul kabul edilmesinin en önemli şartı Hafâcî'nin de zikrettiği gibi zahmete girilmeden doğal bir şekilde kolayca meydana gelmesi. Bu şekilde meydana gelen secide hedefin seci olmadığı, ifade edilen mananın tabiatının onu meydana getirdiği bariz bir şekilde ortaya çıkar. Böyle olduğu zaman seci öncesinde söylenen sözün seci için kurgulanmadığı, lafzın manaya tabi olduğu anlaşılır.¹⁴³

İbnu'l-Esîr bu noktayı şu örneği vererek açıklamaktadır: *“Diyelim ki zihninizde bir mana oluştu ve bunu secili bir şekilde söylemek istediniz. Ancak bunu yapmanız için ya söze bir ilavede bulunmak zorunda kaldınız ve yahut sözden bir şeyleri çıkarmak zorunda kaldınız. Şayet bunu yapmaz iseniz söz secili olmayacaktır. Eğer yaparsanız da işte o zaman zemme layık bir seci icra etmiş olacaksınız. Zira kendisi zahmetli ve zorlama neticesinde meydana gelmiş olacaktır.”*¹⁴⁴

¹⁴¹ Hâkka Sûresi, 69/30-31.

¹⁴² Ebu'l-Feth Osman b. Cinni el-Mevsilî İbn Cinnî, **el-Hasâis**, thk.: Muhammed Ali en-Neccâr, Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, t.y., c.I, s. 215-216.

¹⁴³ Hafâcî, **a.g.e.**, s. 171; İbnu'l-Esîr, **a.g.e.**, s. 276.

¹⁴⁴ İbnu'l-Esîr, **a.g.e.**, s. 276.

İbnu'l-Esîr' e göre seci tabî bir şekilde yani zahmete girilmeksizin meydana geliyor ise son derece güzel olur ve sözün çıkabileceği mertebelerin en üstüne erişir. Bir kâtip kaleme aldığı şeyi bütünüyle secili kılabilirse sözlere istediğini yaptırabilir.¹⁴⁵ Ancak Hafâcî bu bağlamda şöyle der: “*Dikkat edilmesi gereken bir nokta da şudur: Risâlenin tamamını aynı harf üzere secili kılma çabasına girmemelisin. Zira bütünü aynı secide kılmak tekrara ve tekellüfe düşmeden mümkün olmamaktadır.*”¹⁴⁶ Yine bu bağlamda Askerî secinin en güzelinin peşpeşe en fazla dört secinin aynı harf olması ve mümkünse fıkraların aynı uzunlukta olması olduğunu söyler.¹⁴⁷

Şartlarından biri de fâsılanın naziresi ile farklı manaları taşımasıdır. Zira aynı manada olması kusurdur. Sahib b. ‘Abbâd’ın mağlup kimseleri vasfederken söylediği söz buna örnektir:

طاروا واقين بظهورهم صدورهم و بأصلاهم نحورهم¹⁴⁸

“Sırtlarını göğüslerine kalkan kılarak uçup gittiler.”

Bu sözdeki (الظهور) kelimesi (الأصلا) manasında; (الصدور) ise (النحور) manasındadır.

Buradan hareketle anlaşıyor ki secinin şartlarından bir diğeri de fıkralardan her birinin diğerinden farklı manada olmasıdır. Eğer mana bir olursa söz *tatvîle* düşer. Tatvîl ise daha az lafızla ifade edilmesi mümkün olan bir manayı daha çok lafızla ifade etmektir. Şayet iki seci aynı manaya delalet ediyorsa ikisinden biri de aynı manaya delalet etmeye yeterli olabilir. İnsanların tamamını secili söyledikleri sözler büyük oranda bu şekildedir. Yine İbnu'l-Esîr Sâbî, İbnu'l-'Amîd, İbn 'Abbâd, Harîrî gibi ediplerin yaptıkları secilerin büyük çoğunlukla bu şekilde *tatvîle* giren kötü seciler olduğu söylemektedir. Sâbî'nin *tatvîle* giren secilerinin bir örneği onun şu sözüdür:

¹⁴⁵ İbnu'l-Esîr, **a.g.e.**, s. 277.

¹⁴⁶ Hafâcî, **a.g.e.**, s. 179.

¹⁴⁷ Askerî, **Sinâateyn**, s. 263.

¹⁴⁸ İbn Hicce, **a.g.e.**, c.II, s. 401-402.

"الحمد لله الذي لا تدركه الأعين بلحاظها و لا تحده الألسن بألفاظها و لا تخلقه العصور بمرورها و لا يهرمه الدهور بمرورها والصلاة على من لم ير للكفر أثرا إلا طمسه و محاه و لا رسما إلا أزاله و عفاه"

Bu sözdeki (مرور العصور) ile (كروور الدهور); (محو الأثر) ile (عفاء الرسم) aynı manadadır.¹⁴⁹

Özetle secili sözün dört şartı vardır:

1. Sözlerin lafızları özenle seçilmeli, zayıf ve garip lafızlar kullanılmamalı,
2. Lafızların terkîbi kolye taşı dizer gibi, nakış yapar gibi özenli olmalı,
3. Mana lafza değil, lafız manaya tabi olmalı,
4. Secilerden her biri diğerinin içerdiği manadan farklı bir manaya delalat etmeli.

Sekkâkî tüm söz sanatlarındaki güzelliğin sırrını lafızların manaya tabi olmasına bağlar, manaların lafza tabi olmalarının onları güzelleştirmediğini düşünür. Yani seciyi de güzel kılan şey lafızlarının manaya tabi olması suretiyle tekellüfe düşmemesidir.¹⁵⁰

Alevî de secinin güzel dolayısıyla kabul edilebilir olması için bu dört şartı zikretmiştir. Ona göre de secili lafızlar dinlemesi hoş lafızlar olmalıdır ki insanlar daha fazla dinlemeyi arzusınlar. Seci yapan kimse secilerin bir olmasına, lafızların uyumlu olmasına dikkat ederken lafızların güzelliğini ve terkiibini ihmal etmemelidir. Secide manalar lafızlara değil, lafızlar manaya tabi olmalıdır. İnsanı bunaltan garip manalar olmamalıdır. Secilerden her biri bir diğerinin delalet ettiği manadan muhtelif bir manaya delalet etmelidir.¹⁵¹

¹⁴⁹ Sa'deddin Mesud b. Ömer b. Abdullah Teftazânî, **el-Mutavvel şerhu telhîsi miftahî'l-ulum**, thk. Abdulhamîd Ahmed-Yusuf Hindâvî, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2001, s. 696.

¹⁵⁰ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 542.

¹⁵¹ Alevî, **a.g.e.**, c. III, s. 21-22.

Askerî bunların dışında bir şart daha zikretmektedir. Ona göre şayet seciler aynı harfle olamıyorlarsa aynı vezinde olmalarını şart koşturmaktadır. Bunu verdiği örnek ise bedevinin şu sözüdür:¹⁵²

"صبر على حرّ اللقاء و مضض النزال و شدة المصاع و مداومة المراس"

4. Secinin Vakıf Üzere Kurulması ve Seci Harfleri

Seciler sonlarında sükuna göre bina edilir. Çünkü gaye kelimeleri eşleştirmektir ve bu ancak vakıfla mümkün olur. Bundandır ki merfû ismin mukabilinde mecrûr isim zikredilebilir. Söz gelimi Arapların "ما أبعد ما فات و ما أقرب ما" "Elden kaçan şey ne uzak, gelmekte olanlar ne yakın!" sözünde irab uygulanacak olsa seci gayesini yitirir.¹⁵³ Zira bu sözdeki فات kelimesinin te harfi fethalı, onun mukabilindeki آت kelimesininki hem kesralı hem de tenvinlidir. Bu sebeple bu sözün irabı tatbik edilirse seci meydana gelmez.

Kazvînî seci için vakıf şartının gerekliliğini şu sözleriyle pekiştirmektedir: "Kelimleri surf secinin gerçekleşmesi için konulduğu formun dışına çıkaran, söz gelimi العشايا لآتية بالغدايا و العشايا اني demek suretiyle الغدوات kelimesinin formunu değiştiren kimselerin irâb konusunda nasıl davranacağını düşünüyorsunuz." ¹⁵⁴

Seci harfleri ise ya aynı cinsten olur yahut birbirine yakın olur. İmam Fahreddin Râzî Kur'an fasılları sadece bu iki şekilde olur demiştir.¹⁵⁵ Fatiha Sûresi'nin şu ayetleri birbirine yakın olan mim ve nun ile olmasına örnektir:

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (٢) الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ (٣)

"Hamd, Âlemlerin Rabbi, Rahmân, Rahîm olan Allah'a mahsustur." ¹⁵⁶

¹⁵² Askerî, a.g.e., s. 289.

¹⁵³ Kazvînî, el-îzâh, s. 364; İbn Hicce, a.g.e., c. II, s. 401-402; Teftazânî, Mutavvel, s. 697.

¹⁵⁴ Kazvînî, el-îzâh, s. 362; Halhâlî, a.g.e., s. 718-723; Teftazânî, Mutavvel, s. 695-702.

¹⁵⁵ Tehanevî, a.g.e., I, s. 480.

¹⁵⁶ Fâtihâ Sûresi, 1/2-3.

5. Seci Kusurları

Secinin uzunluk bakımından taksimini ele alırken de zikrettiğimiz gibi fıkraların kısıdan uzuna doğru bir sırada olması onu güzel kılmaktadır. Önce uzun bir fıkranın zikredilip çok kısa bir fıkraya geçilmesi kusur kabul edilmiştir.¹⁵⁷ Ancak Askerî pek çok fasih sözde ikinci fıkrası birinci fıkrasından daha kısa olan seci türlerinin de bulunduğunu belirtmekte ve şu örnekleri vermektedir:

"إنكم لتكثرُونَ عند الفَزَعِ و تَقْلُونَ عند الطَّمَعِ"

"Sıkıntınız olduğunda çoğalıyor, bolluk hüküm sürdüğünde azalıyorsunuz."

"رحم الله من قال خيرا فغنم أو سكت فسلم"

"Allah hayır söyleyip karlı olana da, susup selamette kalana da merhamet etsin."

"فلان صحيح النسب مستحکم السبب و من أي أقطاره أتيتَه أتى إليك بحسن مقال"

"Falanca kimse asil soylu, yaptıkları hikmetlidir. Kendisine nasıl gidersen git sana tatlı dille mukabele eder."

"اللهم اجعل خير عملي ما ولي أجلي"

"Allah'ım en hayırlı amellerimi ecelim geldiğinde karşıma çıkar."

İzdivâc kavramını seci kavramıyla aynı manada kullanan Askerî, onun kusurlarından birinin *tecmî* yapmak olduğunu söyler. Tecmî'yi ise şöyle tanımlar: "Birinci fıkranın secisinin ikinci fıkranın secisine çok az benzemesidir." Kudâme'nin şu naklinde olduğu gibi:

"وصل كتابك فوصل به ما يستعبد الحرّ، و إن كان قديم العبودية، و يستغرق الشكر، و إن كان سالفٌ ودك لم يبق منه شيئاً"

Bir diğer kusuru ise tatvîldir. Buradaki tatvîlden maksat ise mütekellimin birinci fıkrayı uzun tuttuğu için ikinci fıkrayı da uzatmak zorunda kalmasıdır. Askerî

¹⁵⁷ Kazvînî, *el-îzâh*, s. 363; Teftazânî, *Mutavvel*, s. 697.

buna örnek olarak Kudâme'nin yaptığı bir nakli zikreder. Bu nakle göre taziye amaçlı yazılan şu sözlerin müellifi *el-âcil* ile biten birinci fıkrayı uzun tuttuğu için ikinci fıkrayı da uzatmak zorunda kalmış ve tuhaf bir zahmete girmiştir:¹⁵⁸

"إذا كان للمحزون في لقاء مثله أكبر الراحة في العاجل و كان الحزن راتبا إذا رجع إلى الحقائق و غير زائل"

Bir başka kusuru yersiz lafız kullanılmasıdır. Lafızları yerli yerinde kullanmanın göstergesi kelimenin haşve girmemesidir. Haşv ise manzum sözde sadece vezni, kafiye veya revî harfini; mensur sözde ise sadece seci veya fasılları uyumları kılmak için yapılan anlamsız eklentilerdir. Bu denli kullanılan bir kelime ya söze o denli tesir etmiştir ki o olmadan söz etkili olmuyordur veya hiçbir tesiri olmamıştır, varlığı ile yokluğu birdir. Kelimenin söze tesiri iki şekilde olur; ya sözün güzelliğini arttırmak gibi mühim bir fayda sağlar ya da sözde noksanlığa ve manada bozukluğa neden olur. Tesirinin olmaması ve noksanlığa sebebiyet vermesi onun kötü tesirleri, faydaya binaen olan tesiri ise güzel tesiridir. Güzel bir mana katan haşvin örneği Ebu't-Tayyib'in şu beytidir:¹⁵⁹

و تحتقر الدنيا احتقار مجرب يرى كل ما فيها و حاشاك فانيا

"Her şeyi görmüş, denemiş bir kimse gibi dünyayı hakir ve fani (Allah seni korusun) görüyorsun."

Bu beyitte hâşâke kelimesi sadece vezni tamamlamak için gelmiştir. Onsuz da söz düzgün bir söz olurdu ancak vezni salim kılmakla birlikte güzel bir dua da katmış oldu.

Manada noksanlığa sebep olan haşvin örneği Ebu't-Tayyib'in kâfurı övdüğü şu beytidir:¹⁶⁰

ترعرع الملك الأستاذ مكتها قبل اكتهال أدبيا قبل تأديب

¹⁵⁸ Askerî, **a.g.e.**, s. 289.

¹⁵⁹ Ebî Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Saîd b. Sinân el-Hafâcî el-Halebî, **Sırru'l-fesâha**, 1. bs., Beyrut, Dâr'ul-kutub'il-ilmiyye, 1982, s. 146.

¹⁶⁰ Hafâcî, **a.g.e.**, s. 149.

“Ustaz Melik yaşlanmadan evvel yaşlandı, terbiye verilmeden evvel terbiyeli oldu.”

Melik dedikten sonra ustaz kelimesini kullanması haşv olmuştur. Çünkü maksat övmekte olduğu şeyi yüceltmesiyken melike tabi olan ve onun mertebeye altında bulunan ustaz kelimesini kullanmak suretiyle tenzil-i nisbe yapmıştır.

Hiçbir tesiri olmayıp haşve düşen kelime örnekleri nazım ve nesir türlerinde çok fazla bulunmaktadır. Burada Ebû Temmâm’ın غدوة السبت ibaresini gereksiz kullandığı şu beytini zikretmek yeterli olacaktır:¹⁶¹

جذبت نداء غدوة السبت جذبة فخر صريعا بين أيدي القصائد

“Cumartesinin sabahı öyle bir cömertlik yaptı ki kasidelere konu oldu.”

6. Şiirde Seci

Belâgat bilginleri seciyi izah ederken umumiyetle şiirde kafiye ne ise düzyazıda secinin o olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak ne var ki bazıları onun nesre has olmadığına dair görüşler nakletmiş; bazıları ise bunu yapmamış ancak bazı türlerini izah ederken örnek olarak beyitler vermiştir. Nazımda da seci olabileceğini zikredenler arasında Kazvînî, Askerî, Sellum’u zikredebiliriz.

Kazvînî secinin nesre mahsus olmadığına dair bir görüş olduğunu aktarır ve manzum seci için sırasıyla Ebû Temmâm ve Hansâ’ya ait olan şu beyitleri zikreder:¹⁶²

تجلى به رشدي و أثرت به يدي و فاض به ثمدي و أورى به زندي

“Olgunluğa onunla eriştim, cömertliğim onunla geldi, gözlerim ondan sebep doldu taşıtı, gücüm arttı.”

حامي الحقيقة محمود الخليفة مه دي الطريقة نفاع و ضرار

¹⁶¹ Hafâcî, **a.g.e.**, s. 151-152.

¹⁶² Kazvînî, **el-Îzâh**, s. 362; Ayrıca bkz. Halhâlî, **a.g.e.**, s. 718-723; Teftazânî, **a.g.e.**, s. 695-702.

“*Hakikatin hâmisi, ahlakı mahmûd, yola ermiş, hem çok faydalı hem ise zararlı.*”

Askerî Arapların seciyi çok beğendiklerini ve onu manzum eserlerde de kullandığını aktarmaktadır.¹⁶³ Örnek olarak ise İmriu'l-Kays'ın şu beytini zikretmektedir:

سليم الشَّظِي عَيْلُ الشَّوَى شَنِجُ النَّسَا لَهُ حَجَبَاتٌ مُشْرِفَاتٌ عَلَى الْفَالِ

“*Şeza isimli kemiği güçlü, toynağı muazzam, damarları buruşuk, damarlarını örten sağırsı pasparlak.*”

Bu beytinde İmriu'l-Kays bir at tasvir etmektedir. İlk mısrasını üçe ayırıp bunları aynı secide kılmıştır.

Sellum da çoğunlukla nesirde olmakla birlikte nadiren de şiirde olabileceğini ifade eder.¹⁶⁴

Nazımda da olabileceğini ifade etmeden, secinin bazı türlerini izah ederken şiirden örnekler getirenler arasında ise İbnu'l-Esîr, İbnu'l-Hicce, İbnu'n-Nazım, İbn Ebi'l-İsba', Teftâzânî, Kudâme zikredilebilir.

İbnu'l-Esîr verdiği örnekle secinin nesre has olmadığı düşündüğünü göstermektedir.¹⁶⁵ İbnu'l-Hicce de İbnu'l-Esîr gibi secinin nesre has olmadığına dair açık bir ibare kullanmamakla birlikte secinin *tersî* ve *muşattar* türlerini izah ederken şiirlerden örnekler zikretmektedir.¹⁶⁶

İbnu'n-Nazım ve İbn Ebi'l-İsba' secinin *tersî*, *tescî*, *teczie*, *tesmîd*, *mumâsele* türlerini izah ederken şiirlerden örnekler zikretmiştir.¹⁶⁷

Teftâzânî Mutavvel isimli eserinde murassa türünü izah ederken yedi mertebesi olduğunu söylemiş ve her biri için bir beyit örnek vermiştir.¹⁶⁸

¹⁶³ Askerî, **a.g.e.**, s. 289.

¹⁶⁴ Sellum, **a.g.e.**, s. 188-190.

¹⁶⁵ Bkz. İbnu'l-Esîr, **a.g.e.**, s. 277.

¹⁶⁶ İbn Hicce, **a.g.e.**, s. 398-401.

¹⁶⁷ İbnu'n-Nazım, **a.g.e.**, s.197-200; İbn Ebu'l-İsba', **a.g.e.**, s.296-308.

7. Seci Türleri

Seciler kafiye ve vezin birliğinin bulunup bulunmaması ve fıkraların son kelimesinde yahut birden fazla kelimesinde ve yahut da tüm kelimelerinde bulunması bakımından *âtıl*, *hâlî*, *mütemâsil*, *musarra'*, *mütevâzî*, *mutarrağ*, *muşattar* ve *murassa'* türlerine ayrılır.

Farklı yönleriyle ele alınan seci sanatının ilk tasnifleri fıkralarının uzunlukları dikkate alınarak yapılmıştır. Fıkraların birbirine oranla uzunluğu bakımından seciyi üçe ayırmışlardır. Bu üç türün ilkinde fıkralar birbirine denktir. İkinci türde fıkralar kısıdan uzuna doğru sıralanır. Üçüncü türünde ise uzundan kısaya doğru sıralanır. Üçüncü türü manada bir kopukluk var gibi düşündüreceğinden makbul sayılmamıştır.

Başlı başına fıkralarının uzunluğu dikkate alınınca ise lafız sayısına göre uzun ve kısa seci türleri zikredilmiştir. Lafızları az ise kısa kabul edilir. Kısa olan seciler hem en zoru hem de en güzeldir. Zira secilerin yakınlığı dinleyiciye daha çok keyif verir. Kısa secide lafızların sayısı iki ila on arasında değişebilmektedir. Ondan fazlası uzun seciye girer. Uzun secinin de kısaya yakın olandan uzun olana doğru farklı dereceleri bulunmaktadır.¹⁶⁹ Kazvînî bir de orta uzunlukta bir seciden söz etmektedir. Diğerlerinin kısa seci kabul ettiği Kamer Sûresi'nin

"إِقْرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ (۱) وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعَرِّضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ (۲)"

"Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı. Onlar bir mucize görseler yüz çevirirler ve "Süregelen bir sihirdir" derler."¹⁷⁰ ayetlerini Kazvînî orta seciye örnek vermiştir.¹⁷¹

Müteahhirunun tasnifine göre seci vezin ve kafiye uyumu dikkate alınmıştır ve son kelimedede kafiye birliği olmayıp vezin birliği olunca '*âtıl*'; hem kafiye hem vezin birliği olunca *hâlî* adını alır. Birden fazla kelime yalnızca vezin uyumu sağlarsa *mütemâsil*; hem vezin hem kafiye uyumu sağlarsa *musarra'*; yalnızca kafiye uyumu sağlarsa *muşattar* adını alır. Fıkraların son kelimeleri hem kafiye hem vezin

¹⁶⁸ Teftâzânî, **Mutavvel**, s. 699-700.

¹⁶⁹ İbnu'l-Esîr, **el-Meselu's-sâir**, c. I, s. 238; **el-Câmi'u'l-kebîr**, s. 253.

¹⁷⁰ Kamer Suresi, 54/1.

¹⁷¹ Kazvînî, **el-îzâh**, s. 395.

2.2.1. Hâlî Seci (السجع الحالى)

Hâlî seci fıkralarından her birinin aynı vezin ve aynı kafiye ile sonlanmasıdır.¹⁷⁶ Allah Resûlü'nün Hasan ve Huseyin'i Allah'a emanet ederken söylediği şu söz hâlî seci türündedir.

"اعيدكما من الهامة و السامة و كل عين لامة"

"İkinizi hayvanatın zehirleyeninden ve kınayan gözden Allah'a emanet ediyorum."

Kezâ (يرجعن مأزورات غير مأجورات) hadisi bu türe örnektir. Lafızlar ne derece aynı vezinde olur, harfleri tekrar ettirilirse seci o derece bâriz olur.¹⁷⁷

Bu türün örneklerinden biri de İbrahim b. Hilâl b. Zahrun es-Sâbî el-Harrânî'ye aittir. es-Sâhib b. 'Ayyâd'a yazdığı bir mektubundan bir bölüm:

"و ما عسى أن أبلغ في شكر سيدنا و حمده و على ما اهلني له من يده و رفته و جهدي يقصر عن عفوه و إسهابي يعجز عن وصفه و هل أنا في ذلك لو فعلته إلا كمن جارى الحصان بالأتان و واجه الغزالة بالذبالة و قارع الحسام بالعصا و بارى الدر بالحصى"¹⁷⁸

"Efendimizin bana bahşettiği şeylerin şükrünü ve hamdini ifadeye etmeye gücüm yeter mi? Çabam affına yetmez, ne kadar uzatırsam uzatayım vasfına yetmez. Yine de bunu yapmaya çalışsam, at ile eşiği yarıştırmış, güneş ile fitili benzeştirmiş, kılıç ile asayı vuruşturmuş, inci ile çakıl taşını denk mi tutmuş olurum ben?"

2.2.2. 'Âtıl Seci (السجع العاقل)

Fıkra sonlarının aynı vezinle olması ancak aynı kafiye olmamasıdır.¹⁷⁹ İbn Şîs şöyle der: "Tekellüf ve yapmacıktan uzak, sözün mizacına uygun olduğundan ediplerin büyük çoğunluğu eserlerini bu üslup ile kaleme almışlardır. Kalemi güçlü biri yaptığı zaman güzel, zayıf biri yaptığında ise kusur kabul edilir."¹⁸⁰

¹⁷⁶ İbn Şîs el-Kureşî, Me'âlimu'l-Kitâbe, s. 96-97.

¹⁷⁷ el-Kureşî, a.g.e., s. 96-97.

¹⁷⁸ İşbilî, a.g.e., s. 114.

¹⁷⁹ İbn Şîs el-Kureşî, Me'âlimu'l-Kitâbe, s. 97.

¹⁸⁰ İbn Şîs el-Kureşî, Me'âlimu'l-Kitâbe, s. 97.

"قُلْ أَهْلَ الدِّينِ وَالْأَمَانَةِ فَإِلَى مَنْ يَسْكُنُ؟ وَ عَلَى مَنْ يَعُولُ؟" *"Dindar ve emin kimseler azaldı, kimin yanında durulur, kime güvenilir?"* sözünde (يعول) ile (يسكن) kelimelerinin karşılıklı olması bu türün örneğidir.¹⁸¹

Kâtip belîğ bir kimse ise ve bu üslubu kullanmışsa tenezzül ettiği ve ihtisar yaparak manayı duru lafızlarla yapmacılığa bulaştırmadan muhataba erişirmeye çalıştığı düşünülür.¹⁸²

2.2.3. Mutarraf Seci (السجع المطرّف)

Fıkra sonlarının aynı kafiye de olması ancak vezin uyumunu sağlamamasıdır.¹⁸³

"مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَاراً (۱۳) وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَاراً (۱۴)"

"Size ne oluyor da Allah için bir vakar (saygınlık, büyüklük) ummuyorsunuz? Halbuki, o sizi evrelerden geçirerek yaratmıştır."¹⁸⁴ ayet-i kerîmeleri buna örnek verilebilir. Örnekleri pek çok olmakla birlikte bir diğer örneği de Nebe Sûresinden şu ayetlerdir:

"أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَاداً (۶) وَالْجِبَالَ أَوْتَاداً (۷)"

"Biz, yeryüzünü bir döşek, dağları da birer kazık yapmadık mı?"¹⁸⁵

2.2.4. Mutevâzîn Seci (السجع المتوازن)

Fıkra sonlarının aynı vezinde olması ancak kafiye uyumunu sağlamamasıdır.¹⁸⁶ Mutarref secinin tam tersidir.

¹⁸¹ Daha fazla örnek için bkz. Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Abdulgafur İşbilî, **İhkâmu san'ati'l-kelam fi fununi'n-nesr fi'l-meşrik**, thk.: Muhammed Rıdvan Râye, 2. bs., Beyrut, Âlemu'l-kutub, 1985, s. 104-105.

¹⁸² İsnâî'l-Kâdî Abdurrahim b. Ali b. Şîs el-Kureşî, **Kitâbu Me'âlimu'l-kitâbe ve meganimu'l-isâbe**, thk. Muhammed Huseyin Şemseddin, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988, s. 97.

¹⁸³ Kazvînî, **el-Îzâh**, s. 365.

¹⁸⁴ Nûh Suresi, 71/13-14

¹⁸⁵ Nebe Sûresi, 78/6-7.

"فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ (١٢) وَنَمَارِقٌ مَصْفُوفَةٌ (١٥) وَزَرَائِبُ مَبْنُوتَةٌ (١٦)" "sıra sıra yastıklar, serilmiş gösterişli yaygılar"¹⁸⁷ ayetleri mutevâzin seci örneğidir. Örneği inceleyecek olursak fıkra sonlarındaki (مصفوفة) ve (مبنوتة) kelimelerinin aynı vezinle sonlandığını ancak aynı kafiyyede olmadığını görürüz. Bu türe muteahhirun muvâzene adını vermiştir. Kazvînî de onlardan biridir.¹⁸⁸

Habenneke el-Meydânî de aynı şekilde tanımlar ancak şöyle devam eder: "Secide son harfin aynı olması şartı olmasa muvâzene secinin kısımlarından biri olurdu. Ancak ne var ki bedî uleması mumâsele adını verdikleri bir tür ortaya çıkarmışlardır. Mumâsele fıkralardan birindeki kelimelerin hepsinin ya da büyük çoğunluğunun diğer fıkradaki kendine denk gelen kelimelerle aynı vezinde olmasıdır.

Ebî Temmâm'ın şu beyti de muvâzene örneğidir:

فاحجب لما لم يجد فيك مطعما وأقدم لما لم يجد عنك مهربا¹⁸⁹

"Sendeki muradına erişemeyince geri çekildi ancak senden kaçamayınca sana geri geldi."

Habenneke diğerlerinin muvazene dediği türe mumâsele adını vermiştir. Halhâlî de Habenneke gibi düşünmekte seci tanımına göre son harf uyumunu sağlamadığı için müvâzeneyi seci türü kabul etmemektedir.¹⁹⁰ Bunlar dışında seci tanımına uymadığı için mutevâzin seciyi seciye dahil etmeyen başka kimseler de olmuştur.¹⁹¹ Ancak Kazvînî muvâzene ve mumâseleyi iki farklı tür olarak ele almıştır.

¹⁸⁶ Matlûb, **Mu'cemu'l-mustalahâtî'l-belâğîyye ve tatavvuruhâ**, c. II, s.151; Suyûtî, **a.g.e.**, c.I, s.50; Kazvînî, **el-Îzâh**, s. 366; Tefîzânî, **Muhtasar**, s.433; Aydınî, **a.g.e.**, s.272; Tabak, **a.g.e.**, s.29; Bolelli, **a.g.e.**, s.341; Cüneyt Eren-M.Vecih Uzunoğlu, **Arap Edebiyatında Edebi Sanatlar Belâgat**, Sütun Yayınları, İzmir, 2006, s. 197.

¹⁸⁷ Gâşiye Sûresi, 88/15-16

¹⁸⁸ Kazvînî, **el-Îzâh**, s. 366.

¹⁸⁹ Habenneke el Meydani, **a.g.e.**, I, s. 512-513.

¹⁹⁰ Şemseddin Muhammed b. Muzaffer Hatibi Halhâlî, **a.g.e.**, s. 722.

¹⁹¹ Detaylı bilgi için bkz. Bolelli, **a.g.e.**,

2.2.5. Mutevâzî Seci (السجع المتوازي)

Fıkra sonlarının hem aynı vezin hem de aynı kafiye olmasıdır.¹⁹²

"فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ (١٣) وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ (١٤)"

"Orada yüksek tahtlar, konulmuş kadehler vardır."¹⁹³

Şerif el-Curcânî bir varsayım yaparak (محيى) ve (مجرى); (قلم) ve (نشم) kelimeleri de hem vezin hem de kafiye uyumunu sağladığından bir sözün fıkralarının sonunda kullanılmaları durumunda o sözün mutevâzî seci türüne gireceğini ifade etmiştir.¹⁹⁴

2.2.6. Mumâsele Seci (السجع المماثلة)

Bir fıkranın tüm kelimelerinin ya da büyük bir kısmının diğer fıkradaki kelimelerle karşılıklı bir şekilde aynı vezinde olması ancak aynı kafiye olmamasıdır.¹⁹⁵ Kazvî'nin bu türe *mümâsil* adını vermiştir.

"وَأَتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ (١١٧) وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ (١١٨)"

"Biz onlara (hükümlerimizi) açıklayan Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik. Onları doğru yola ilettik."¹⁹⁶

"وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ (٢) النَّجْمُ الثَّاقِبُ (٣) إِنَّ كُلَّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ (٤)"

"Târikın ne olduğunu sen ne bileceksin? O, (ışığıyla karanlığı) delen yıldızdır."¹⁹⁷

Bu türün murassa'ya göre yeri *mutevâzîye* göre *mutevâzinin* yeri neyse öyledir.¹⁹⁸ Mutevâzide fıkra sonları aynı vezin ve aynı kafiye dedir ancak

¹⁹² Kazvî'nin, *el-îzâh*, s.362; Suyûtî, *a.g.e.*, c.I, s.50.

¹⁹³ Ğâşiye Sûresi, 88/13-14.

¹⁹⁴ Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî el-Hanefî, *Kitabu't-Ta'rifat*, Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983, s.117-118.

¹⁹⁵ Celâleddin es-Suyûtî, *Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'ân*, thk. Ali Muhammed Bicâvî, Kahire: Dâru'l-fikri'l-'Arabî, 1968, c.I, s.50; Kazvî'nin, *el-îzâh*, s. 366; Halhâlî, *a.g.e.*, s.722.

¹⁹⁶ Sâffât Sûresi, 37/117-118.

¹⁹⁷ Târik Sûresi, 86/2-4.

¹⁹⁸ Suyûtî, *Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'ân*, c.I, s.50.

mutevâzinde sadece vezinler bir olur. Aynı şekilde murassada fıkranın tüm kelimeleri ya da büyük kısmı diğer fıkradaki kelimelerle hem vezin hem de kafiye uyumu sağlar ancak mutemâsilde bu kelimeler sadece vezin uyumunu sağlar. Bu türü bazıları nesre has kabul etmişse de verilen örnekler göstermektedir ki hem nesirde hem de nazımda ortaya çıkmaktadır.¹⁹⁹ Nazımdan örneği Buhturî'nin şu beytidir;

فأحجم لما لم يجد فيك مطمعا و أقدم لما لم يجد عنك مهربا²⁰⁰

“Sendeki muradına erişemeyince geri çekildi ancak senden kaçamayınca sana geri geldi.”

İmriu'l-Kays'ın şu beyitlerinde olduğu gibi bazen kafiyele olabilir ancak kafiye hedeflenmemiştir.²⁰¹

فتور القيام قطوع الكلام تفتّر عن ذي غروب خصر
كأنّ المُدام و صوب الغمام و ریح الخزامى و نشر القُطر
يُعلّ به برد أنيابها إذا غرّد الطائر المستجّر²⁰²

“Yavaş yavaş kalkar, tane tane konuşur, sabah horozu öttüğü vakit bile bir gülse inci gibi dişlerini bir şarab, bir bulutun saf beyazlığı, huzâmâ esintisi ile gelen bir kutur kokusu ıslatır.”

Ebü Temmâm'ın şu beyti en güzel örneğidir:

مها الوحش إلا أن هاتا أوانس قنا الخط إلا أن تلك ذوابل²⁰³

“Gözleri antilop gözleri gibiler lakin bunlar uysal, boyları el-hatt mızrakları gibiler lakin bunlar endamlı.”

¹⁹⁹ Teftazânî, **a.g.e.**, s. 701.

²⁰⁰ Teftazânî, **a.g.e.**, s. Teftazânî, **a.g.e.**, s. 702.

²⁰¹ İbn Ebu'l-İsba', **a.g.e.**, s.107

²⁰² Aynı bilgiler Sinaateyn, Hizanetu'l-edeb, Envâru'r-rabî' isimli kitaplarda da mevcuttur.

²⁰³ İbnu'n-Nazım, **a.g.e.**, s. 199-200.

2.2.7. Murassa' (السجع المرصع)

Bir fıkradaki her lafzın diğerk fıkrada kendi mukabiline düşen lafız ile aynı vezin ve kafiyyede olmasıdır.²⁰⁴ Adını “tersî’ il akd” (düğümün sarmaşık olmasındaki iplerin birbirine mukabil düşüyor olması) ibaresinden almıştır.²⁰⁵ Kur’an’ı Kerim’den örneklerinden bazıları ise şu ayet-i kerimelerdir:

"إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ (١٣) وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ (١٤)"

“Şüphesiz, iyiler Naîm cennetindedirler. Şüphesiz, günahkârlar da cehennemdedirler.”²⁰⁶

"إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ (٢٥) ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ (٢٦)"

“Şüphesiz onların dönüşü ancak bizedir. Sonra onların sorguya çekilmesi de sadece bize aittir.”²⁰⁷

Kazvînî tamamının aynı vezin ve kafiyyede olmasını şart koşmamış lafızlar ekseriyetle vezin ve kafiye uyumunu sağlıyorsa yine murassa’ olur demiştir.²⁰⁸

"فهو يطبع الأسجاع بجواهر لفظه و يقرع الأسماع بزواجر وعظه"

“Güzel sözleriyle seciler mühürlüyor, menedici öğütleriyle kulakları çınlatıyor.”

"إن بعد الكدر صفوا و بعد المطر صحوا"

“Şüphesiz bulanıklıktan sonra berraklık, yağmurdan sonra açık bir hava vardır.”

" الحمد لله عاقد ازمة الامور بعزائم امره و حاصد ائمة الغرور بقواضم مكرهه و el-Hatîb'in "Hamd, karmaşık meseleleri azimetleri" موفق عبيده لمغانم ذكره و محقق مواعيده بلوازم شكره"

²⁰⁴ Suyûti, *Mu'tereku'l-akrân fî i'câzi'l-Kur'ân*, s.50; Kazvînî, *el-İzâh*, s. 363; Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. Malik İbnu'n-Nazım, *el-Misbâh fî'l-meanî ve'l-beyân ve'l-bedi'*, thk. Abdülhamid Ahmed Yusuf Hindâvî, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001, s. 197-198; Ali Cemil Sellum, Hasan Muhammed Nureddin, *a.g.e.*, s. 188-190.

²⁰⁵ Hicce, *a.g.e.*, c. II, s. 398.

²⁰⁶ İnfitâr Süresi, 82/13-14.

²⁰⁷ Gâşiye Süresi, 88/25-26.

²⁰⁸ Kazvînî, *el-İzâh*, s. 362.

ile bağlayan, mağrur kimseleri kök söken tuzaklarıyla biçen, kullarını ise faydalı zikirlerle muvaffak kılıp şükrünün ardından verdiği sözleri tutan Allah'a mahsustur.” sözleri de murassa‘ seci örneğidir.²⁰⁹

Kudâme İmriu’l-Kays’ın aşağıdaki beytini örnek vererek şöyle der: “Bu beytinde İmriu’l-Kays ilk iki lafzı hem vezin bakımından hem de kafiye bakımından bir tutarak secili kalmıştır. Sonraki iki kelimeyi de aynı şekilde hem vezin hem de kafiye yönünden bir kalmıştır.”:

مَحْشٌ مَجْشٌ مُقْبِلٌ مُدْبِرٌ مَعًا كَتَيْسٌ ظِبَاءٌ الْحُلْبِ الْعَدَوَانِ

“Hulleb bitkisi yiyip hızlı koşan ceylan gibi bir giriyor bir çıkıyor, bir ileri bir geri yapıyor.”

Kudame bunları söyledikten sonra secide fıkraların en az iki lafızdan oluşması gerektiğine dair karasızlığına işaret ederek “Belki de kelime kelime değil de ikişer kelimelerin aynı vezin ile olmasıylaadır.” demiştir ve yine İmriu’l-Kays’ın bir başka beytini örnek vermiştir.²¹⁰

أَلَصُّ الضُّرُوسِ حَنِيُّ الضُّلُوعِ تَبُوعٌ طُلُوبٌ نَشِيطٌ أَشِيرُ

“Köpek dişleri birbirini sıkıyor, kaburgaları çıkmış, izleri takip ediyor, dileniyor, durmuyor, iştahlanıyor.”

2.2.8. Muşattar Seci (السجع المشطر)

Beytin her şatırının kendi içinde seci taşıması ancak iki şatırın secilerinin birbirinden farklı olmasıdır.²¹¹ Bu tür sadece nazma hastır. Ebû Temmâm’ın şu beyti en güzel örneğidir:

تَدْبِيرٌ مَعْتَصِمٌ بِاللَّهِ مَنْتَقِمٌ اللَّهُ مَرْتَعِبٌ فِي اللَّهِ مَرْتَقِبٌ

²⁰⁹ Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. Malik İbnu’n-Nazım, **a.g.e.**, s. 197-198.

²¹⁰ Ebu'l-Ferec el-Bağdadi Kudame b. Cafer, **Nakdu's-şi'r**, thk. Kemal Mustafa, 3. bs., Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1979, s. 40

²¹¹ İbn Hicce, **a.g.e.**, c.II, s. 401; Kazvînî, **el-Îzâh**, s.365; Abdurrahman Hasan Habenneke el Meydânî, **a.g.e.**, c.1., s. 508.

“Allah’a tutunan, Allah için intikam alan, Allah’ı dileyen, dilediğini gözleyen kimsenin tedbiri...”

Bu beyitte birinci şatırın secisi mim ikinci şatırın secisi birinciden farklı olarak be ile kılınmıştır. İbn Ebu’l-İsba’ Ebû Temmâm ve Müslim’in beyitlerini zikrettikten sonra onları kıyaslamış ve Ebû Temmâm’ın beytini daha güzel bulmuştur.²¹²

Müslim b. el-Velîd’den naklettiği beyit ise şudur:

مُوفٍ عَلَى مُهَجٍ فِي يَوْمٍ ذِي رَهَجٍ كَأَنَّهُ أَجَلَ يَسْعَى إِلَى أَمَلٍ

“Tozlu bir günde başları keser, emele koşan bir ecel gibi...”

2.2.9. Musarra’ Seci (السجع المصَّرَع)

Musarra’ aruz ile darbın aynı kafiye de kılınmasıdır.²¹³ Bu demektir ki birinci mısranın sonunun ikinci mısranın sonuyla yani beytin sonuyla aynı vezin, kafiye ve ırapta olmasıdır. Zira aruz birinci mısranın son kelimesi, darb ise ikinci mısranın son kelimesidir.²¹⁴ Musarra’ türü de muşattar gibi secinin sadece nazma has olan türlerinden bir tanesidir. Firâs el-Hamedânî’nin şu beyti tesrî’ örneğidir:

بِأَطْرَافِ الْمُتَقَفَّةِ الْعَوَالِي تَفَرَّدْنَا بِأَوْسَاطِ الْمَعَالِي

Nazım da ortaya çıkan seci türlerinden bir diğeri ise Tesrî’ dir.

Teftâzânî İbnu’l-Esîr’in “*Tesrî yedi mertebelidir.*” dediğini söylemiş ve ondan nakille bu mertebeleri kitabı *el-Mutavvel*’de zikretmiştir:

1. Her bir mısranın müstakil bir mana taşımasıdır. Kâmil Tesrî’ adını alır. İmriu’l-Kaysın şu beyti buna örnektir:

أَفَاطِمُ مَهَلًا بَعْضُ هَذَا فَإِنْ كُنْتَ قَدْ أَزْمَعْتَ هَجْرِي فَأَجْمَلِي

²¹² İbn Ebi’l-İsba, el-Mısrî, a.g.e., c.2., s. 308.

²¹³ Kazvîni, el-İzâh, s. 365; Teftâzânî, a.g.e., s. 699.

²¹⁴ Nihad M. Çetin, “Arûz”, DİA, s.424-437, İstanbul, 1991, c.III, s. 427.

“Fatmacığım! Yeter bu kadar naz, şayet beni bırakmayı kafaya koyduysan güzelce bırak.”

2. Birinci mısranın ikinci mısraya ihtiyaç duymaması, ikinci mısranın olması durumunda ise onunla bağlantılı olmasıdır. Yine İmriu’l-Kays’tan şu beyitler:

قفأ نبك من ذكرى حبيب و منزل بسقط اللوى بين الدخول فحومل

“Durun da sevgilinin ve onun ed-Duhul ile Havmel arasındaki Sıktı’l-livâ’da bulunan yurdunun hatırasına ağlayalım.”

3. Mısralarının yerlerini değiştirmesi mümkün olandır. İbnu’l-Haccâc el-Bağdâdî:

من شروط الصبوح في المهرجان خفة الشرب مع خلو المكان

“Şenlik sabahının kaçınılmazlarındandır: hafif bir içki, boş bir mekan.”

4. İkinci mısra olmadan birinci mısrası anlaşılmayandır. Nakıs tesrî’ adını alır. Ebu’t-Tayyib:

مغانى الشعب طيباً في المغانى بمنزلة الربيع من الزمان

“Kırsaldaki metruk evlere cariyelerin girmesi zamanın bahar olması gibidir.”

5. Tesrî’nin iki mısradaki bir kelime ile olmasıdır. Mukerrer Tesrî’ adını alır. Aynı manada olması ya da farklı manalarda kullanılması bakımında iki türlü olur. Aynı manada olana örnek ‘Ubeyd b. el-Ebras’ın şu beyti verilebilir:

فكل ذي غيبة يؤوب و غائب الموت لا يؤوب

“Olmayan bir gün döner ancak ölümün yok ettiği dönmez.”

Farklı manada kullanılana örnek ise Ebû Temmâm’ın şu beytidir:

فتى كان شرباً للعفاة و مُرتعى فأصبح للهندية البيض مرتعا

“Bir iyilik dileyenlerin su kaynağı, otlağı idi ışıl ışıl Hint kılıçlarının eğlencesi oldu.”

6. Mısralardan birincisinin bir sığata bağı olup ikincinin başında bunun zikredilmesidir. Ta’lik adını alır. İmriu’l-Kays’ın şu beyti gibi:

أ لا أيها الليل الطويل أ لا انجل بصبح و ما الإصباح منك بأمثل

“Ey uzun gece, açılmaz mısın artık? Hoş sabah da senden farklı değil ya!

7. Tesrî’in kafiyeden farklı gelmesidir.

أفْلَنِي قد ندمت من الذنوب و بالإقرار عذت من الجحود²¹⁵

“Ettiğim hatalara pişmanım bağışla beni, suçumu itiraf edip inkardan sakındım seni.”

İşbilî kitabı *İhkâmu san’atî’l-keîâm*’da seci türüdür dediğı başka türler de zikretmiş ancak tanımlama noktasında kitabını eksik bırakmıştır. Munkâd, musteclib, muzâri, muşekkel isimlerini verdiği bu türlere örnekler zikretmiştir.²¹⁶ Bu türlerin izahını iyi yapılmadığından ve sadece İşbilî tarafından zikredildiğinden herkesçe kabul görmüş seci türleri arasında zikretmeyi gerekli görmedik.

²¹⁵ Teftazânî, a.g.e., s.699-700.

²¹⁶ Bkz. İşbilî, a.g.e., 233-238.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE SECİ

Bu bölümde Seci mefhumunun Kur'an'la ilişkisi, seci kavramının Kur'an fasılları için kullanılabilir olup olmadığı hakkındaki görüşlere yer verilecek ve seci yerine fasıla kavramı tercih edildiği için fasıla konusu da ele alınacaktır.

3.1. Fasıla

Fasl (الفصل) kökünden türeyen ve çoğulu fevâsıl olan kelime sözlükte “ara, aralık, ayıran şey” gibi anlamlara gelmektedir.²¹⁷ Beyitlerin son harflerine kafiye denmesi gibi, ayetlerin son harflerine de fasıla adı verilir. Secili sözdeki seci gibidir. Allah (c.c.)’ın Kur'an-ı Kerim’den bahsederken *كِتَابٌ فَصَّلْتُ آيَاتُهُ فُرَانًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ* "(۳)“Bu, bilen bir toplum için Arapça bir Kur'an olarak âyetleri genişçe açıklanmış bir kitaptır.”²¹⁸ demiş olması temel alınarak ayet sonlarına –seci dememek için-fasıllar denmiştir.²¹⁹ Bu ayetten hareketle bu adı taşıması gerektiğini düşünenlerin başında Bâkılânî gelir.

Kur'an'da birbirini takip eden ayetleri birbirinden ayırdığı için ayetin son kelimesine “fâsıla”, son harfine de “el-harfu'l-fâsıla” adı verilmiştir. Bazı âlimlere göre fâsıladan maksat kelimenin tamamı değil sadece son harfidir. Bu kavramı ilk kez Sîbeveyhî'nin kullandığı düşünülmektedir.²²⁰

Ayet başı olabileceği gibi olmayabilir de. Söylenen şeyin kesimi nihayetinde ortaya çıkar. Bu adı almasının sebebi sözün o noktada infisâl etmesinden yani diğerinden ayrılmasındandır. Ayet başı ile de zaten ayetler arasına fasıl alameti

²¹⁷ İbn Manzur, **a.g.e.**, c. 10, s. 273; Muhammed el-Hasnâvî, **el-Fâsılatu fi'l-Kur'an**, Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmiyyi, 2.bs. 1986, s. 23-24.

²¹⁸ Fussilet Sûresi, 41/3.

²¹⁹ Tirmizi, **Kitabu Fazâilü'l Kur'ân**, 23.

²²⁰ Abdurrahman Çetin, Tevfik Rüştü Topuzoğlu, “Fâsıla”, **DİA**, s.209-210, İstanbul, 1995, XII, 209.

konan sonları kastederiz. Bundan dolayı “Her ayet başı fasıladır, her fasıla ayet başı değildir.” Fasıla iki türden daha umum bir mana taşır ve iki türü de kapsar.²²¹

Rummânî fasılayı son harflerin *mutecânis* yahut *mutekârib* oluşuna göre ikiye ayırmıştır.²²² Mutecânis olanın örneği şu ayetlerdir:

"طه (١) مَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَىٰ (٢) إِلَّا تَذَكُّرٌ لِّمَن يَخْشَىٰ (٣)"

“(Ey Muhammed!) Biz Kur'an'ı sana sıkıntı çekesin diye değil, ancak (Allah'ın azabından) korkacaklara bir öğüt (bir uyarı) olsun diye indirdik.”²²³

وَالطُّورِ (١) وَكِتَابٍ مَّسْطُورٍ (٢) فِي رَقٍّ مَّنْشُورٍ (٣) وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ (٤) وَالسَّعْفِ الْمَرْفُوعِ (٥) وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ (٦) إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ (٧) مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍ (٨)

“Tûr'a, yayılmış ince deri sayfalarla düzenle yazılmış kitaba, "Beyt-i Ma'mur"a, yükseltilmiş tavana (göğe), kabaran denize andolsun ki, şüphesiz Rabbinin azabı mutlaka gerçekleşecektir.”²²⁴

Mutecânis ile kastedilen harflerin aynı cinsten olmasıdır. Ayetlerde de görüldüğü gibi son harfler aynıdır.

Mutekârib olması ise mahreçlerinin birbirine yakın olması anlamına gelir. Şu ayetlerin fasılları mutekarib harflerden oluşmaktadır:

"الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (٣) مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ (٤)"

“Rahmân, Rahîm, hesap ve ceza gününün (ahiret gününün) maliki..”²²⁵

²²¹ Mennâ' Kattân, **Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân**, 21. bs., Beyrut: Muesseetu'r-Risâle, 1986, s.153

²²² Ebû'l-Hasan Ali b. İsa b. Ali el-Bağdadi er-Rummânî, en-Nuket fi i'cazi'l-Kur'an, **Selasu resail fi i'cazi'l-Kur'ân: li'r-Rummânî ve'l-Hattâbî ve Abdulkahir el-Curcanî**, thk.: Muhammed Halefullah, Muhammed Zaglul Selam, Kahire, Dâru'l-Maârif, t.y., s. 89-91; Ahmed Matlûb, **Mu'cemu'l-mustalahâtî'l-belâğîyye ve tatavvuruhâ**, c. II, s. 250.

²²³ Tâhâ Sûresi, 20/1-3; Sûre 25.ayete kadar bu şekilde devam etmektedir.

²²⁴ Tûr Sûresi, 52/1-6.

"ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ (۱) بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ (۲)"

"Kâf. Şerefli Kur'ân'a andolsun ki kâfirler, aralarından bir uyarıcının gelmesine şaşkınlık ve şöyle dediler: "Bu tuhaf bir şeydir!""²²⁶

Fasılalarda çeşitli değişiklikler meydana gelmektedir. Sözgelimi مِنْ جَاؤُكُمْ مِنْ "Hani onlar size hem üst tarafınızdan hem alt tarafınızdan gelmişlerdi. Hani gözler kaymış ve yürekler ağızlara gelmişti. Siz de Allah'a karşı çeşitli zanlarda bulunuyordunuz." ²²⁷ ayetinde olduğu gibi harf ziyadesi söz konusu olabilir. Zira bu ayette, diğer fasılalar tenvinden kalb ile ortaya çıkan eliflerle olduğu için, nun harfinden sonra elif eklenmiştir. Böylece ayet sonlarıyla denkliliği ve uyumu sağlanmıştır. Aynı şekilde "وَاللَّيْلِ إِذَا يَسِرَّ (۴)" *"Geçip giden geceye andolsun (ki, müşrikler azaba uğrayacaklardır)."* ²²⁸ ayetinde olduğu gibi daha önceki ve sonraki ayet sonları "râ" harfi olduğu için harf hazfî de söz konusu olabilir. "فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى (۶۷)" *"Bunun üzerine Mûsâ içinde bir korku hissetti."* ²²⁹ ayetinde olduğu gibi hakkı takdim olanı tehir etmek de söz konusu olabilir. Aslolan fiilin failiyle muttasıl olması mefulün sonraya bırakılmasıdır. Ancak burada fâil -ki o Musa'dır- fasılayı gözetmek gayesiyle sona bırakılmıştır. ²³⁰ Ayet sonlarında meydana gelen değişiklikleri Şemseddîn İbnu's-Sâiğ kırk madde ile sıralamıştır. Bunları bir başlık altında sıralayabiliriz:

3.1.1. Fasıla Uyumunun Metne Etkisi

Fasıla uyumunun sağlandığı sözlerde birtakım değişiklikler meydana gelmektedir. Genel geçer dil kaidelerinden farklı olarak meydana gelen bu değişiklikler aşağıdaki gibidir:

²²⁵ Fâtiha Sûresi, 1/3-4.

²²⁶ Kâf Sûresi, 50/1-2.

²²⁷ Ahzâb Sûresi, 33/10.

²²⁸ Feccr Sûresi, 83/4.

²²⁹ Tâhâ Sûresi, 20/67.

²³⁰ Kattân, a.g.e., s. 155.

1. Mamulun takdimi:²³¹

• Amile takdimi

"وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَائِكَةِ أَهَؤُلَاءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ (٤٠)"

"Allah'ın, onları hep birden toplayacağı, sonra da meleklerle, "Bunlar mı size ibadet ediyorlardı?" diyeceği günü bir hatırla!"²³²

• Hakkı takdim olan mamulun başka mamule takdimi:

"لِنُرِيكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى (٢٣)"

"Sana büyük mucizelerimizden birini daha göstermemiz için..."²³³

"وَلَقَدْ جَاءَ آلَ فِرْعَوْنَ النَّذَرُ (٤١)"

"Andolsun, Firavun'un ailesine de uyarıcılar gelmişti." ²³⁴

"وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ (٤)"

"Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir." ²³⁵

2. Zamanen müteahhir olanı mütekaddim yaparak:²³⁶

"قُلْ لِلَّهِ الْآخِرَةُ وَالْأُولَى (٢٥)"

²³⁷

"وَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (٧٠)"

"Allah'tır. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Dünyada da ahirette de hamd O'na mahsustur. Hüküm yalnızca O'nundur. Kesinlikle O'na döndürüleceksiniz." ²³⁸

3. Fadıl olanın efdal olana takdimi:²³⁹

"فَالْقِيَ السَّحَرَةُ سَجْدًا قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَى (٧٠)"

"(Mûsâ'nın değneği, sihirbazların ipleriyle değneklerini yutunca) sihirbazlar hemen secdeye kapandılar ve, "Hârûn ve Mûsâ'nın Rabbine inandık" dediler." ²⁴⁰

4. Zamirin müfessirine takdimi²⁴¹

"فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى (٦٧)"

²³¹ Ebu'l-Fazl Celaleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr el-Suyûtî, **el-İtkân**, thk., c. V, s.1794.

²³² Sebe Sûresi, 34/40.

²³³ Tâhâ Sûresi, 20/23.

²³⁴ Kamer Sûresi, 54/41.

²³⁵ İhlas Sûresi, 112/4.

²³⁶ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1794.

²³⁷ Necm Sûresi, 53/25.

²³⁸ Kasas Sûresi, 28/70.

²³⁹ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1794.

²⁴⁰ Tâhâ Sûresi, 20/70.

²⁴¹ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1795.

“Bunun üzerine Mûsâ içinde bir korku hissetti.”²⁴²

5. Cümle sıfatın müfred sıfata takdimi²⁴³

"وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا (١٣)"

“Her insanın amelini boynuna yükledik. Kıyamet günü kendisine, açılmış olarak karşılaşılaacağı bir kitap çıkaracağız.”²⁴⁴

6. Marife kelimenin ya-i menkusunu hazfetmek²⁴⁵

"عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ (٩)"

“O, gaybı da görülen âlemi de bilendir. Çok büyüktür, çok yücedir.”²⁴⁶

"وَيَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ (٣٢)"

“Ey kavmim! Gerçekten sizin için, o bağırsıp çağırışma gününden korkuyorum.”²⁴⁷

7. Gayri meczum fiilin yâ’sını hazfetmek²⁴⁸

"وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ (٤)"

“Geçip giden geceye andolsun (ki, müşrikler azaba uğrayacaklardır).”²⁴⁹

8. İzafet yâ’sını hazfetmek²⁵⁰

"فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذْرِ (١٦)"

“Benim azabım ve uyarılarım nasılmış (gördüler)!”²⁵¹

"وَلَقَدْ اسْتَهْزَىٰ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَاْمَلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ (٣٢)"

“Andolsun, senden önce de nice peygamberler alaya alındı da ben inkar edenlere bir süre (mühlet) verdim, sonra da onları yakalayiverdim. Benim cezalandırmam nasılmış!”²⁵²

²⁴² Tâhâ Sûresi, 20/67.

²⁴³ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1795.

²⁴⁴ İsrâ Sûresi, 17/13.

²⁴⁵ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1795.

²⁴⁶ Ra’d Sûresi, 13/9.

²⁴⁷ Mü’min Sûresi, 40/32.

²⁴⁸ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1795.

²⁴⁹ Fecr Sûresi, 89/4.

²⁵⁰ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1795.

²⁵¹ Kamer Sûresi, 54/16.

²⁵² Ra’d Sûresi, 13/32.

9. Harfi med zâid etme²⁵³

"إِذْ جَاؤُكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونًا (١٠)"

"Hani onlar size hem üst tarafınızdan hem alt tarafınızdan gelmişlerdi. Hani gözler kaymış ve yürekler ağızlara gelmişti. Siz de Allah'a karşı çeşitli zanlarda bulunuyordunuz."²⁵⁴

"يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَ (٦٦)"

"Yüzlerinin ateşte bir yandan bir yana döndürüleceği gün, "Keşke Allah'a ve Resül'e itaat edeydik" diyecekler."²⁵⁵

"وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا (٦٧)"

"Yine şöyle diyecekler: "Ey Rabbimiz! Biz önderlerimize ve büyüklerimize itaat ettik de bizi yoldan saptırdılar."²⁵⁶

• Harf-i meddi câzime rağmen tutmak: ²⁵⁷

"وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَاصْرَبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَافُ دَرْكًا وَلَا تُخْشَى (٧٧)"

"(Firavun'un imana yanaşmaması üzerine) Mûsâ'ya, "Kullarımı (İsrailoğullarını) geceleyin (Mısır'dan) yürütüp çıkar. Yakalanmaktan korkmaksızın, endişe etmeksizin onlara denizde kuru bir yol aç" diye vahyettik."²⁵⁸

"سَنُقَرِّبُكَ فَلَا تَنْسَى (٦)"

"Sana Kur'an'ı okutacağız ve sen onu unutmayacaksın."²⁵⁹

10. Gayru'l-munsarîf olan kelimeyi tasrif etmek: ²⁶⁰

"وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِأَنبِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرًا (١٥) قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ قَدَرُوهَا تَقْدِيرًا (١٦)"

"Etraflarında gümüş kaplar, şeffaf kadehler dolaştırılır. Gümüşten billur kaplar ki, onları (ihtiyaca göre) ölçüp düzenlemişlerdir."²⁶¹

11. Cins ismi müzekker kabul etme: ²⁶²

²⁵³ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1796.

²⁵⁴ Ahzâb Sûresi, 33/10.

²⁵⁵ Ahzâb Sûresi, 33/66.

²⁵⁶ Ahzâb Sûresi, 33/67.

²⁵⁷ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1796.

²⁵⁸ Tâhâ Sûresi, 20/77.

²⁵⁹ A'lâ Sûresi, 87/6.

²⁶⁰ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1796.

²⁶¹ İnsan Sûresi, 76/15-16.

²⁶² Suyûtî, **el-İtkân**, s.1796.

"تَنْزِعُ النَّاسَ كَانَهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ (٢٠)"

"İnsanları köklerinden sökülmiş hurma kütükleri gibi kaldırıp atıyordu." ²⁶³

"وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَطَرٌّ (٥٣)"

"Küçük, büyük her şey satır satır yazılmıştır." ²⁶⁴

12. Cins ismi müennes kabul etme: ²⁶⁵

"سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَتَمَازِينَةٍ أَيَّامٍ حُسُوماً فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ

"(٧)"

"Allah onu kesintisiz olarak yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti. Öyle ki (eğer orada olsaydın), o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde görürdün." ²⁶⁶

"وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَا لِهَذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا خَاصِرًا وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا (٤٩)"

"Kitap ortaya konur. Suçluları, kitabın içindekilerden korkuya kapılmış görürsün. "Eyvah bize! Bu nasıl bir kitaptır ki küçük, büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş!" derler. Onlar bütün yaptıklarını karşılarında bulurlar. Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez." ²⁶⁷

13. 7 Kıraate göre iki türlü okunması caiz olan kelimenin tek kıraatinde karar kılmak: ²⁶⁸

"وَأَنَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا (١٤)"

"Kuşkusuz içimizde müslüman olanlar da var, hak yoldan sapanlar da var. Kim müslüman olursa, işte onlar doğruyu arayıp bulmuşlardır." ²⁶⁹

"إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا (١٠)"

"Hani o gençler mağaraya sığınmışlardı da, "Ey Rabbimiz! Bize katından bir rahmet ver ve içinde bulunduğumuz şu durumda bize kurtuluş ve doğruluğa ulaşmayı kolaylaştır" demişlerdi." ²⁷⁰

"تَبَّتْ يُدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ (١)"

²⁶³ Kamer Sûresi, 54/20.

²⁶⁴ Kamer Sûresi, 54/53.

²⁶⁵ Suyûtî, el-İtkân, s.1797.

²⁶⁶ Hâkka Sûresi, 69/7

²⁶⁷ Kehf Sûresi, 18/49.

²⁶⁸ Suyûtî, el-İtkân, s.1797.

²⁶⁹ Cin Sûresi, 72/14.

²⁷⁰ Kehf Sûresi, 18/10.

“Ebû Leheb'in elleri kurusun. Zaten kurudu.”²⁷¹

"سَيَصْلَى نَاراً ذَاتَ لَهَبٍ (۳)"

“O, bir alevli ateşe girecektir.”²⁷²

14. Önceki cümlelerin tekrarı yapılırken isim cümlesi, fiil cümlesi olmasının göz ardı edilmesi:²⁷³

"وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ (۸)"

“İnsanlardan, inanmadıkları halde, "Allah'a ve ahiret gününe inandık" diyenler de vardır.”²⁷⁴

15. İki kısmın birbiriyle uyumsuz getirilmesi:²⁷⁵

"وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ (۳)"

“Andolsun, biz onlardan öncekileri de imtihan etmiştik. Allah doğru söyleyenleri de mutlaka bilir, yalancıları da mutlaka bilir.”²⁷⁶

16. Cümlelerin iki parçasının birbirinden farklı şekillerde gelmesi:²⁷⁷

"لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ (۱۷۷)"

“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz (den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıdığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve

²⁷¹ Tebbet Sûresi, 111/1.

²⁷² Tebbet Sûresi, 111/3.

²⁷³ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1798.

²⁷⁴ Bakara Sûresi, 2/8.

²⁷⁵ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1798.

²⁷⁶ Ankebût Sûresi, 29/3.

²⁷⁷ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1798.

davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.”²⁷⁸

17. İki lafızdan daha garip olanı kullanmak: ²⁷⁹

"تِلْكَ إِذَا قِسْمَةٌ ضِيزَى (٢٢)"

“Öyle ise bu çok insafsızca bir paylaştırmadır.”²⁸⁰

(جائرة) denmemiş olup (ضيزى) denmiştir..

"كَأَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ (٤)"

“Hayır! Andolsun ki o, Hutâme'ye atılacaktır.”²⁸¹

(النار) veya (جهنم) yerine (الخطمة) denmiştir.

18. Müşterek lafızların her birinin belli bir yere tahsis edilmesi: ²⁸²

"هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنذِرُوا بِهِ وَلِيَعْلَمُوا أَنَّ مَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ (٥٢)"

“Bu Kur'an; kendisiyle uyarılsınlar, Allah'ın ancak tek ilah olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri düşünüp öğüt alsınlar diye insanlara bir bildiridir.”²⁸³

"أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِينِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النَّهْيِ (١٢٨)"

“Yurtlarında dolaşıp durdukları, kendilerinden önceki nice nesilleri helak etmiş olmamız, onları doğru yola iletmedi mi? Şüphesiz bunda akıl sahipleri için ibretler vardır.”²⁸⁴

19. Mefulün hazfi: ²⁸⁵

"فَلَمَّا مَنَ أَعْطَى وَاتَّقَى (٥)"

²⁷⁸ Bakara Sûresi, 2/177.

²⁷⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, s.1798.

²⁸⁰ Necm Sûresi, 53/22

²⁸¹ Hümeze Sûresi, 104/4.

²⁸² Suyûtî, *el-İtkân*, s.1799.

²⁸³ İbrâhîm Sûresi, 14/52.

²⁸⁴ Tâhâ Sûresi, 20/128.

²⁸⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, s.1799.

“Onun için kim (elinde bulunandan) verir, Allah'a karşı gelmekten sakınırsa...”²⁸⁶

"مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ (۳)"

“Rabbini seni terk etmedi, sana darılmadı da.”²⁸⁷

- İsm-i tafdîl’in müteallakının hazfî:

"وَإِنْ تَجَهَّرَ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَىٰ (۷)"

“Sen sözü açığa vursan da gizlesen de Allah için birdir. Çünkü O, gizliyi de bilir, ondan daha gizli olanı da.”²⁸⁸

"إِنَّا أَمْنَا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السَّحْرِ وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ (۷۳)"

“Şüphesiz ki biz; günahlarımızı ve bize zorla yaptırdığın sihri affetmesi için, Rabbimize inandık. Allah'ın vereceği mükafat daha hayırlı ve daha kalıcıdır.”²⁸⁹

20. İfrâd ile tesniyeden istiğnâ etmek:²⁹⁰

"فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكَمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَىٰ (۱۱۷)"

“Biz de şöyle dedik: "Ey Âdem! Şüphesiz bu (İblis) sen ve eşin için bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın; sonra mutsuz olursun.””²⁹¹

21. İfrâd ile cemî’den istiğnâ:²⁹²

"وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا فُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِمَنْتَقِينَ إِمَامًا (۷۴)"

“Onlar, "Ey Rabbimiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle" diyenlerdir.”²⁹³

²⁸⁶ Leyl Sûresi, 92/5.

²⁸⁷ Duhâ Sûresi, 93/3.

²⁸⁸ Tâhâ Sûresi, 20/7.

²⁸⁹ Tâhâ Sûresi, 20/73.

²⁹⁰ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1799.

²⁹¹ Tâhâ Sûresi, 20/117.

²⁹² Suyûtî, **el-İtkân**, s.1799.

"إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ (٥٤)"

"Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarındadırlar."²⁹⁴

22. Tesniye ile müfredden istiğnâ:²⁹⁵

"وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ (٤٦)"

"Rabbinin huzurunda (hesap vermek üzere) duracağından korkan kimseye iki cennet vardır."²⁹⁶

23. Tesniye ile cemî'den istiğnâ:²⁹⁷

"وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ (٤٦)"

"Rabbinin huzurunda (hesap vermek üzere) duracağından korkan kimseye iki cennet vardır."²⁹⁸

24. Cemî ile müfredden istiğnâ:²⁹⁹

"قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعُ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ (٣١)"

"İnanan kullarıma söyle, namazı dosdoğru kılınlar, hiçbir alışveriş ve dostluğun bulunmadığı bir gün gelmeden önce kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda gizlice ve açıktan harcasınlar."³⁰⁰

25. Gayr-i 'akili akıllı kabul etmek:³⁰¹

"إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ (٤)"

²⁹³ Furkân Sûresi, 25/74.

²⁹⁴ Kamer Sûresi, 54/54

²⁹⁵ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1799.

²⁹⁶ Rahmân Sûresi, 55/46.

²⁹⁷ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1800.

²⁹⁸ Rahmân Sûresi, 55/46.

²⁹⁹ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1801.

³⁰⁰ İbrahim Sûresi, 14/31.

³⁰¹ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1801.

“Hani Yûsuf babasına, "Babacığım! Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı" demişti.”³⁰²

26. İmâle yapılmayacak kelimede imale yapmak Taha ve Necm surelerinde olduğu gibi.³⁰³

27. Mübalağa sigası kullanmak:³⁰⁴

"وَمَا نَنْزِلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا (٦٤)"

“(Cebrail şöyle dedi:) "Biz ancak Rabbinin" emriyle ineriz. Önümüzdekiler, arkamızdakiler ve bunlar arasındakiler hep O'nundur. Rabbin unutkan değildir.”³⁰⁵

28. Bazı mübalağa kalıplarının bazılarına tercih edilmesi:³⁰⁶

"أَجْعَلِ الْإِلَهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجَابٌ (٥)"

“İlahları bir tek ilah mı yaptı? Gerçekten bu çok tuhaf bir şey!”³⁰⁷

29. Matuf ile matufun aleyhin arasını açmak:³⁰⁸

"وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَاجِبًا مُسْمًى (١٢٩)"

“Rabbin tarafından daha önce söylenmiş bir hüküm ve belirlenmiş bir süre olmasaydı onlar da hemen cezalandırılırlardı.”³⁰⁹

30. Zahir olanı muzmar olanın yerine koymak:³¹⁰

"وَالَّذِينَ يُمَسْكُونُ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نَضْمِعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ (١٧٠)"

“Kitaba sımsıkı sarılanlara ve namazı dosdoğru kılanlara gelince, şüphesiz biz, iyiliğe çalışan (erdemli) kimselerin mükafatını zayi etmeyiz.”³¹¹

³⁰² Yûsuf Sûresi, 12/4

³⁰³ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1801.

³⁰⁴ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1801.

³⁰⁵ Meryem Sûresi, 19/64.

³⁰⁶ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1801.

³⁰⁷ Sâd,38/5.

³⁰⁸ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1801.

³⁰⁹ Tâhâ Sûresi, 20/129.

³¹⁰ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1801.

³¹¹ A'râf Sûresi, 7/170.

31. Meful vezninin fâil vezni yerine kullanılması: ³¹²

"وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا (٤٥)"

"Kur'an okuduğunda, seninle ahirete inanmayanların arasına gizli bir perde çekeriz." ³¹³

"جَنَّاتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمَنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا (٦١)"

"Onlar cennete, Rahmân'ın, kullarına giyaben vaad ettiği "Adn" cennetlerine gireceklerdir. Şüphesiz onun va'di kesinlikle gerçekleşir." ³¹⁴

32. Fail vezninin meful vezni yerine kullanılması: ³¹⁵

"فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ (٢١)"

"Artık o, hoşnut bir hayat içindedir." ³¹⁶

"خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ (٦)"

"Fıskırıp çıkan bir sudan yaratıldı." ³¹⁷

33. Sıfat ile mevsufun arasını açmak: ³¹⁸

"وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَىٰ (٤) فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَىٰ (٥)"

"O, yeşil bitki örtüsünü çıkaran, sonra da onları çürütyüp kararmış çorçöpe çevirendir." ³¹⁹

34. Bir harf yerine başka bir harfin kullanılması: ³²⁰

"بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا (٥)"

"Çünkü Rabbin ona (öyle) vahyetmiştir." ³²¹

³¹² Suyûtî, **el-İtkân**, s.1802.

³¹³ İsrâ Sûresi, 17/45.

³¹⁴ Meryem Sûresi, 19/61.

³¹⁵ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1802.

³¹⁶ Hâkka Sûresi, 69/21.

³¹⁷ Târik Sûresi, 86/6.

³¹⁸ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1802.

³¹⁹ A'lâ Sûresi, 87/4-5

³²⁰ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1802.

35. Daha mübalağalı olan ismin sona bırakılması:³²²

"الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ (۳)"

"Rahmân, Rahîm..."³²³

"لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ (۱۲۸)"

"Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir."³²⁴

36. Failin hazfedilip mefulün temsilen bırakılması:³²⁵

"وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى (۱۹)"

"O, hiç kimseye karşılık bekleyerek iyilik yapmaz."³²⁶

37. Ha-i sekt-i düşürmemek:³²⁷

"مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِيَّةٌ (۲۸)"

"Malım bana hiçbir yarar sağlamadı."³²⁸

"هَٰذَاكَ عَنِّي سُلْطَانِيَّةٌ (۲۹)"

"Saltanatım da yok olup gitti."³²⁹

"وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَ (۱۰)"

"Sen Hâviye'nin ne olduğunu ne bileceksin?"³³⁰

38. Mecrurâtı toplamak:³³¹

³²¹ Zilzâl Sûresi, 99/5

³²² Suyûtî, **el-İtkân**, s.1802.

³²³ Fâtiha Sûresi, 1/3.

³²⁴ Tevbe Sûresi, 9/128.

³²⁵ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1802.

³²⁶ Leyl Sûresi, 92/19.

³²⁷ Suyûtî, **el-İtkân**, s.1803.

³²⁸ Hakka Sûresi, 69/28.

³²⁹ Hakka Sûresi, 69/29.

³³⁰ Kâri'a Sûresi, 101/10.

"أَمْ أَمِنْتُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَىٰ فَيَرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِّنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُم بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا (٦٩)"

*"Yahut sizi tekrar denize döndürüp üstünüze, kasıp kavuran bir fırtına yollayarak nankörlüğünüz sebebiyle sizi boğmasından, sonra da bize karşı kendiniz için arka çıkacak bir yardımcı bulamama (durumun) dan güvende misiniz?"*³³²

39. Mazi sigasından muzari sigasına dönmek:³³³

"وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَفَقَيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَقَرِيقًا تَقْتُلُونَ (٨٧)"

*"Andolsun, Mûsâ'ya Kitabı (Tevrat'ı) verdik. Ondan sonra ardarda peygamberler gönderdik. Meryemoğlu İsa'ya mucizeler verdik. Onu Ruhul-Kudüs (Cebrail) ile destekledik. Size herhangi bir peygamber, hoşunuza gitmeyen bir şey getirdikçe, kibirlenip (onların) bir kısmını yalanlayıp bir kısmını da öldürmediniz mi?"*³³⁴

40. Kelimenin şeklini değiştirmek:³³⁵

"وَطُورِ سِينِينَ (٢)"

*"Sinâ Dağına andolsun."*³³⁶

3.2. Seci-Fasıla Tartışmaları

Secinin fasıla çatışması biraz da kelimciler ile belagatçilerin çatışmasıdır. Seci kavramının güvercin secisinden alınmış olması meselenin tartışma konusu olmasının en büyük sebeplerinden biridir. Bu nedenle Kur'an fasılları için kullanılıp kullanılamayacağı noktasında ihtilafa düşülmüş bir lafızdır. Kullanılabileceğini söyleyenler olduğu gibi, *"Bu, bilen bir toplum"* كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (٣)

³³¹ Suyûtî, *el-İtkân*, s.1803.

³³² İsrâ Sûresi, 17/69.

³³³ Suyûtî, *el-İtkân*, s.1803.

³³⁴ Bakara Sûresi, 2/87.

³³⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, s.1803.

³³⁶ Tîn Sûresi, 95/2.

*için Arapça bir Kur'an olarak âyetleri genişçe açıklanmış bir kitaptır.*³³⁷ ayetinden hareketle kullanılamayacağını söyleyenler ve seci yerine fasıla adını verenler de olmuştur.³³⁸

Eski ulema Kur'an fasıllarına seci deyip dememek konusunda ihtilaf etmişlerdir. İhtilaf edenler iki gruptur. Birinci gruptakiler fasılaya eş değer şeylere seci adını vermekte bir problem görmeyenlerdir. Edebiyat ekolleri bu grubun başını çeker. İkinci grup ise Kur'an'da seci vardır demeyi doğru görmeyenlerdir. Kelam ekolleri de bu grubun başını çeker. Bu kimseler yasağın sebebi noktasında yine ikiye ayrılırlar. Secinin doğasının Kur'an'a uygun olmadığını iddia eden inkârcı bir grubun başında Bâkılânî gelir.

Bâkılânî'ye göre Kur'an seci olsaydı Arapların üslupları dairesine girmiş olurdu. Bu durumda ise 'icâz yönü vâki olmazdı. Öte yandan mu'ciz bir seci olduğunu söylemek mümkün olsa mu'ciz şiir denmesi de mümkün olurdu. Seci Arap kâhinlerin uğraşydı ve Kur'an'dan nefyi, şiiri nefyetmek gibi icâb eder. Zira şiir nübüvve karşı değilken Kur'an şiir denmesi haram kılınmışken, ona büsbütün karşı çıkan kâhinlerin icra ettiği sanatın da Kur'an'dan nefyedilmesi gerekmektedir.³³⁹

Bâkılânî *"Seci dedikleri şey bir vehimden ibarettir. Çünkü söz seci olmasa dahi seci formatında olabilir. Zira sözün secili olması sadece birkaç özelliği hâiz olması ile alakalıdır. Secili sözde mana, seciyi ortaya çıkaran lafızların ardından gider. Halbukî Kur'an'da seci dedikleri sözlerde böyle bir durum söz konusu değildir. Zira Kur'an'da lafız manayı izler. Sözün kastedilen manayı eda eden lafızları düzene koyması ile mananın lafzı göz önünde bulundurmadan düzene girmesi arasında fark vardır. Mana seciye bağlanırsa, secinin sağladığı fayda*

³³⁷ Fussilet Sûresi, 41/3.

³³⁸ İbn Hicce, a.g.e., II, s. 401.

³³⁹ Bâkılânî, İ'câzu'l-Kur'ân, s. 84.

herhangi başka bir üslupla da sağlanabilir. Mana seciye değil kendine bağlı kalsa, manayı tashih etmeye girilmeksizin sözün tecnîs edilmesi gerekir.”³⁴⁰ demektedir.

Bâkılânî’yi dönemindeki seci anlayışı bu düşüncelere sevk etmiş ve seciyi manaya değil lafza bağlamasına sebep olmuş olabilir. Zira bu fen Kur’an’da bolca mevcuttur. Belagatcilerin çoğu seci adını vermiştir. Öte yandan fasıla adını vermek onun kıymetini azaltmaz. Çünkü fasılanın tanımına baktığımızda “manaya tabiyetiyle birlikte cümle sonlarında benzer harfler olması” dedikleri görülür.³⁴¹

Rummânî seci-fasıla karşılaştırmasını çok sert ifadeler kullanarak yapar ve seci demenin doğru olmadığına, doğru olanın fasıla kavramını kullanmak olduğuna ikna etmeye çalışır. Ona göre fasıllar belagattir, seci ise kusur. Bunun sebebi ise fasıllar manaya tabi oluyorken secilerde manaların seciye tabi olmasıdır. Manaların lafza tabi olması ilahi hikmete aykırıdır. Mütakellimin maksadı ihtiyaç duyulan manaları açıkça ortaya koymaktır. Şayet o meramını ifade ederken fıkra sonlarında bir benzerlik ortaya çıkıyorsa belagattir yoksa kusurdur. Aksi takdirde hikmetin gerektirdiği suretten çıkıp külfete dönüşmüştür. Rummânî secide hedefin lafzı uydurmak olduğu hakkındaki kanaatini şu örneği vererek izaha girer: “Bu bir kimsenin bir tacı süsleyip köleye takması ya da inciden bir kolye dizip köpeğe takması gibidir. Bunun çirkin ve ayıplı olduğu anlaması kıt olan kişiye bile aşıkardır.”³⁴² Kahinlerin *والأرض و السماء و الغراب الواقعة بنقعاء لقد نفر المجد الى العشاء* demesi ve Müseylemetu’l-Kezzâb’ın *لا النهر تفارقين و لا الماء تكدرين و لا ضفدع نقى كم تنقین لا الماء تكدرين و لا النهر تفارقين* cümlesi buna örnektir. Bu sözlerde mütakellim ne söylediğini değil lafızları dikkate aldığından manaları sıkıntıya sokmuştur.

Abdulkahir ve İbnu’l-Esîr secide mananın lafza boyun eğdiğini ve secili sözlerin sadece seci için kurgulandığını bundan dolayı da Kur’an ayetlerindeki uyuma seci demenin sakıncalı olduğunu düşünenlere karşı Kur’an ayetlerine seci

³⁴⁰ A.e., s. 84.

³⁴¹ Ahmed Matlûb, **Fununu’l-belaga: el-beyan el-bedi’**, Kuveyt: Dâru’l-buhûsi’l-ilmiyye, 1975, s. 249.

³⁴² Rummânî, **en-Nuket**, s. 89-91.

adını vermekte bir sakınca görmemiştir. Çünkü onlara göre secide mananın lafza boyun eğdiği bir evhamdır ve aynı şeyin fasıla kavramı için de söylemek mümkündür.³⁴³ Hâkezâ Sinân Hafâcî Sırru'l-fesâha isimli eserinde “*Seci kusurdur, fâsıla belagattir*” demenin doğru olmadığını şu şekilde izah etmiştir: “*Secide mananın lafza, fasılada ise lafzın manaya tabi olduğu bir iddiadır ve bu iddianın tam tersinin söylenmesi de mümkündür. Tam tersi iddia edilecek olsa seci belagatten fasıla kusurdan olur. Kur'an'daki benzeşen harflere seci değil de fasıla adını vermeleri Kur'an'ı bir başka şeye verilebilmesi mümkün olan bir vasıftan tenzih etme gayesindendir. “Mademki seci övgüye layıktır Kur'an'ın tamamı secili olsaydı ya!” diyen olursa unutmasın ki Kur'an Arapların diliyle onların örfüne uygun bir biçimde indi. En fasih olanı bile zahmetli oluşundan ötürü sözünün tamamını secili kılmazdı.*”³⁴⁴

İnkâr edenlerden başka bir grubun en büyük argümanı Sinân'ın da ifade ettiği gibi Kur'an-ı Azîz'i yüceltmek ve âdâbı gözetmek gayesidir. Bu sebepten kuşa ait anlamsız bir ses uyumu için kullanılan kavramı Allah'ın bir sıfatı olan kelamına yakıştırmayı doğru bulmamışlardır.

İnkâr edenlerin delilleri şu üç mihverde dönmektedir:

1. Bâkılânî seci'den bahsederken konuşmasının özü daha kadim bir fikre, “*Kur'an Arap kelimelerinden farklıdır ve de Arap onun bir kısmına benzeri dahi söyleyememiştir.*” düşüncesine dayanmıştır.

2. Resulullah'ın hadisi,

3. Seci de mana lafzı izlediğinden zem olunmuştur.³⁴⁵

Her şeye rağmen belagatcilerin çoğunluğu seci adını vermekten çekinmemişlerdir. Bu üslup cahiliyeden beri süregelen, Abbasi dönemi edebi ürünlerinde bolca bulunan ve bazı dönemlerin bariz özelliklerinden biri olan bir

³⁴³ Ahmet Matlûb, **Fununu'l-belaga**, s. 149.

³⁴⁴ Tehanevî, **a.g.e.**, c. I, s. 480.

³⁴⁵ Cemal Mahmud Ebû Hassân, **ed-Delâlatu'l-ma'neviyye li-fevâsılı'l-âyâti'l-Kur'aniyye**, takdim eden: Fazl Hasan Abbas, Dubai: Caizetu Dubey ed-devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerim, 2011, s. 95-98.

üsluptur. Bazı kimseler kullanımında aşırıya gitmişlerdir. Bazıları ise külfetli ve aşırı olmasından dolayı inkâra gitmişlerdir. Nitekim bundan dolayı Eş'ariler Kur'an'ı Kerim'i bu bedî'î fenden tenzih etmişlerdir.³⁴⁶

Burada seciyi reddedenlerin ve onu caiz görenlerin görüşlerini sıralamak görüşlerin bütünüyle göz önünde bulunmasını sağlayacaktır.

3.2.1. Seciyi Reddedenlerin Delilleri

1. Fasıla belagattir seci ise kusur. Çünkü fasılada lafızlar manaya tabi olur; seci de manalar lafza tabi olur. Bu ise hikmete aykırıdır.³⁴⁷
2. Seci kahinlerin üslubu iken nasıl Kur'an'da seci vardır denilebilir.³⁴⁸
3. Resulullah cenin hadisinde bizzat kendi seciyi nefyetmiştir.³⁴⁹
4. Secinin kendine has bir standardı vardır. Bunun dışına çıkacak olursa çirkin kabul edilir. Kur'an'daki seci olsa ona da çirkinlik isnat edilirdi. Zira ondaki fasılalar çok çeşitlidir.³⁵⁰
5. Seciyi kabul edenlerin "Mütekellim konuşmasının tamamını secili kılmak zorunda değil." demeleri karmaşayı kabul ettiklerini gösterir. Halbuki sözgelimi şiirin mısralarının birbirinden farklı olması ona halel getirir. Aynı şey seci için de geçerlidir. Kur'an'ın fesahati ise bu sözden münezzehtir.³⁵¹
6. Şayet dedikleri gibi seci olsaydı alışkın oldukları şeye karşı şaşkınlıklarını ifade etmezlerdi. Aksine muhalefet ederlerdi. Zira seci yapamadıkları bir şey değildi.³⁵²
7. Kavramın güvercin secisinden türediği bilgisi doğru değildir. Güvercin secisi gibi nağmeli olan, bölümleri aynı son ile sonlanan her şeye seci denilecekse eğer, şiire de seci denilmelidir.³⁵³

³⁴⁶ Ahmed Matlûb, **Fununu'l-belaga**, s. 250.

³⁴⁷ Rummânî, **en-Nuket**, s. 89-91.

³⁴⁸ Bâkılânî, **İ'câzu'l-Kur'an**, s.58.

³⁴⁹ **A.e.**, s. 58; Câhız, **el-Beyân ve't-Tebyîn**, c.I, s.287.

³⁵⁰ Bâkılânî, **İ'câzu'l-Kur'an**, s.59.

³⁵¹ **A.e.**, s. 59.

³⁵² **A.e.**, s.59-60.

³⁵³ **A.e.**, s.61.

8. Sözlerin sonları türden türe farklı isim taşır. Şiirdekine kafiye adı verilir, herhangi bir sözdekine seci, Kur'an'dakine fâsıla. Bu kavram Kur'an'a mahsustur.³⁵⁴

9. Musâ'nın bir yerde Harun'dan önce, başka bir yerde sonra zikredilmesinin seciye bağlanması yanlıştır. Bunun yapılmış olması sözün belagatini ispat etmek üzere aynı kıssanın farkı şekillerde söylenmesinden kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı pek çok kıssa çeşitli şekillerde birden fazla yerde zikredilmiştir. Bu Kur'an'ın i'câzının göstergesidir. Oysa seci ile bu mümkün değildir.³⁵⁵

10. Zerkeşî ve Ferrâ'nın (في جنات و نهر) ayeti hakkında seci için hakkı cemi olan kelimenin mufred kılındığına dair iddiası doğru değildir. Kur'an'ı Kerim'de enhâr da sık sık geçmektedir. Lakin geçtiği yerlerde (من تحتها) ile birlikte geçtiği görülmektedir. Oysa bu ayette fî harfî ceri ile gelmiştir. Şayet Zerkeşî ve Ferrâ nehar kelimesinin bir manasının da (السعة) olduğunu bilseydi hatalarının farkına varırlardı.³⁵⁶

11. Kur'an'da seciyi olduğunu kabul etmek, Nazzâm, 'Abbâd b. Suleymân ve Hişâm el-Fuvattî'nin sarfe teorisini kabul etmek anlamına gelir.³⁵⁷

12. Şayet fasılalar seci olsaydı Arapların üslubunda olurdu. Arapların üslubunda olması durumunda ise i'câzı söz konusu olmazdı.³⁵⁸

13. "Ama o mucizevî bir seci." denilebilse "mucizevî şiir" de denilebilirdi.³⁵⁹

14. Kur'an'ı tenzîh ve ta'zîm için seci kavramı kullanılmamalıdır. Zira o acem hayvanattan birine ait bir kavramdır.³⁶⁰

15. Şer'an seci denilmesine dair bir izin bulunmamaktadır. Halbuki Fussilet Sûresinde (كتابُ فُصِّلَتْ) denmiş ve fasılalar denmesi gerektiği gösterilmiştir.³⁶¹

³⁵⁴ A.e., s.61.

³⁵⁵ A.e., s.61-62.

³⁵⁶ Muhammed el-Hasnâvî, a.g.e., s. 110.

³⁵⁷ Bâkîllânî, İ'câzu'l-Kur'an, s. 110.

³⁵⁸ A.e., s.58.

³⁵⁹ A.e., s.58.

³⁶⁰ Hasnâvî, a.g.e., s.110.

³⁶¹ Hasnâvî, a.g.e., s.110.

3.2.2. Seciyi Kabul Edenlerin Delilleri

1. Seci mutlak anlamda ayıp değildir. Secinin de doğal, kolay olanı vardır. Secide de lafızların manayı takip ettiği olur.³⁶²

2. Resulullah'ın kaside ve recezi beğendiği, bazı ashabına o şekilde şiir söylemeyi emrettiği rivayet edilmektedir. Bu bağlamda şiiri bile beğenen, dinleyen bir kimse seciyi nasıl inkâr edebilir.³⁶³

3. Kahinlerin secili sözler ile kahinlik ettiği dikkate alınırsa, illet ortadan kalktığından secinin tahrîmi de ortadan kalkar.³⁶⁴ Kaldı ki Resulullah cenin hadisinde secinin her türlüünü reddediyor olsaydı “*Kâhin secisi?!*” demek yerine sadece “*Seci?!*” der susardı. Hem kendi sözlerinin birçoğu secili iken seciyi nasıl inkâr edebilir.³⁶⁵

4. Kur'an'da o kadar çok seci vardır ki hepsinin kastedilmeden bir olmuş olması mümkün değildir.³⁶⁶

5. Bâkılânî'nin seciyi şiir ile kıyaslaması doğru değildir. Her biri kendine has kriterlere sahiptir.³⁶⁷

6. Kur'an'ın tamamı secili değildir; çünkü Arapların dili ile inmiştir. Arapların fasih olanları ise sözünü secili kılmakta inat etmez.³⁶⁸ Yerine göre seciden daha güzel bir üsluba geçer.³⁶⁹ Tamamını secili kılmak hem tekellüftür hem de bıktırıcıdır. Üstelik birden çok sanatla söz söylemek tek sanatta kalmaktan daha üst bir seviyedir.³⁷⁰

7. Seci beyan ve fesahat kriterlerinden biri olduğu için Kur'an'da olduğu inkâr edilemez.³⁷¹

8. Bâkılânî “Bir söz bazen seci görünümünde olup seci olmayabilir.” derken aslında kendiyle çelişir.³⁷²

³⁶² Hafâcî, *Sırru'l-fesâha*, s. 171.

³⁶³ Câhîz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, c. I, s.287.

³⁶⁴ A.e., c.I, s.289-290.

³⁶⁵ Askerî, *Sına'ateyn*, s.201.

³⁶⁶ Hasnâvî, *a.g.e.*, s.113.

³⁶⁷ A.e., s.114

³⁶⁸ Hafâcî, *Sırru'l-fesâha*, s.173

³⁶⁹ Tehanevi, *a.g.e.*, I, s. 480.

³⁷⁰ Hasnâvî, *a.g.e.*, s.113

³⁷¹ A.e., s.114.

³⁷² A.e., s.114.

9. Musa Harun'dan efdal iken, takdim ifade etmeyen vavla kullanılmak suretiyle önce Harun'un sonra Musa'nın zikredilmesi bir gayeyle yapılmıştır ve bu gaye seciyi uygun kılmaktır.³⁷³

10. Seciyi kabul etmek sarfeyi kabul etmek anlamına gelmez. Seciyi kabul edenlerin de böyle bir iddiası yoktur. Seci ile sadece belagat ve fesahate hakimiyet gösterilir. Kur'an onların sözleri gibidir ancak mu'cizdir. Onu daima zirvede kılan ise onun nazımıdır.³⁷⁴

11. Resulullah'ın dua ederken seci yapmaktan sakının hadisi garip hadistir. Onun pek çok hadisi secilidir.³⁷⁵

12. Seci demeyi caiz kılan şer'î bir izin olmadığını söyleyen Teftazanî bunun tartışmaya açık bir ibare olduğunu kabullenmektedir.³⁷⁶

13. Kelam ilmi sadece edebî zevki dikkate alan belagatin işine müdahil olmakta onları mantık, felsefe ve akli nazariyeler perspektifinden uzaklaştırmaktadır.³⁷⁷

3.3. Secinin Hükümü

İbnu'l-Esîr'e göre secinin aslı fasılaların mutedil kılınmasıdır. İtidal ise her şeyde lazımdır. Nefs itidal ister. Buna rağmen secide üzerinde durulması gereken nokta sadece itidal ya da sadece fasılaların bir harf üzere uyumlu olması değildir. Zira seciden murad bu olsa her edip seccâ' olurdu. Hakikaten edebiyat sanatını icra eden hiçbir edip yoktur ki secili sözler söylememiş olsun. Mühim olan secili sözlerinin tatlı, içten, yaygın ve ses getiren türden olması zayıf ve soğuk lafızlar olmamasıdır. Zayıf ve soğuk olması ile kastedilen söyleyen kimsenin dikkatini secili sözlerin kavramlarına, o kavramların güzel olmasına ve -yün işleyen kimse ya da

³⁷³ A.e., s.115.

³⁷⁴ A.e., s.116.

³⁷⁵ A.e., s.117.

³⁷⁶ A.e., s.117.

³⁷⁷ A.e., s.117.

renkli taşlardan bir kolye dizen kimsenin gösterdiği özenle- güzel bir terkiplerle olmasına değil doğrudan secinin kendisine vermesidir.³⁷⁸

Söze seci katmak yüze süs takmak gibidir. Nasıl ki süsün fazlası yüzün parlaklığını ve güzelliğini giderirse seci de abartılırsa söz güzelliğini yitirir. İbnu'l Esîr “*Şayet secinin bu denlisi kıymetli olsaydı Kur'an'ın tamamı öyle gelirdi.*” demiştir.³⁷⁹

Seci hakkında iki farklı grup oluşmuştur. Birinci grup onda bir sorun görmeyip aksine güzel olduğunu savunanlardır. Delilleri ise Allah kelamının, Resulullah'ın, halifenin ve belîğ konuşan arapların sözlerinin seciyle dolu olmasıdır. Şayet çirkin olsaydı fesahatin zirvesi olan bunca sözde bulunmazdı. Fasih kimseler o kadar kullanır ki kullanmayan bir belîğ bulunmaz neredeyse. Tüm bunlar secinin makbul olduğunu göstermektedir.³⁸⁰

İkinci grup ise İbnu'l Esîr'in demesine göre seciyi çirkin addeder. Alevî “*Bunlar kim bilmiyorum, belagat kitaplarını inceledim bulamadım. Sanıyorum ki Resulullah'ın cenin için gurre emrinde bulunduğu hadisi delil gösteriyorlardır.*” demiştir.³⁸¹ Bu grubu Bâkıllanî, Rummânî gibi kelamcılar ve onları takip eden kişiler oluşturmaktadır. İbnu'l-Esîr inkarcılarının seci sanatını hakkıyla icra etmekten aciz kimseler olduğunu söylemektedir.³⁸²

Resullulah bir kadının bir diğerinin karnına vurması sebebiyle ceninin düşmesi üzerine mali tazminata hükmedince, bir adam: “*Henüz yemeyen, içmeyen, konuşmayan ve çılgılık atmayan bir bebek için nasıl olurda tazminat ödemeye mahkûm olurum? Bu gibisi heder olur.*” der. Bunun üzerine Resulullah “*Kahinlerin secisinden sakınınız.*” der. Yine ondan rivayet edildiğine göre kahinlerin sözlerine benzediği için konuşma ve duada seciden menetmiş, seci meydana getirmeyen

³⁷⁸ İbnu'l-Esîr, **a.g.e.**, s. 275.

³⁷⁹ Tibî, **a.g.e.**, s. 580-582.

³⁸⁰ Alevî, **a.g.e.**, c.III, s. 19.

³⁸¹ Alevî, **a.g.e.**, c.III, s. 20.

³⁸² İbnu'l-Esîr, **a.g.e.**, s.272.

manzum söz fasılalarını hutbe ve risalelerde mubah kılmıştır.³⁸³ Ne var ki bu hadis gariptir.³⁸⁴ Onun birçok duası secilidir.

Tüm bunlar secinin tekellûf ve te'assuften arınması şartıyla değerli bir üslup olduğunu göstermektedir. Habenneke *"Rasulullah'ın bir hadisinde seci'den menettiğini görmekteyiz fakat menettiği bu seci kendiliğinden ortaya çıkıp zahmetsiz olan ve sözün tamamında uygulanmak zorunda kalınmadığı için muhassinâtı lafziyyeden sayılan sec' i değildir. Kur'ân'da ve Resulullâh'ın sözlerinde bulunması onu eşsiz kılmaktadır."*³⁸⁵ der.

Bu sanat alimler ile edipler arasında ihtilafa sebep sanatlardan biridir. "أُسْجَع" ibâresinin geçtiği hadis, zahirinde bu sanatı kullanmayı reddeden ve onu çirkin bulan kimselerin hücceti olmuştur. Hadis tevil edildiğinde ise hakkı batıl kılan seciye hamili söz konusu olmuştur. Nitekim edipler seciden nehyin cahiliyeye yakınlığı sebebiyle İslam'ın ilk dönemlerinde olduğunu söylemişlerdir. Zira seci kahinlerin kullandığı bir üsluptu ve yasaklama gaybî bilgi vermelerinden dolayı idi. Bu illet ortadan kalkınca yasaklama da ortadan kalktı. Bu yönüyle İbn Ebî Salt'ın Bedir şehitlerine mersiye söylemesinden önce menedilip izin verilmesine benzer.³⁸⁶

İsa er-Rakkâşi cenin hadisindeki sahabi için *"Bu sözü söyleyen kişinin tek derdi vezni uydurmak olmasaydı tepki almazdı. Fakat o -Allahu alem- belki de hakkı batıl kılmak için sözü eğdi бүктү."* demiştir ve o da yasağın sebebini bu sahabenin maksadına bağlamıştır.³⁸⁷

Câhız şöyle der: Resulullah'ın kaside ve recez vezinlerini beğendiği ve şairlerine bu vezinlerle şiirler söylemelerini emrettiği, keza ashabının hemen hemen

³⁸³ Ayrıca bkz. İbn Manzûr, **a.g.e.**, c.VI., s.179-180; Lisanu'l-Arab'ta سجع الكهان ibaresi geçiyor. Ancak hadis metninde bu şekline rastlamadık.

³⁸⁴ A.e., s.117.

³⁸⁵ Habenneke, **a.g.e.**, I, s. 504.

³⁸⁶ Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbub Kinânî Leysî Câhız, **el-Beyân ve't-tebyin**; tahkik ve şerh Abdusselam Muhammed Harun, 3.bs., Kahire: Mektebetu'l Hancı, 1968, c.1., s. 11-12.

³⁸⁷ Câhız, **a.g.e.**, I, s. 287.

hepsinin -az ya da çok- şiir söylediklerini, şiir dinledikleri ve şiir okudukları nakledilir. Seci ve izdivâc kaside ve recezden daha ehven iken, onların helal olup seci ve müzdevic'in haram olması nasıl mümkün olabilir? Şiirden daha zahmetsiz ve gerçekçi olmasına rağmen kimilerini seciyi kerih bulmaya iten şey Cahiliyenin büyük çoğunluğunun başvurduğu kahinlerin sözlerini secili kılmasıydı.³⁸⁸ Cahiliyeye yakınlığı ve insanların hala etkisinde olması sebebiyle o dönemde nehyedilmiş illet ortadan kalkınca tahrir de kalkmıştır demişlerdir. Zira hatipler halifelerin huzurunda secili sözler konuşurlar ve bundan menedilmezlerdi.³⁸⁹

Öte yandan belagatin şartı sözün makama göre söylenmesidir. Buna göre neyi hangi sanatı icra etmeyi gerektiriyorsa o sanatı icra etmek gerekmektedir. Bu bağlamda uygun düştüğü ve yeri geldiği vakit seci yapmak da gerekmektedir. Sözün tamamında değil bir kısmında olmalıdır. Nesirde seci şiirde kafiye gibidir ancak şiir kafiyesiz olmazken nesir secisiz olabilir. İnsanın tüm konuşmalarını, risalelerini, hutbelerini, nakillerini secili yapması cehalettir ve acziyettir.³⁹⁰

İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye zahmetli olması ve Resulullah'ın "Cahiliye secisi gibi seci!" demesi gibi sebeplerle seciyi reddedenlerin bu sebeplerini anlamsız bulduğunu ifade etmektedir. Çünkü ona göre hem hiçbir söz külfetsiz olmaz hem de Resulullah'ın inkârı belirli bir seci içindi. Zira kınadığı secinin sahibi yaptığı seci ile hakkı batıl kılmayı yahut batılı hak kılmayı hedeflemişti. Şayet seci çirkin olsaydı Kur'an'da bulunması mümkün olmazdı. Secili ve secisiz söz söylemek iki farklı üsluptur ve fasih konuşan Araplar ve hatipler ikisini de zahmetsiz bir şekilde kullanırlardı. Kur'an'ı Kerim'de de aynı şekilde pek çok secisiz söz olduğu gibi secili söz de vardır.³⁹¹

³⁸⁸ Câhız, **a.g.e.**, I, s. 289.

³⁸⁹ Câhız, **a.g.e.**, I, s. 290-291.

³⁹⁰ Ebü'l-Huseyin İshâk b. İbrâhim b. Suleymân b. Vehb Katib, **el-Burhan fî vucuhî'l-beyân**, thk. Ahmed Matlûb, Hadice el-Hadisi. y.y.: y.y.y., 1967, s. 209.

³⁹¹ Ebî Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr İbn Eyyûb ez-Zer'î İbn Kayyim el-Cevziyye, **el-Fevaidu'l-muşavvik ila ulumi'l-Kur'ân ve ilmi'l-beyân**, Beyrut: Dârü'l-kutubi'l-ilmiyye, 1982, s. 252; İbnu'l-Esîr, **a.g.e.**, s. 273.

Sözün özü nehyedilen seci değil, kahinlerin sözlerinde izledikleri gayedir. Resulullah “*Kahinlerin secisi gibi seci mi?*” derken onlar gibi hüküm vermeyi kastetmiştir. Nitekim o şahsın “أُأَدِي مِنْ لَا شَرْبَ وَلَا أَكُلَ وَلَا نَطَقَ وَلَا اسْتَهْلَ وَمِثْلَ ذَلِكَ يُطَلِّ” demek suretiyle yaptığı secide bir sıkıntı yoktur. Zira bu secili olması bakımından da güzel bir sözdür ve bu sözü münker kılan cenin için köle ya da cariye gurresine mâni olmak üzere yapılmış bir seci olmasıdır.³⁹²

Seci bir zorlama neticesinde ortaya çıkmış ise makbul sayılmamaktadır. Bunun alameti söze mana için değil kafiyeleme için harf eklenmesi veya sözden mana katan bir harfin kafiye için uydurulması için çıkarılmasıdır. İşte böyle bir seci çirkin bir secidir. Bunun en güzel örneği ise Museylemetu'l-Kezzâb'ın şu sözleridir: “يا ضفدع نَقِيَّ نَقِيَّ كَمْ تَتَّقِيْنَ لَا الْمَاءُ تَكْدَرِيْنَ وَلَا الشَّرْبُ تَمْنَعِيْنَ” “Ey kurbağa! Öt ötebildiğin kadar... Zaten ne suyu bulandırıyor ne içilmesine engel oluyorsun.”³⁹³

3.4. Secinin Kusur Olmadığı Görüşü

Hafacî bazı kimselerin sözün secili olmasını yerdiğini bazılarının hem övdüğünü hem de çokça kullandığını nakleder. Ona göre yerenlerin delili tekellüf, yapaylık ve istikrah ile ortaya çıkıyor olmasıdır. Övenler ise onun lafızlar arasındaki ilişkiyi güzelleştirdiğini, bu üslupla söylenen sözdeki tesiri, Allah ve Resulünün keza fasih konuşan Arapların kelimasında çokça bulunmasını, şiirin kafiyeyle güzelleştiği gibi nesrin de seci ile güzelleştiğini söyler. Doğru olan “*Seci bizzat hedeflenmeksizin, manaların neticesinde kolay ve zahmetsiz bir şekilde ortaya çıkınca övgüye layıktır.*” demektir. Böyle bir secide lafzın uyumluluğu planlanmaz, kendisinden önceki sözle uyumu ya da bağı için söylenmez.³⁹⁴

Hafacî bu bağlamda “*Biz secinin tekellüften uzak olanını överken seciyi kerih görenlerin deliline de uygun davranmış oluruz. Çünkü onlar yapmacık ve zahmetli seciyi yermektedirler. Biz de zaten böylesini övüyor değiliz. Sözümüzle*

³⁹² İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, s. 275; Tibî, **a.g.e.**, s. 580-582; İşbilî, **a.g.e.**, s. 229.

³⁹³ Ebû Abdillâh (Ebu'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Huseyn Fahreddin Râzî, **Nihâyetu'l-îcâz fi dirâyeti'l-i'câz**, thk. Bekri Şeyh Emin, Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyin, 1985, s. 143.

³⁹⁴ Hafacî, **a.g.e.**, s. 171.

seciyi övenlerin delillerine de sadık kalırız. Çünkü onlar Allah'ın, Resulünün ve fasih konuşan Arapların kelimasında bulunmasını delil göstermişlerdir. Aynı şekilde seci ile sözün güzelleştiğini, tesirinin arttığını, eşsiz kafiyelerin yerini tuttuğunu söylemişlerdir. Biz de bu vasıflara sahip olan seciyi övmüş ve külfetsiz bir şekilde kolayca olmasını zikretmiştik.”³⁹⁵ demiştir.

İşbilî'ye göre nesir ve nazım iki kardeştir. Nazımdaki vezin ve kafiye zorluğu nasıl ayıplanmıyorsa nesirdeki seci de ayıplanamaz.³⁹⁶ Resulullah'ın mutlak anlamda seciyi reddetmesi söz konusu değildir. Onun birçok hadisi secilidir. Bu hadislerden bir tanesi ise şu hadistir:

"قضاء الله أحق و شرط الله أوثق و إنما الولاء لمن أعتق"³⁹⁷

“Allah'ın kazâsı hakikatın kendisi, Allah'ın şartı en güvenilir, velayet âzat edendedir...”

Secili söz sözlerin en üst mertebesinde olsaydı Kur'ân'ın tamamı secili gelirdi halbuki o öyle değildir, kendisinde secili olan da vardır olmayan da vardır diyenler için İbnu'l-Esîr şöyle cevap vermiştir: “Kur'ân'ın büyük çoğunluğu secilidir. Hatta bazı sureleri tamamıyla secili gelmiştir. Kur'ân'ın tamamını secili olmaktan alıkoyan şey ise onun bazen icaz ve ihtisar yolunu tutuyor olmasıdır. Secili söz secisiz olandan daha iyidir ancak onun icazını daha güçlü kılan secili olmayan sözdür. Bu yüzden iki türlü sözler bulunmaktadır bünyesinde.”³⁹⁸

³⁹⁵ A.e., s. 171.

³⁹⁶ İşbilî, a.g.e., s. 229.

³⁹⁷ Buhâri, Kitâbu'ş-şurû, 13

³⁹⁸ İbnü'l-Esîr, a.g.e., s. 277.

SONUÇ

Hiç şüphesiz ilimlerin öğrenilmeye en layık olanı Arapça ilimleridir. Arapça şerî ilimlerin anahtarı, esasıdır. Arap dilinin inceliklerine vakıf olmadan İslam'ın kaynaklarını gerektiği gibi anlamak, hüküm çıkarmak, hayata katmak mümkün olmamaktadır. Kezâ bu dilin muktezayı hale uygun söz söylemenin şartlarını inceleyen belagat ilminin; kurala uygun söz söylemeyi hedefleyen nahiv ilminin ve cümleyi oluşturan kavramların hallerini inceleyen sarf ilminin inceliklerine vakıf olmadan Kur'ân-ı Kerim'in 'icâzını anlamak mümkün değildir.

Kur'ân'ın 'icâzını anlamaya meâni ve beyân ilimlerini bilmenin yeterli olacağını düşünenler olduğu gibi onun bedî yönünün de 'icâzında rolü olduğunu söyleyen dil bilginleri olmuştur. Öyle ki sadece bedî sanatlarıyla onun 'icâzının ortaya konulabileceğini düşünen İbn Ebi'l-İsba' gibi şahsiyetler de olmuştur.

Sanatları muhassinât-ı lafziyye ve muhassinât-ı maneviyye olmak üzere ikiye taksim edip inceleyen bedî ilminin lafzî muhassinât içerisinde incelediği sanatlardan biri konumuzu teşkil eden seci sanatıdır. Ardışık cümle sonlarının birbiriyle uyumlu olması şeklinde tanımlanan seci, uyumun sadece kafiye ile, sadece vezin ile ya da ikisiyle birlikte olması dikkate alınarak türlere ayrıştırılmıştır. Kezâ bu uyumun cümlelerin sadece son kelimesinde olması ya da birbirinin mukabiline düşen tüm kelimelerde olması da dikkate alınarak, murassa', mütemâsil, mutarref, mütevâzi, mütevâzin gibi isimler almaya başlamıştır.

Çalışmamızda da her birini ele aldığımız bu türleri dil bilginleri uzunlukları bakımından da değerlendirerek makbul olması için bazı şartlar taşıması gerektiğini söylemektedir. Bu şartların başında secinin doğal bir şekilde lafzın manaya tabiyetinden ortaya çıkmış olması gelir.

Kur'ân-ı Kerim'de varlığı ihtilaf konusu olan seci için fasıla kavramını alternatif sunan ulema bunu kelâmî kaygıları ile tenzih maksadıyla kullanmaktadır. Bu kavramı belirlerken ise “كِتَابٌ فَصَّلْتُ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (۳)” (Fussilet Sûresi, 41/3) ayetini delil getirmiş ve fasıla kavramını Kur'ân'ın kendisinin belirlediğini söylemişlerdir. Bu kişilerin başında Bâkılânî gelir.

Secili sözün secisiz olana oranla dinlemesi daha keyifli ve ezberlemesi daha kolay olduğu bir gerçektir. Fakat bu demek değildir ki secili söz secisiz olan sözden daha evlâ daha kalitelidir. Zira Kur’ân’ı Kerim’in büyük oranla secili olması bir gerçektir lakin bünyesinde secisiz sözler de bulunmaktadır. Ta ki tahaddi söz konusu olduğu zaman secili ya da secisiz hiçbir ayetinin bir benzerinin getirilememiş olması ‘icâzını belirleyen üslubun başlı başına seci üslubu olmadığını ortaya koymaktadır.

Tüm dönemlerde hutbeler, konuşmalar dikkate alındığında sözlerin büyük oranla secili olduğu gözlemlenmektedir. Cahiliye döneminde bu üslubun en yaygın kullanıcılarının kahinler olduğu rivayet edilmektedir. Onların seciyi kullanma amacı göz önünde bulundurulduğundan Resulullah onlar gibi seci yapmaktan menetmiştir. Zira onların gayesi sözleriyle insanları büyüleyerek, batılın hak olduğuna inandırmaktı.

Kaynakları incelediğimizde secinin mekruh olduğunu savunan kimselerin en büyük delillerinden birinin de Resulullah’ın aslında kahinlerin secisini reddettiği ancak secinin her türlüüne hamledilen bu *gurre* hadisi olduğunu görmekteyiz. Ancak Resulullah’ın birçok sözü secilidir.

Seci üslubu için sözlerde ve kelimelerde bazı değişiklikler yapıldığı görülse de secinin doğal bir şekilde ortaya çıkması için zihindeki manayla birebir olması gerektiği savunulmaktadır. Şayet kişi zihnindeki manayı secili aktarmak için lafızları ölçüp tartıp bir hesap yaparak zahmete girer ve manayı ihmal edecek bir duruma düşerse yapacağı seci makbul olmaz.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman Hasan **el-Belâgatu'l-Arabiyye: ususuhâ ve**
Habenneke el-Meydânî: **ulûmuha ve funûnuhâ**, 3. bs., Beyrut,
Daru's Şamiyye, 2010
- Alevî, Ebû İdris İmam **et-Tırazü'l-mutezammin li-esrari'l-**
Müeyyed-Billah Yahyâ b. **belaga ve ulumi hakaiki'l-i'caz**, Beyrut:
Hamza b. Ali b. İbrahim: **Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye**, 1982
- Ali Cemil Sellum, Hasan **ed-Delil ile'l-belaga ve aruzu'l-halil**,
Muhammed Nureddin: **Beyrut: Dârü'l-ulumi'l-Arabiyye**, 1990
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasan **Kitâbu's-sınâateyn el-kitâbe ve's-şi'r**, nşr.
b. Abdillâh b. Sehl: **Ali M. El-Bicâvî-M. Ebu'l Fazl İbrahim**,
2.bs., Kahire: **Dârü'l Fikri'l Arabî**, 1971
- Bâkılânî, Ebû Bekr **İ'câzu'l-Kur'ân**, thk. İmaduddin Ahmed
Muhammed b. Tayyib b. Haydar, Beyrut, **Müessesetu'l-Kutubi's-**
Muhammed Basrî: **Sekafiyye**, 1991
- Bolelli, Nusrettin: **Belâgat (Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri)**
Arap Edebiyatı, 9.bs. İstanbul: **Marmara**
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
Yayınları, 2015
- Buhârî, Ebû Abdillâh **el-Câmiu's Sahîh**
Muhammed b. İsmâîl b.

İbrâhîm el-Cu‘fî el-Buhârî:

Bulut, Ali: **Belâgât Meâni-Beyân, Bedî‘**, 2.bs.,
İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014

Bulut, Ali: **Belâgat Terimleri Sözlüğü**, İstanbul:
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Vakfı Yayınları, 2015

Bustani, Butrus: **Muhitu’l-muhit: Kamusu mutevvel li’l-
lugati’l-Arabiyye**, Beyrut: Mektebetu
Lübnan, 1983

Câhız, Ebû Osmân Amr b.
Bahr b. Mahbûb Kinânî
Leysî: **el-Beyan ve’t-tebyîn**, Beyrut: Dâru ve
Mektebetu’l Hilâl, 2003

Câhız, Ebû Osman Amr b.
Bahr b. Mahbûb Kinânî
Leysî: **el-Beyân ve't-tebyin**; tahkik ve şerh
Abdüsselam Muhammed Harun, 3.bs.,
Kahire: Mektebetu’l Hancı, 1968

Cemal Mahmud Ebû
Hassân: **ed-Delâlâtü’l-ma’neviyye li-fevâsili’l-
âyâti’l-Kur’aniyye**, tkd: Fazl Hasan Abbas,
Dubai: Caizetu Dubey ed-Devliyye li’l-
Kur’âni’l-Kerim, 2011

Cevheri, Ebû Nasr İsmail
b. Hammad: **es-Sıhah tacu’l-luga ve sıhahi’l-Arabiyye**,
thk. Ahmed Abdulgafur Attar, 4. bs.,

Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyin, 1990

Curcânî, Ebû Bekir **Delâilu'l-i'câz**, nşr. Mahmûd M. Şâkir,
Abdulkâhir b. Kahire: Matbaatu'l-medenî, 1992
Abdirrahman b.
Muhammed:

Curcânî, Ebû Bekir **Esrâru'l-belâga**, nşr. Mahmûd M. Şâkir,
Abdulkâhir b. Kahire: Matbaatu'l-medenî, t.y.
Abdirrahman b.
Muhammed:

Curcânî, Ebu'l-Hasen Alî **Kitabu't-ta'rîfat**, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-
b. Muhammed b. Alî es- ilmiyye, 1983
Seyyid eş-Şerîf:

Dayf, Şevki: **el-Belâğa tatavvur ve târîh**, 14.bs., Kahire,
Dâru'l-maârif, t.y.

Durmuş, İsmail: Âmidî, Hasan b. Bişr, **DİA**, s.55-56,
İstanbul, 1991

Durmuş, İsmail: İbn Ebu'l-İsba', **DİA**, s.467-468, İstanbul,
1999

Dustin Cowell: “Onbirinci Yüzyıl Kuzey Afrika Şiir
Eleştirmeni İbn Reşîk El-Kayravânî'nin
Perspektifinden Arap Edebiyat Teorisinde
Belâğat Kavramı” Çev: Abdurrahman

Özdemir, Çorum İlahiyat Fakültesi
Dergisi, 2004

Ebû Abdullah Bedreddin
Muhammed b. Muhammed
b. Abdullah b. Malik
İbnu'n-Nazım: **el-Misbâh fî'l-me'ani ve'l-beyân ve'l-
bedi'**, thk. Abdülhamid Ahmed Yusuf
Hindâvî, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye,
2001

Ebu'l-Ferec Kudâme b.
Ca'fer b. Kudâme el-Kâtib
el-Bağdâdî: **Nakdu's-şi'r**, Kostantiniyye: Matbaatu'l-
cevâib, 1.bs., 1302

Ebu'l-Hüseyn İshak b.
İbrâhim b. Süleyman b.
Vehb Katib: **el-Burhân fî vücuhî'l-beyân**, thk. Ahmed
Matlub, Hadice el-Hadisi. y.y.: y.y.y., 1967

Ezheri, Ebû Mansur
Muhammed b. Ahmed b.
Ezher el-Herevi: **Tehzibu'l-luga**, thk. Abdusselam
Muhammed Hasan, Kahire: ed-Daru'l-
Mısriyye, 1964

Fahreddin er-Râzî, Ebû
Abdillâh (Ebû'l-Fazl)
Fahrüddîn Muhammed b.
Ömer b. Hüseyin: **Nihâyetu'l-îcâz fî dirâyeti'l-i'câz**, thk.
Bekri Şeyh Emin, Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-
melâyin, 1985

Fazl Hasan Abbas: **İtkanu'l-burhan fî ulumi'l-Kur'ân**,
Amman: Daru'n-nefâis, 2010

Feyyûmî, Ebû'l-Abbas **el-Misbâhu'l-munîr: mu'cemu**

- Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevî: **Arabî-Arabî**, Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1987
- Günel, Fuat: Cürcânî, Ebu'l Hasan, **DİA**, s. 132-133, İstanbul, 1993
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah: Bedî', **DİA**, s.320, İstanbul, 1992
- Hafâcî, Ebî Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Saîd b. Sinan: **Sırru'l Fesâha**, 1. bs., Beyrut, Dâr'ul-kutub'il-ilmiyye, 1982
- Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed b. Amr Ferahidî: **Kitâbu'l-ayn**, thk. Mehdi Mahzumi, İbrâhim Samerrai, Beyrut: Muesesetü'l-a'lemi li'l-matbûât, 1988
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osman b. Cinni el-Mevsilî: **el-Hasâis**, thk.: Muhammed Ali en-Neccâr, Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabi, t.y.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan el-Ezdi el-Basri: **Cemheretu'l-luga**, Beyrut: Dâru Sadır, t.y.
- İbn Ebi'l-İsba el-Mısri: **Tahrîru't-tahbir fî sinaati's-şi'r ve'n-nesr ve beyâni i'cazi'l-Kur'an**, Kahire: el-Meclisu'l-a'la li's-suuni'l-İslâmiyye, 1383
- İbn Ebu'l İsba', **Bediu'l-Kur'ân**, thk. Hıfni Muhammed

- Zekiyyuddin Abdulazim b. Abdulvahid b. Zafir: Şerif, Kahire: Mektebetu'n-nahdati'l-Mısriyye, 1957
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Faris b. Zekeriyâ: **Mu'cemu mekayisi'l-luga**, thk.: Abdüsselam Muhammed Harun, Beyrut: Dârü'l-cil, t.y.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Faris b. Zekeriyâ: **Mucmelu'l-luga**, thk. Abdulmuhsin Sultan, Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 1984
- İbnu'l-Hicce, Ebu'l-Mehasin Takıyyüddin Ebû Bekr b. Ali: **Hizânetu'l-edeb ve gâyetu'l-ereb**, yay. haz. Selahaddin el-Hevvari, Beyrut, el-Mektebetu'l-asriyye, 2006
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebî Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr İbn Eyyüb ez-Zer'i: **el-Fevaidu'l-müşavvık ila ulumi'l-Kur'ân ve ilmi'l-beyân**, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1982
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî: **Lisanu'l-Arab**, nşr. Emin Muhammed Abdulvehhab, Muhammed es-Sadık el-Ubeydi, 2. bs., Beyrut: Daru'l-ihyai't-turasi'l-Arabi, 1997
- İbn Mutez, Ebü'l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed el-Mu'tezz-Billâh b. Ca'fer el-Mütevekkil-Alellah el-

Abbâsî:

İbn Reşik Kayrevanî, Ebû
Ali Hasan b. Reşik Ezdî: **el-Umde fî mehasini's-şî'r ve âdâbih**, thk.
Muhammed Karkazan, Beyrut: Dâru'l-
ma'rife, 1988

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Feth
Ziyaeddin Nasrullah b.
Muhammed b. **el-Meselu's-sâir fî edebi'l-kâtib ve's-şâir**,
thk. Ahmed Muhammed el-Havfi, Bedevi
Tabane, Kahire: Dâru nehdati Mısır, t.y.
Muhammed:

İbnu'l-Esîr, Necmeddin
Ahmed b. İsmail el-Halebi: **Cevheru'l-kenz**, thk. Muhammed Zağlûl
Sellâm, İskenderiye: Munşetu'l-Maârif,
1983

İsfahânî, Ebu'l-Kâsım
Hüseyin b. Muhammed b.
Mufaddal Râgıb: **el-Mufredât fî garibi'l-Kur'ân**, Kahire:
Mektebetu'l-enclû el-Mısıriyye, 1970

İsnâî'l-Kâdî Abdürrahim b.
Ali b. Şîs el-Kureşî: **Kitabu me'âlimu'l-kitâbe ve megânimu'l-
isâbe**, thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin,
Beyrut, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1988

İşbilî, Ebu'l-Kâsım
Muhammed b. Abdülgafûr: **İhkamu san'ati'l-kelam fî fununi'n-nesr
fi'l-meşrik**, thk. Muhammed Rıdvan Râye,
2. bs., Beyrut, Âlemu'l-kutub, 1985

- Kallek, Cengiz: Kudâme b. Ca'fer, **DİA**, s.311-312, Ankara, 2002
- Kazvînî, Ebu'l-Meali **el-Îzâh**, haz.: Bahic Ğazawî, Beyrut, Dâru
Celaledin el-Hatîb ihyai'l-ulum, 1992
Muhammed:
- Kazvînî, Ebü'l-Meali **et-Telhîs fî ulûmi'l-belâğa**, şrh.
Celaledin el-Hatîb Abdurrahman el-Berkûkî, Mısır, Dâru'l-
Muhammed: fikri'l-Arabî, 1904
- M. Zağlûl Sellâm: **Eseru'l-Kur'ân fî tatavvuri'n-nakdi'l**
Arabî ilâ âhir'l-karni'r-rabii'l-hicrî,
Kâhire: Dâru'l Maârif, t.y.
- Matlûb, Ahmed: **Fununu'l-belaga: el-beyan el-bedi'**,
Kuveyt: Darü'l-Buhusi'l-İlmiyye, 1975
- Matlûb, Ahmed: **Mu'cemu Mustalahâti'l 'Arabiyye**,
Beyrut: ed-Dâru'l-'Arabiyye li'l-mevsû'ât,
2006
- Mennâ' Kattân: **Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân**, 21. bs.,
Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 1986
- Mübarek, Mâzin: **el-Mûcez fî târihi'l-belâğa**, y.y.: Dâru'l-
Fikr, t.y
- Muhammed el-Hasnâvî: **el-Fâsilatu fî'l-Kur'an**, Beyrut: el-

Mektebetu'l-İslâmiyyi, 2.bs. 1986

Nevfel, Seyyid:

El-Belâgatu'l-Arabiyye fî devri neş'etihâ,
Kâhire: y.y., 1948

Örs, Derya:

Vatvât, Reşidüddin, **DİA**, s.573, İstanbul,
2012

Rummânî, Ebü'l-Hasan Ali
b. İsa b. Ali el-Bağdadî:

en-Nuket fî i'cazi'l-Kur'an, **Selasu resail fî
i'cazi'l-Kur'ân: li'r-Rummânî ve'l-
Hattâbî ve Abdulkahir el-Cürcânî**, thk.:
Muhammed Halefullah, Muhammed Zaglul
Selam, Kahire, Dâru'l-ma'ârif, t.y.

Saîd b. Abdillâh b. Mîhâîl
b. İlyâs b. el-Hûrî:

**Akrebü'l-mevârid fî fusahi'l-Arabiyyeti
ve's-şevârid**, Beyrut: Matbaatu murseli el-
yesuiyye, 1889

Sekkâkî, Ebû Ya'kûb
Yûsuf b. Muhammed b.
Alî:

Miftâhu'l-ULûm, thk. Abdulhamid Hindâvî,
3.bs., Lübnan: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye,
2014

Subkî, Ebû Hâmid
Bahâüddîn Ahmed b. Alî
b. Abdilkâfî el-Mısrî:

Arûsu'l-efrâh fî şerhi telhîsi'l-miftâh, nşr.
Halîl İbrahim Halîl, Beyrut: Dâru'l-
kutubi'l-İlmiyye, 2001

Şemseddin Muhammed b.
Muzaffer Hatibi Halhalî:

Miftahu telhîsi'l-miftah, thk. Muhammed
Haşim Mahmud, Kahire: el-Mektebetu'l-
Ezheriyye li't-turas, 2007

- Tâhâ Ahmed İbrâhim: **Târîhu'n-nakdi'l-edebî inde'l-Arab mine'l-asri'l-câhilî ile'l-karni'r-râbii'l-hicrî**, Dımaşk: Dâru'l-hikme, 1972
- Tahir'ül-Mevlevî: **Edebiyat lugatı**, nşr.haz.: Kemal Edib Kürkçüoğlu, 2. bs., İstanbul: Enderun Kitabevi, 1973
- Taşdelen, Hasan: “Belâgat ilmi ve tarihi”, **İslam Medeniyetinde Dil İlimleri**: Tarih ve Problemler, Ed. İsmail Güler, İstanbul, İSAM yayınları, 2015
- Teftâzânî, Sa'düddîn **el-Muṭavvel Şerhu Telhîsi Miftâhu'l-Ulum**, thk. Abdulhamid Hindâvî, 3.bs. Lübnan: Dâru'l-kutubi'l-`ilmiyye, 2013
- Tehânevî, Muhammed b. A'la b. Ali el-Faruki el-Hanefî: **Keşşâfu ıstılâhâtî'l-funûn**, Beyrut: Dâru sadır, t.y.
- Tîbî, Şerefeddin Hüseyin b. Muhammed b. Abdullah: **et-Tibyân fi'l-beyân**, thk.: Abdussettâr Hüseyin Zemmut, Beyrut: Dâru'l-cil, 1996
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî: **el-Câmiu's Sahîh**

Zebidî, Ebu'l-Feyz Murtaza
Muhammed b. Muhammed
b. Muhammed:

Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs, Kahire:
el-Matbaatu'l-hayriyye, 1306

Zemahşerî, Ebu'l Kâsım
Mahmûd b. Ömer b.
Ahmed:

el-Keşşâf, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd-
Ali Muhammed Mu'avviz, Mektebetu'l-
'Ubeykân, Riyâd, 1998

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım
Cârullah Mahmûd b. Ömer
b. Muhammed:

Esâsu'l-belâga, thk.: Mezid Naim, Şevki
Maarri, Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1998